

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Україна на світовому ринку продовольства в кризових умовах»

Виконавець: Куц Юрій Іванович,
група МЕВ-203М

(підпис виконавця)

Керівник: д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Румянцев Анатолій Павлович

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Побоченко Л.М.

«__» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Куца Юрія Івановича

1. Тема роботи «Україна на світовому ринку продовольства в кризових умовах» затверджена наказом ректора від «21» вересня 2022 р. № 1624/ст.
2. Термін виконання роботи: з 19 вересня 2022 року по 30 листопада 2022 року.
3. Вихідні дані до роботи: матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій: Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Організації з питань продовольства і сільського господарства (ФАО), МБРР, МВФ, Світової організації торгівлі (СОТ), СБ, Організації Об'єднаних Націй (ООН) (World trade report, World Trade Statistical Review, The WEF Global Competitiveness Report, Цілі Розвитку Тисячоліття ООН (ЦРТ), OECD Agriculture Statistics), та відповідні сайти в Internet, щорічні звіти Міністерства сільського господарства США, Міністерства аграрної політики та продовольства України та дані Державної служби статистики України.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи розвитку світового ринку продовольства в кризових умовах, Україна на світовому ринку продовольства в умовах кризових явищ, глобальна проблема продовольчої безпеки та участь в ній України в кризових умовах.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 8 таблиць та 29 рисунків.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 30 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	22.08.2022	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	29.08.2022	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи розвитку світового ринку продовольства в кризових умовах	19.09.2022- 02.10.2022	Виконано
4.	Оцінити участь України на світовому ринку продовольства в умовах кризових явищ	03.10.2022- 16.10.2022	Виконано
5.	Дослідити глобальну проблему продовольчої безпеки та участь в ній України в кризових умовах	17.10.2022- 26.10.2022	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.10.2022- 31.10.2022	Виконано
7.	Передати кваліфікаційну роботу для перевірки на плагіат	01.11.2022	Виконано
8.	Оформити кваліфікаційну роботу	02.11.2022- 11.11.2022	Виконано
9.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	12.11.2022	Виконано
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14.11.2022	Виконано
11.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	15.11.2022	Виконано

8. Дата видачі завдання: «29» серпня 2022 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Румянцев А.П.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис випускника)

Куц Ю.І.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Україна на світовому ринку продовольства в кризових умовах»; 127 сторінок, 8 таблиць, 29 рисунків, 105 літературних джерел.

Перелік ключових слів (словосполучень): ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, ФАО, ПРОДОВОЛЬСТВО, ІНДЕКСИ ЦІН, РИНОК ЗЕРНОВИХ, ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, СВІТОВІ ЕКСПОРТЕРИ, РИНОК ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ.

Об'єкт дослідження: особливості функціонування світового ринку продовольства та напрями позиціонування України на ньому в кризових умовах.

Предмет дослідження: теоретичні та прикладні аспекти розвитку продовольчого ринку та місця України на ньому в кризових умовах.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження місця України на світовому ринку продовольства в кризових умовах.

Методи дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз і групування, факторний аналіз, економіко-математичного моделювання, економіко-статистичний, графічний та інші.

Отримані результати та їх новизна: полягає у розкритті деяких питань щодо розвитку та перспектив світового ринку продовольства та місця України на ньому в кризових умовах.

Значущість виконаної роботи та висновки: дослідження та аналіз світового та українського ринку продовольства дозволяє адекватно реагувати на зміни і за необхідності моделювати свою бізнес-модель в кризових умовах.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати для застосування при написанні звітів щодо сучасного стану розвитку ринку продовольства України та удосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в кризових умовах.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ.....	11
1.1. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства.....	11
1.2. Економічна сутність, характеристика та функції світового продовольчого ринку.....	19
1.3. Світовий ринок продовольства: сучасний стан, особливості та конкуренція.....	28
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	50
2.1. Місце України на міжнародному ринку продовольства	50
2.2. Дослідження сучасних трендів світового ринку зерна та позиції України на ньому	67
2.3. Структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в період військової агресії.....	84
РОЗДІЛ 3. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА УЧАСТЬ В НІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....	99
3.1. Платформа продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі	99
3.2. Загострення глобальної проблеми продовольчої безпеки в контексті війни в Україні	107
ВИСНОВКИ.....	116
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	120

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі продовольча забезпеченість значної частини населення є однією з головних програмних цілей кожної держави та предметом обговорення світової спільноти. В умовах всесвітньої перманентної фінансово-економічної кризи та політико-воєнної нестабільності, коли рівень розвитку економіки багатьох країн досяг критичного стану, проблема продовольчої безпеки населення загострилася і потребує негайного вирішення.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки сьогодні стоїть доволі гостро перед нашою країною, попри значний потенціал сільськогосподарського сектору. Військові дії, низька купівельна спроможність населення, технологічне відставання сільськогосподарських підприємства, нераціональне використання земельних ресурсів, зростання імпорتنих продуктів харчування та інші фактори вимагають активізації та наукового обґрунтування шляхів досягнення достатньої кількості продуктів харчування, забезпечення доступності продовольства для усіх верств населення; механізмів контролю за складом та якістю продуктів, а також стабільністю їх поставок. Важливо підкреслити, що в поточних умовах продовольчу безпеку доцільно трактувати як гарантію незалежності, а її забезпечення залежить як від темпів розвитку сільського господарства, так і від стабільності національної економіки. Складність та важливість досліджуваної проблеми вимагає в подальшому зосередження уваги на розгляді стратегічних пріоритетів та механізмів реалізації державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки в світі завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може принести серйозні політичні та економічні наслідки. Україна є одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграє вирішальну роль у цьому постачанні олійних культур та зерна на світовий ринок.

Україна – велика аграрна країна, яка експортує значну кількість сільськогосподарської продукції. Український аграрний сектор є невід’ємною частиною глобальної економіки. Понад 400 млн людей у світі залежать від поставок продовольства з України. Війна в Україні становить загрозу глобальній продовольчій безпеці, яка сьогодні особливо гостра в деяких країнах регіону MENA (Єгипет, Ємен, Ліван, Ізраїль, Лівія, Туніс, Марокко, Ірак, Саудівська Аравія) та азійських країнах (Індонезія, Бангладеш, Пакистан), які є основними покупцями пшениці та кукурудзи на світових ринках.

Агресія росії внесла зміни до світових поставок продовольства, і продукція, яку Україна не зможе поставити на світовий ринок, викликає ланцюгову реакцію: розвинені країни збільшують запаси, багато країн-експортерів продовольства, на тлі невизначеності, обмежують торгівлю. Війна вплинула на 25% світової торгівлі зерновими та спричинила зростання світових цін, інфляцію продовольства та зменшення доступу до продовольства в країнах, які імпортують аграрну продукцію з України.

Військове вторгнення російської федерації на територію України та введення воєнного стану вплинуло на всі сфери життєдіяльності та всі державні, соціальні та економічні процеси в Україні. Економіка нашої держави зазнала значних втрат. Значно порушена можливість експорту товарів, у тому числі зернових та олійних культур.

Тому для вирішення проблеми забезпечення національної продовольчої незалежності у воєнний та післявоєнний час, необхідно, насамперед, створювати умови для інноваційного розвитку аграрного сектору економіки на основі прискореної удосконалення його техніко-технологічної бази, формування універсальної системи державного регулювання та широкого впровадження Інформаційно-комунікаційних технологій для контролювання усіх процесів виробництва та відтворення

У перші дні війни Україні, та й усьому світові важко було зрозуміти та усвідомити, що насправді відбувається. Коли перший шок пройшов, стало

зрозумілим, що Україна і світ опинилися у новій реальності, в якій всі попередні напрацювання, схеми, моделі і закони не працюють. Економіка військового часу – це зовсім інша економіка, ніж у мирний період. Згодом почалися дискусії, консультування з провідними експертами та прийняття рішення в нових умовах. За цей час з'явилася незначна кількість публікацій щодо оцінки діяльності аграрного сектору в умовах війни.

Ґрунтовні дослідження сільського господарства в умовах війни проводять вчені Київської школи економіки (KSE Агроцентр, 2022), експерти Українського Клубу Аграрного Бізнесу (Нестеров, 2022), Міністерства закордонних справ України (Трофімцева, 2022). Питання впливу українського аграрного сектору на світові аграрні ринки та продовольчу безпеку почали досліджувати і зарубіжні вчені (Banse, 2022), (Câmpeanu, 2022), (Celi та ін., 2022), (Fiott, 2022), (Glauben та ін., 2022), (Ghosh & Bhowmick, 2022), (Oxford Analytica, 2022), (Peterson, 2022).

Теоретичні та прикладні аспекти формування й функціонування продовольчого ринку розглядалися в роботах таких вітчизняних дослідників, як Баранчик І., Бойко В., Березін О., Воробйов Є., Гайдуцький П., Горькавий В., Губський Б., Дем'яненко М., Дерев'янка Є., Дудар Т., Заєць Є., Задворний А., Збарський В., Імас І., Лазня В., Лукінов І., Месель-Веселяк В., Олійник Я., Пасхавер Б., Ревенко М. та інших.

Окремі питання, пов'язані із формування інституцій та механізмів регулювання регулювання та захисту агропродовольчого ринку, його інфраструктурного забезпечення висвітлено у дослідження вітчизняних науковців В. Андрійчука, В. Боднара, О. Варченко, А. Діброви, С. Дусановського, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Нестерчук Ю., Т. Осташко, Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавирі, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін.

Віддаючи належне науковим працям вітчизняних і зарубіжних учених щодо розвитку міжнародного продовольчого ринку та забезпечення населення продовольством, доцільно зауважити, що дослідження питань щодо місця України на світовому ринку продовольства в кризових умовах не можна назвати вичерпними.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження місця України на світовому ринку продовольства в кризових умовах.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення **таких завдань:**

- дослідити особливості забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства;
- розкрити економічну сутність, характеристику та функції світового продовольчого ринку;
- проаналізувати сучасний стан, особливості та конкуренції світового ринку продовольства;
- визначити місце України на міжнародному ринку продовольства;
- оцінити сучасні тренди світового ринку зерна та позиції України на ньому;
- проаналізувати структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в період військової агресії;
- дослідити загострення глобальної проблеми продовольчої безпеки в контексті війни в Україні;
- дослідити платформу продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі;
- визначити проблеми та запропонувати шляхи подолання щодо розвитку аграрного сектору України в кризових умовах.

Об'єктом дослідження є особливості функціонування світового ринку продовольства та напрями позиціонування України на ньому в кризових умовах.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти розвитку продовольчого ринку та місця України на ньому в кризових умовах.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дипломної роботи є сучасні принципові положення науки та теоретико-прикладні засади розвитку вітчизняного продовольчого ринку, наукові роботи та практичні дослідження як вітчизняних, так і закордонних вчених-економістів у цій сфері, матеріали

міжнародних науково-практичних конференцій, періодичні видання, результати дослідно-аналітичних, академічних та прикладних розробок з досліджуваних проблем, а також нормативно-правові й статистичні матеріали, інформаційно-аналітичні дані мережі Інтернет та ЗМІ.

Джерельною та статистичною базою роботи є матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій, щорічні звіти Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світової організації торгівлі (СОТ), Світового банку (СБ), Організації Об'єднаних Націй (ООН) та відповідні сайти в Internet, а також щорічні звіти Міністерства сільського господарства США, Міністерства аграрної політики та продовольства України та дані Державної служби статистики України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях:

Куц Ю.І. Місце України на світовому ринку продовольства в контексті російської агресії. // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: XIII міжнародна науково-практична конференція, 26 травня 2022 року: тези доп. – К., 2022.– С. 117-119.

Побоченко Л.М., Куц Ю.І. Роль авіації в мінливому світі. X Авіаційний конгрес "Авіація в XXI ст. - безпека в авіації та космічні технології". – Kyiv, Ukraine. – Вересень 28. 2022. – Kyiv. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2022/paper/viewFile/8703/7218>.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 8 таблиць та 29 рисунків. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 105 найменувань на восьми сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

1.1. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства

Проблема забезпечення продовольчої безпеки сьогодні стоїть доволі гостро перед нашою країною, попри значний потенціал сільськогосподарського сектору. Військові дії, низька купівельна спроможність населення, технологічне відставання сільськогосподарських підприємства, нераціональне використання земельних ресурсів, зростання імпорتنих продуктів харчування та інші фактори вимагають активізації та наукового обґрунтування шляхів досягнення достатньої кількості продуктів харчування, забезпечення доступності продовольства для усіх верств населення; механізмів контролю за складом та якістю продуктів, а також стабільністю їх поставок.

Важливо підкреслити, що в поточних умовах продовольчу безпеку доцільно трактувати як гарантію незалежності, а її забезпечення залежить як від темпів розвитку сільського господарства, так і від стабільності національної економіки. Складність та важливість досліджуваної проблеми вимагає в подальшому зосередження уваги на розгляді стратегічних пріоритетів та механізмів реалізації державної політики у сфері продовольчої безпеки.

У сучасному світі продовольча забезпеченість значної частини населення є однією з головних програмних цілей кожної держави та предметом обговорення світової спільноти. В умовах всесвітньої перманентної фінансово-економічної кризи та політико-воєнної нестабільності, коли рівень розвитку економіки багатьох країн досяг критичного стану, проблема продовольчої безпеки населення загострилася і потребує негайного вирішення. Це пов'язано з тим, що наявність продовольчих

ресурсів є основною умовою існування та відтворення сучасного світу, а їх якісні та кількісні характеристики визначають стан здоров'я та задоволеності громадянського інформаційного орієнтованого суспільства.

Тому для вирішення проблеми забезпечення національної продовольчої незалежності у воєнний та післявоєнний час, необхідно, насамперед, створювати умови для інноваційного розвитку аграрного сектору економіки на основі прискореної удосконалення його техніко-технологічної бази, формування універсальної системи державного регулювання та широкого впровадження Інформаційно-комунікаційних технологій для контролювання усіх процесів виробництва та відтворення

На сьогоднішній день в умовах війни в Україні, однією із головних глобальних проблем у світовій економіці є продовольча. Отже, й проблема продовольчої безпеки є однією із основних у сучасному соціально-економічному розвитку держави. Вона зачіпає інтереси різних груп країн, суспільно-політичних сил, набуваючи все більшої актуальності в міру поглиблення міжнародної політичної та економічної кризи, розвитку світової торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством, прискорення глобалізаційних процесів. При цьому, на сьогоднішньому етапі розвитку неможливо створити міцну продовольчу безпеку країни без комплексного використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах створення на реалізації сільськогосподарського продукту.

Дослідження трактування категорії «продовольча безпека», дозволили зробити наступні висновки:

- забезпечення продовольчої безпеки є не лише ключовою умовою соціально-економічної стабільності в суспільстві, а й чинником суверенітету країни, що дозволяє їй позиціонувати себе як економічно незалежну державу;
- продовольча безпека є структурною складовою національної безпеки держави;
- у визначеннях науковців практично відсутній взаємозв'язок досліджуваної категорії з впровадженням і використанням інформаційно-

комунікаційних технологій як основи ефективного функціонування механізму забезпечення сталого рівня продовольчої безпеки.

Для більш глибокого розуміння розглянемо категорію «продовольча безпека» на сучасному кризовому етапі розвитку інформаційно орієнтованого суспільства України та світу. Багатоаспектність категорії «продовольча безпека» передбачає різні підходи до її визначення та розкриття її сутності різними авторами, які зведені у табл. 1.1:

Таблиця 1.1

Дослідження наукових джерел щодо тлумачення категорії «продовольча безпека»

№ п/п	Автори	Визначення категорії «продовольча безпека»
1.	Алексєєва Я.	Розглядається досліджувана категорія з двох аспектів
2.	Башир М., Шіліці С.	впевненість переважної більшості населення країни у своїй військовій могутності та проведення ефективної політики щодо запобігання застосуванню сили її потенціальними ворогами
3.	Бабич М.М. [гарантована здатність держави задовольняти населення основними продуктами на принципах самоокупності, їх економічної та фізичної доступності незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов
4.	Горняк О. В., Салюк- Кравченко О.О.	розуміється як економічний стан, в якому всім громадянам гарантується доступ до їжі в будь-який час в обсязі, необхідному для забезпечення здорового способу життя
5.	Гладій М.В., Лузан Ю.Я.	є захистом життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у харчовій сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз
6.	Гринишин В.Є.	сукупність соціально-економічних відносин, що виникають щодо забезпечення населення продуктами харчування, відповідних стандартів якості та кількості на основі інноваційного розвитку відтворювальних процесів у сільському господарстві та економічної безпеки агропродовольчої галузі

Примітка. Складено автором за даними Мордовцев О. С., Андренко О. А., Мордовцев С. М. Концептуальні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи зміцнення продовольчої безпеки держави. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 92.

Отже, «продовольча безпека», буде розумітися як здатність держави, з одного боку, задовольняти комплексні потреби населення у якісних і безпечних, з екологічної точки зору, продовольчих продуктах у межах раціональних, міжнародно прийнятих та медично обґрунтованих стандартів харчування, а з іншого, протистояти

різноплановим викликами, загрозам ризикам та небезпекам за допомогою сучасних інноваційних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечить сталу впевненість широких верств інформаційного суспільства в спроможності держави гарантувати рівень продовольчого забезпечення в умовах мінливості внутрішнього та зовнішнього середовища.

Досягнення продовольчої безпеки держави залежить від її здатності долати виклики, загрози, ризики та небезпеки різного характеру. Узагальнення теоретико-методологічних підходів до оцінки загроз продовольчій безпеці країни дозволило систематизувати їх у табл. 1.2:

Таблиця 1.2

**Система внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці
у продовольчій сфері за джерелами виникнення**

№ п/п	Сфера виникнення загрози	Види загроз
1.	Техніко-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> – висока залежність від імпорту матеріалів, машин, технологій та ІКТ, які забезпечують усі процеси; – низький рівень енергоозброєності та енергооснащеності виробництва; – високий рівень зносу основних засобів та нематеріальних активів
2.	Фінансово-економічні	<ul style="list-style-type: none"> – дефіцит власних фінансових ресурсів, складності в отриманні внутрішніх та зовнішніх інвестицій; – постійне зростання питомих витрат виробництва; – зниження платоспроможності суспільства; – високі темпи інфляції в країні (особливо у воєнний та поствоєнний час); – використання застарілого підходу до фінансового, управлінського та бухгалтерського обліку у зв'язку з – недостатністю коштів на нові інформаційно-комунікаційні технології.
3.	Організаційно-правові	<ul style="list-style-type: none"> – незрозумілість та мінливість організаційно-правових процесів у воєнний та поствоєнний час; – тіньові процеси у фінансово-кредитних та земельних відносинах в аграрному секторі економіки; – відсутність умов для інноваційної активності та провадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Продовження таблиці 1.2

№	Сфера виникнення	Види загроз
----------	-------------------------	--------------------

п/п	загрози	
4.	Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність упевненості інформаційного громадянського суспільства в ефективності аграрної політики, яка впроваджується державою; – низький рівень доходів населення; – дефіцит висококваліфікованих кадрів, в тому числі й тих, хто може впроваджувати «на місцях» сучасні інформаційно-комунікаційні технології.
5.	Екологічні та природно-кліматичні	<ul style="list-style-type: none"> – стихійні лиха; – забруднення ґрунтів та поверхневих вод, знищення родючого шару ґрунту, зміна його складу (в тому числі в результаті військових дій в країні); – надлишок або нестача опадів; – вимерзання посівів.
6.	Макроекономічні	<ul style="list-style-type: none"> – нестійкість та важкопрогнозованість попиту та пропозиції аграрної продукції у світі; – скорочення рівня світових запасів продовольства (в тому числі в наслідок військових конфліктів та пандемії).
7.	Кон'юнктурні	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження різних видів санкцій та обмежень на імпортно-експортні операції з продовольством країн; – підвищення тарифів на енергоресурси; – нестійка кон'юнктура світових фінансових та енергетичних ринків; – зміна курсів національної валюти.

Примітка. Складено автором за даними Мордовцев О. С., Андренко О. А., Мордовцев С. М. Концептуальні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи зміцнення продовольчої безпеки держави. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 93.

Систематизація внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці у продовольчій сфері за джерелами виникнення дозволило з'ясувати її основні ознаки, які є базою для створення універсального та дієвого механізму дії усієї системи продовольчої безпеки країни у сучасному мінливому середовищі, зокрема:

- задоволення внутрішніх продовольчих потреб населення переважно за рахунок внутрішніх джерел;
- можливість усіх груп суспільства мати як фізичний, так й економічний доступ до продовольства;
- ефективізація та зростання конкурентоспроможне аграрної сфери за рахунок інформаційно-комунікаційних технологій;

- здоров'я населення залежать від забезпеченості продовольством у будь-який момент часу;
- екологічна безпека як запорука високого рівня якості продовольства;
- здатність протистояти загрозам, які невідвладні людині (наприклад, стихійні лиха тощо);
- підвищення потреб у якості і кількості продовольчих ресурсів у інформаційного суспільства.

Треба зазначити, що зараз продовольча безпека України тісно пов'язана з міжнародними західними ринками збуту. В той же час, світовий ринок продовольства та сировини має ряд атрибутів, найважливіші з яких обумовлені нерівномірним розподілом земельних та інших ресурсів між різними державами.

Основні якості, характерні для світового продовольчого ринку наступні, зокрема:

- а) стабільний попит на продукцію з сезонним виробництвом і пропозицією, які практично повністю прив'язані до інформаційно-комунікаційних технологій (виробництво, контроль якості, логістика, збут тощо);
- б) нерівномірна доступність продукції з року в рік через кліматичні коливання;
- в) дефіцит продовольства в одних країнах і надлишок в інших;
- г) необхідність накопичувати їжу та транспортувати її на великі відстані;
- д) використання механізмів продовольчого ринку як інструменту тиску на інші країни в політичних та воєнних конфліктах [11].

Кожна держава прагне забезпечити власну національну продовольчу безпеку, використовуючи різноманітні інструменти, що дозволяють у міжнародно-правовій базі застосовувати різноманітні заходи підтримки внутрішнього агропродовольчого ринку - економічні, ринкові, адміністративні тощо. Механізмами забезпечення сталості системи національної продовольчої безпеки є підтримка вітчизняного агропромислового виробництва, що є основоположною базою для формування продовольчої незалежності країни у мінливому сьогоденні.

Узагальнюючи наукові дослідження можна зробити висновок, що висока ефективність сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах обумовлена рядом факторів, зокрема:

- впровадження інноваційних та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах виробництва та збуту продукції;
- державна підтримка вітчизняних сільгоспвиробників, в тому числі з наданням їм інформаційних платформ для просування своєї продукції на міжнародних ринках;
- ефективне поєднання великих господарств із фермерською системою виробництва;
- налагоджена система державного регулювання [12].

Слід також зауважити, що розвинені світові держави приділяють велику увагу якості харчування населення як передумові національної системи продовольчої безпеки. Як наслідок, забезпечення «фізіологічної» чи екологічної безпеки дієт стало пріоритетом і важливим завданням державної продовольчої політики. Щоб вирішити цю проблему, проводяться заходи щодо підсилення контролю якості харчових продуктів за рахунок залучення значної кількості ресурсів на дослідження та розробки з використанням можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Разом з цим, вживаються всі можливі додаткові заходи для унеможливлення кібератак на сервери та інші ресурси агропромислових та інших суміжних підприємств.

Таким чином, взаємозв'язок між харчуванням та рівнем захворюваності та смертності, отримана дослідницькими центрами, доводиться до населення та є критично важливою інформацією, яка знаходиться під захистом держави. Ще одним аспектом розвитку агропродовольчого ринку останніх років багато дослідників пов'язують із зростанням ролі держави в його регулюванні. Пряма та непряма підтримка аграрного сектору розглядається як компенсація можливих втрат в умовах ринкової нестабільності, а аграрний сектор економіки розглядається як система, де саморегулювання неможливе [12]. Такий стан справ особливо актуальний підчас

воєнного положення країні, а також пост воєнного відновлення соціально-економічного розвитку.

Але визначальним аспектом сучасного етапу розвитку світового сільського господарства є розвиток нових біотехнологій, як базуються на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, що підвищує продуктивність і конкурентоспроможність галузі за рахунок скорочення часу, необхідного для традиційної селекції. Біотехнологія дозволила сільському господарству швидко розробляти нові сорти сільськогосподарських культур і породи тварин з ознаками, які важко простежити до традиційної селекції [10-12].

Отже, аграрна політика держави повинна забезпечити ефективність національної системи продовольчої безпеки в умовах глобалізованої економіки та політичної кризи та включати модернізацію техніко-технологічної бази аграрного сектору, запровадження гнучкої системи державного регулювання аграрного та продовольчого ринку.

Адаптація організаційно-економічного механізму зміцнення продовольчої безпеки України до нових економічних реалій, що передбачають активний розвиток інноваційного середовища, запровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій, прискорену реалізацію політики імпортозаміщення, пов'язану з збільшенням обсягу виробництва та зростанням конкурентоспроможності аграрної продукції, що бере участь у забезпеченні реалізації програми продовольчої безпеки країни, включає в себе наступні аспекти, зокрема:

- система задоволення першочергових потреб країни та її регіонів;
- консолідація зусиль органів державної влади та сільгосптоваровиробників для досягнення намічених індикаторів;
- розробка вітчизняних та залучення інвестицій щодо придбання передових інформаційно-комунікаційних технологій та інновацій, які будуть використовуватися на усіх етапах виконання стратегії зміцнення продовольчої безпеки України.

1.2. Економічна сутність, зміст та характеристика світового ринку продовольства

Першочергова проблема кожної людини, яка потребує щоденного вирішення, пов'язана з необхідністю отримання певного обсягу продуктів харчування. Систематичне вирішення цієї проблеми суттєво впливає на життєздатність кожної особи. Можна стверджувати, що продовольча проблема супроводжує людство на усіх етапах його розвитку і, попри суттєвий поступ у науково-технічній сфері та все більш активне використання природних ресурсів, не стає менш актуальною. Більше того, у другій половині ХХ ст. внаслідок ускладнення доступу населення більшості країн до продуктів харчування ця проблема набула глобального характеру, що вимагає застосування консолідованого підходу на міжнародному рівні.

На тлі проблем, що посилюються, ліквідація голоду, відсутності продовольчої безпеки та всіх форм неповноцінного харчування стає дедалі більше важчим завданням. Пандемія COVID-19 змусила ще серйозніше задуматися про крихкість агропродовольчих систем та різних проявах нерівності в нашому суспільстві, які посилюють проблеми голоду та відсутності продовольчої безпеки в усьому світі.

В умовах кризи продовольства у світі значну роль починають набувати проблеми розвитку вітчизняного ринку продовольчих товарів, оскільки його стан визначає продовольчу безпеку країни та її конкурентні позиції у світовому просторі. Недостатня забезпеченість населення продуктами харчування, яка має місце на сучасному етапі розвитку світової економіки, а також високий попит на сільськогосподарську сировину на світових ринках продовольства, створюють для України сприятливі умови для розкриття та прояву свого величезного аграрного потенціалу. Тому від того, наскільки своєчасно та правильно Україна зможе вирішити проблеми розвитку свого агропромислового сектору, залежить її майбутнє економічне зростання, а місце у міжнародному поділі праці [27, с.42].

В умовах глобальної конкуренції попит на продукти харчування реалізується на ринку продовольства, функціонування якого визначається як рівнем і структурою пропозиції продуктів харчування, так і динамікою попиту, тому управління цим ринком є одним з найважливіших соціально-економічних завдань держави.

Економічна сутність продовольчого ринку полягає у взаємопов'язаному функціонуванні галузей і структур, об'єднаних спільною метою – виробництвом високоякісних продуктів харчування, доведенням їх до споживача, забезпеченням раціонального споживання, створенням державних продовольчих фондів.

За словами Є.М. Ігнатової: «рівень соціально-економічного розвитку визначається наявністю можливостей для задоволення потреб населення продуктами харчування, формування адекватного новим умовам обсягу структури продовольчого ринку, а також механізму його функціонування. Держава не може вважатися розвиненою і багатогою, якщо населення в ній недостатньо забезпечене продуктами харчування» [16, с.9].

Основою формування продовольчого ринку є виробничо-технологічні, соціально-економічні та екологічні зв'язки між сільським господарством, харчовою промисловістю та торгівлею продовольчими товарами, що ґрунтуються на послідовній переробці сировини та доставці продуктів харчування споживачам.

В економічній літературі термін **«продовольчий ринок»** найчастіше означає ринок сільськогосподарських підприємств, що виробляють продукцію, яка має кінцевого покупця без переробки або служить сировиною для підприємств харчової промисловості.

Так, О.В. Березін зазначає: «Функціонування внутрішньодержавного продовольчого ринку визначається можливостями сільськогосподарського виробництва країни забезпечувати його власними товарними ресурсами. Як відомо, специфічною ознакою сільськогосподарського виробництва є спроможність його складових – землі, робочої сили та капіталу – оперативно реагувати на кон'юнктуру ринку. Ефективність функціонування певною мірою визначається аграрною політикою держави як органічної складової економічної політики, сукупністю науково обґрунтованих ідей щодо розвитку сільського господарства на певному історичному етапі життя країни» [19, с.35].

Продовольчий ринок охоплює всі економічні відносини, пов'язані зі збутом харчової продукції, одержаної від переробки сільськогосподарської й іншої

сировини. Він є частиною аграрного товарного ринку, поряд з ринком сільськогосподарської продукції й ринком сільськогосподарської сировини.

Аграрний ринок можна охарактеризувати як сукупність економічних відносин, що забезпечують ефективне функціонування галузей, які задовольняють потреби населення в продуктах харчування та переробних підприємств у ресурсах.

Слід зазначити, що дуже часто в економічній літературі продовольчий ринок розглядають як форму організації сільськогосподарського виробництва, тобто під ним розуміють ринок сільськогосподарських підприємств, що виробляють кінцеву продукцію для збуту споживачам чи сировину для харчової промисловості.

Продовольчий ринок – система соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання з приводу виробництва, обміну, розподілу й споживання продуктів харчування. Саме останні є об'єктом даного ринку і виступають як товар на ньому, хоча очевидно, що ступінь готовності до споживання (виробничого і особистого) цих товарів може бути різною.

Для більш повного розуміння сутності та значення продовольчого ринку, слід розглянути його функції в економічній системі. Більшість дослідників виділяють такі **основні функції ринку продовольства:**

1. Регулююча. Ринок приводить у рівновагу попит і пропозицію, забезпечуючи встановлення рівноважної ціни.

2. Контролююча. Ринок допомагає споживачам контролювати виробництво, сприяє вирівнюванню цін, стимулює виробництво суспільно-необхідної продукції та запобігає виготовленню непотрібних товарів.

3. Інформаційна. Ринок використовуючи різноманітні цінові та інші сигнали, надає усім суб'єктам господарювання об'єктивну інформацію про стан реальних витрат виробництва, про якість, кількість та асортимент суспільно необхідних товарів, що постачаються на ринок.

4. Ціноутворююча. На ринку відбувається остаточне визначення вартості товарів, їх реалізація та перетворення продукту праці на товар.

5. Стимулююча. Ринок за допомогою цін стимулює виробників створювати саме ті товари, які необхідні споживачам, впроваджувати інновації, передову техніку, технологію та організацію виробництва з метою зниження індивідуальних витрат, підвищення конкурентоспроможності продукції, покращення її якості та споживчих характеристик.

6. Відтворювальна. Ринок забезпечує безперервність суспільного відтворення, робить економічну систему єдиним цілим, розвиває зовнішньоекономічні зв'язки, сприяє інтегрованості національної економіки у світове господарство.

7. Функція посилення конкуренції як між виробниками однієї країни, так і виробниками всього світового господарства.

8. Розподільча. Дана функція ринку полягає в тому, що доходи, які отримують суб'єкти господарювання – це в основному виплати за чинники виробництва, які залежать від ціни, що встановлюється на ринку на цей чинник. Ринкова ціна диференціює доходи товаровиробників. Відбувається соціальне розшарування суб'єктів ринку за доходами на бідних і багатих.

9. Оздоровча (функція санації). Ринок за допомогою конкуренції звільняє суспільне виробництво від економічно неефективних і нежиттєздатних суб'єктів господарювання і відкриває широкі можливості перспективним, найефективнішим, найкориснішим для суспільства товаровиробникам [41, с. 101].

Конкретизуючи поняття продовольчого ринку, розглянемо його структуру, в якій прийнято виділяти три основних елементи: суб'єкти продовольчого ринку; об'єкти продовольчого ринку; характер економічних відносин між суб'єктами продовольчого ринку.

До суб'єктів продовольчого ринку відносять покупців, продавців і виробників продовольчих товарів. До об'єктів – реалізовані виробниками або продавцями матеріальні цінності.

У зарубіжній та вітчизняній літературі існують різні класифікації продовольчих ринків (табл. 1.3):

Класифікація видів продовольчих ринків

Ознака класифікації	Види продовольчого ринку
Територія функціонування	Світовий Зональний (континентальний) Спільний ринок міжнародних утворень (ЄС, СНД) Національний Регіональний Місцевий
Рівень забезпечення продовольством	Ринки країн-експортерів сировини і продуктів харчування Ринки країн-імпортерів сировини і продуктів харчування Змішаний
Рівень і структура доходів на людину	Ринки країн з низьким рівнем доходів Ринки країн із середнім рівнем доходів Ринки країн з високим рівнем доходів
Об'єкт ринку	Ринок устаткування підприємств харчової промисловості Ринок сільськогосподарської й продовольчої сировини Ринок землі. Ринок продовольчих товарів. Ринок послуг Ринок персоналу. Ринок капіталів
Об'єкт купівлі-продажу	Хліба і хлібобулочних виробів. Молока і молочних продуктів. М'яса і м'ясних продуктів Риби і рибних продуктів. Цукру і кондитерських виробів Плодоовочевої продукції. Рослинної олії й інших жирів тощо
Строк зберігання й реалізації товарів	Ринки товарів тривалого зберігання Ринки швидкопсувних товарів
Мета операцій купівлі-продажу на ринку	Задоволення потреб населення Забезпечення продовольчою сировиною підприємств харчової промисловості Реалізація продовольчої продукції торговельним посередникам
Рівень розвитку	Нерозвинений Регульований Вільний
Тип конкуренції	Чистої конкуренції Недосконалої монополії Олігополія Монополістичний
Ступінь участі іноземних виробників	Сформований тільки за рахунок внутрішнього виробництва З незначною часткою імпорту З рівною часткою товарів внутрішнього й імпортного виробництва З перевагою імпортних товарів
Форма організації обміну	Оптові Роздрібні
Рівень регулювання	Легальний Напівлегальний Нелегальний

Примітка. Складено автором за даними Сенишин О. С. Теоретичні засади дослідження продовольчого ринку / О. С. Сенишин // Економічний вісник. - 2016. – № 2. – С. 168.

Суб'єктів ринку продовольчих споживчих ресурсів можна поділити на наступні групи [28, с. 32]:

1. Підприємства-виробники засобів виробництва та матеріально-технічних ресурсів.

2. Сільськогосподарські виробники, видобувачі та імпортери природних ресурсів, сировини, продовольства, які є партнерами або конкурентами вітчизняних підприємств.

3. Переробні підприємства, що являють собою кінцеву виробничу ланку процесу відтворення.

4. Підприємства, що надають технологічні послуги (технічне сервісне обслуговування, матеріально-технічне постачання).

5. Сукупність підприємств і установ, які формують інфраструктуру ринку (заготівля, транспортування, торгівля, фінансово-кредитні установи тощо).

6. Споживачі (особисте споживання, громадське харчування тощо).

Продовольчий ринок має свою структуру, яку можна розглядати використовуючи різні підходи. Структура продовольчого ринку являє собою певну організаційну побудову, що характеризує співвідношення між його елементами з їх власним порядком, способами зв'язку та закономірностями свого розвитку. Зазвичай, структуру продовольчого ринку розглядають з позиції продуктового, територіального та функціонального підходів.

Згідно з продуктовим підходом, елементами продовольчого ринку виступають окремі ринки продовольчих товарів на яких реалізовується продукція кінцевим споживачам. Функціональний принцип побудови структури продовольчого ринку передбачає включення сукупності галузей, які виконують у межах продовольчого ринку певні завдання (забезпечення ресурсами, виробництво сировини, перероблення, зберігання, транспортування), [18, с. 3].

Територіальна побудова продовольчого ринку є результатом поділу праці в межах адміністративно-територіальних утворень залежно від природно-кліматичних умов, які визначають територіально-регіональну спеціалізацію. Даний тип структури показує як процеси виробництва, переробки сільськогосподарської сировини, її реалізації і споживання територіально співвідносяться між собою.

З одного боку, структуру національного продовольчого ринку можна розглядати як сукупність регіональних ринків продовольчої продукції. Проте, з іншого боку, відповідно до поглядів Т. В. Гомелько, у структурі продовольчого ринку умовно можна виділити чотири сфери.

Перша сфера – **сфера виробництва**, що складається із сукупності сільськогосподарських і переробних товаровиробників, транспортних і фінансово-кредитних лізингових, страхових організацій.

Друга сфера – **сфера збуту й торгівлі**, характеризується сукупністю оптових і роздрібних торговельних організацій, транспортних, фінансово-кредитних організацій.

Третя сфера – **сфера зовнішніх зв'язків** за допомогою експортно-імпортних операцій. До цієї сфери віднесемо суб'єкти ринкових відносин, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Четверта сфера – **сфера державного регулювання**, що за допомогою соціально-економічних і адміністративних методів впливає на функціонування трьох попередніх сфер [19, с. 45].

Для конкретизації розуміння структури продовольчого ринку наведемо підхід до структуризації запропонований Л. В. Страшинською, який передбачає виділення трьох основних галузей:

1. Сільське господарство (крім виробництва непродовольчої сировини) та інші види діяльності з виробництва продовольчих ресурсів: рибне господарство, розлив мінеральних вод, соляну промисловість.

2. Харчову промисловість та її інфраструктуру, що забезпечує зовнішні умови здійснення виробничого процесу: вантажний транспорт, холодильне та складське господарство, технічне та консультативне обслуговування й інші послуги.

3. Торгівлю продовольчими товарами.

Отже, продовольчий ринок поєднує у собі ринок сільськогосподарської продукції, що включає тваринництво, рослинництво та рибництво, та ринок продуктів переробки сільськогосподарської сировини, до складу якого входить:

а) ринок продуктів переробки рослинної сировини (ринок круп'яних виробів, ринок рослинних масел, ринок вина та алкогольних напоїв, ринок овочевих та фруктових консервів, ринок кондитерської продукції, тощо);

б) ринок продуктів переробки продукції тваринного походження (ринок молочної продукції, ринок сирів, ринок вершкового масла, ринок м'ясних консервів, ринок м'ясопродуктів, тощо);

в) ринок продуктів переробки продукції рибництва (ринок рибпродуктів, ринок консервованих морепродуктів, тощо).

Ринок технічних культур включає: ринок цукру та цукрових буряків, ринок тютюну, ринок льону-довгунця; до ринку зернових та зернобобових культур входять: ринок продовольчих зернових, ринок фуражних зернових, ринок зернобобових; ринок картоплі та овочів: ринок баштанних овочевих культур, ринок коренеплодних овочевих культур, ринок картоплі; та ринок кормових культур, до якого входить: ринок кормових овочевих культур, ринок кормових коренеплодів, ринок кукурудзи на силос та ринок кормових бобових.

Ринок м'яса, м'ясопродуктів та супутньої продукції включає наступні: ринок продукції скотарства, ринок продукції вівчарства, ринок продукції птахівництва, ринок великої рогатої худоби, ринок худоби м'ясного напрямку, ринок кролівництва, ринок конини.

Ринок молочного скотарства і виробництва молока поділяється на ринок великої рогатої худоби молочного напрямку та ринок молока і молочної продукції. Ринок продукції бджільництва - ринок меду та супутньої продукції; ринок риби та рибпродуктів - ринок риби за видами та способами обробки.

Ринок сільськогосподарських відходів - ринок органічних добрив, ринок біологічного палива та енергії, ринок органічних та мінеральних добрив[37].

Специфічне місце продовольчого ринку на світовій арені полягає:

– порівняно з іншими ринками, продовольчий ринок характеризується відносною стабільністю, зважаючи на особливу роль продовольства в забезпеченні життєдіяльності населення;

- достатньо висока ліквідність продовольчої продукції зумовлена відносно низькими цінами на неї порівняно з іншими групами товарів;
- використання агропродовольчої продукції характеризується досить високим рівнем диверсифікації її використання;
- повнота і збалансованість продовольчого ринку є гарантом продовольчої, отже, національної безпеки, що передбачає наявність постійного, прямого чи опосередкованого державного впливу на цей сегмент ринку.

Згідно з даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) на світовому ринку сільськогосподарської продукції в ролі експортерів та імпортерів виступають 157 країн [61]. Зазначені країни розподіляються на групи залежно від вартості їх зовнішньоторговельного обороту (ЗТО) сільськогосподарської продукції (табл. 1.4):

Таблиця 1.4

Країни за групами залежно від вартості їх зовнішньоторговельного обороту сільськогосподарської продукції

Група	Річна вартість ЗТО сільськогосподарської продукції, дол. США	Країни
Група I	до 10 000	Ніуе
Група II	від 10 000 до 100 000	Домінікія, Танго, Центральна Африканська Республіка, Самоа
Група III	100 000 до 1 000 000	Чад, Конго, Вірменія, Габон, Ямайка, Мавританія, Кіпр, Панама, Непал.
Група IV	від 1 000 000 до 10 000 000	Куба, Гондурас, Кувейт, Латвія, Марокко, Болгарія, Єгипет, Азербайджан
Група V	Від 10 000 000 до 100 000 000	ОАЕ, Таїланд, Україна, Австралія, Італія, Китай, Франція
Група VI	більше 100 000 000	Німеччина, США

Примітка. Складено автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Отже, економічна сутність продовольчого ринку полягає у взаємопов'язаному функціонуванні галузей і структур, об'єднаних спільною метою – виробництвом

високоякісних продуктів харчування, доведенням їх до споживача, забезпеченням раціонального споживання, створенням державних продовольчих фондів.

В структурі продовольчого ринку виділяють три основних елементи: суб'єкти продовольчого ринку; об'єкти продовольчого ринку; характер економічних відносин між суб'єктами продовольчого ринку. До суб'єктів продовольчого ринку відносять покупців, продавців і виробників продовольчих товарів. До об'єктів – реалізовані виробниками або продавцями матеріальні цінності.

1.3. Світовий ринок продовольства: сучасний стан, особливості та конкуренція

Внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну порушило системи виробництва, переробки та постачання продовольства, зокрема, на міжнародний ринок. У контексті наближення зими та ризику підриву посівного сезону озимих культур постає питання про створення запасу продовольства. Від цього залежить продовольча безпека не лише України, а і інших країн світу.

Громади в Україні наполегливо працюють, щоб забезпечити продовольчу безпеку та добробут своїх мешканців навіть у ці важкі часи. Місцеві лідери докладають зусиль для накопичення продовольчих резервів для громадян, у тому числі для внутрішньо переміщених осіб, а також підтримують ланцюги постачання та місцевих виробників сільськогосподарської продукції. Вкрай важливо працювати в партнерстві з Урядом та міжнародними проєктами, щоб спільно знаходити шляхи для вирішення цих викликів [78].

Варто зазначити, що в умовах війни в Україні зазначаються рекордні цінові значення за 72 роки статистичних даних Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО). Дефіцит українських експортних позицій через

військову агресію та блокаду портів, викликає зростання попиту на альтернативні позиції, що у свою чергу провокує каскадний ефект зростання цін на ринку продовольчих товарів. Це критична ситуація, в першу чергу, для країн, що розвиваються [61].

За оцінками Всесвітньої продовольчої програми кількість людей із серйозною нестабільністю продовольства подвоїлася з 135 мільйонів до 276 мільйонів лише за два роки (з 2019 до 2021 року). Проте, очікується, що наслідки військової агресії росії проти України призведуть до цієї кількості до 323-400 мільйонів лише у 2022 році. Продовольча криза та голод вже наступили і можемо боротись лише з мінімізацією наслідків. Вирішальним фактором для цього стане стабілізація ситуації в Україні [65].

Світова економіка переживає низку викликів. Інфляція вища, ніж спостерігалась за кілька десятиліть, вторгнення росії в Україну та затяжна пандемія COVID-19 лягають важким тягарем на економіки. Прогнозується МВФ, що світове зростання сповільниться з 6% у 2021 році до 3,2% у 2022 році та 2,7% у 2023 році [66]. Це найслабший рівень зростання з 2001 року за винятком світової фінансової кризи та гострої фази пандемії COVID-19 і відображає значне уповільнення для найбільших економік. Три найбільші економіки - США, ЄС та Китай - продовжать буксувати. Прогнозується, що глобальна інфляція зросте з 4,7 % у 2021 році до 8,8 % у 2022 році, але знизиться до 6,5 % у 2023 році і 4,1 % до 2024 року. Також підкреслюється, що вторгнення РФ в Україну призвів до енергокризи у Європі, яка різко підвищила вартість життя і перешкоджає економічній діяльності [66].

У ширшому плані конфлікт також призвів до зростання цін на продовольство на світових ринках, попри недавнє зниження цін після угоди щодо зерна у Чорному морі, що створило серйозні труднощі для сімей з низькими доходами у всьому світі, особливо у країнах з низькими доходами.

При цьому МВФ підтвердив прогноз падіння реального валового внутрішнього продукту України у 2022 році на 35%. У Фонді пояснили, що для України всі прогнози на 2022-2027 роки, крім прогнозів реального ВВП та споживчих цін, "опущені через

надзвичайно високий ступінь невизначеності". Реальний ВВП та споживчі ціни прогноуються до 2022 року [66].

Викликана пандемією затяжна економічна криза та війна в Україні посилює навантаження на продовольчі системи, переробні підприємства, доставку, роздрібну торгівлю, ускладнює доступ до засобів сільськогосподарського виробництва. Заборони на пересування об'єктивно обмежують фермерам, особливо дрібним, доступ до ринків і продажу готової продукції. У свою чергу, поставки швидкопсувних товарів страждають від наявності бар'єрів в логістиці.

За прогнозними даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН - ФАО, до 2050 року при збереженні нинішньої динаміки і темпів росту населення планети збільшиться до 9,7 мільярдів осіб. Внаслідок цього глобальний попит на різні види аграрної продукції буде стабільно зростати [61].

Минулий рік охарактеризувався черговим витком зростання цін на світовому ринку. Незважаючи на хороші показники валових зборів ключових сільгоспкультур, ринок знайшов фактори підтримки, серед яких можна виділити підвищення собівартості виробництва сільгосппродукції на тлі зростання цін на добрива, ЗЗР і енергоносії, подорожчання фрахту, високий попит з боку імпортерів, обмеження на експорт зерна в росії. Крім того, фактор пандемії хоч і послабив свій вплив, нікуди не подівся і періодично нагадував про себе з появою нових штамів вірусу.

За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), за останні два десятиліття, а саме з 2000 року, світові ціни на продовольство зросли понад в 2,5 рази (з 53,3 пункта у 2000 році до 136,3 пунктів у 2022 році). Але останні роки прослідковується динаміка підвищення індексу цін на продовольство в світі, що пов'язано з пандемією COVID-19 та війною в Україні [61], (див. Рис.1.1.).

В умовах світової фінансової кризи в 2011 році спостерігається зростання світових цін на продовольство. Якщо в 2010 році загальний індекс цін на продовольчі товари складав 188 пунктів, то у 2011 році він зріс до рекордних 131,9 пункти. Але ситуація змінилася в 2012 році, в зв'язку з відновленням світової економіки, й він

знизився до 122,8 пункти. Далі, відповідно в 2013 році індекс цін на продукти знизився і становив 120,1 пункти, а в 2014 році 115 пунктів [61].

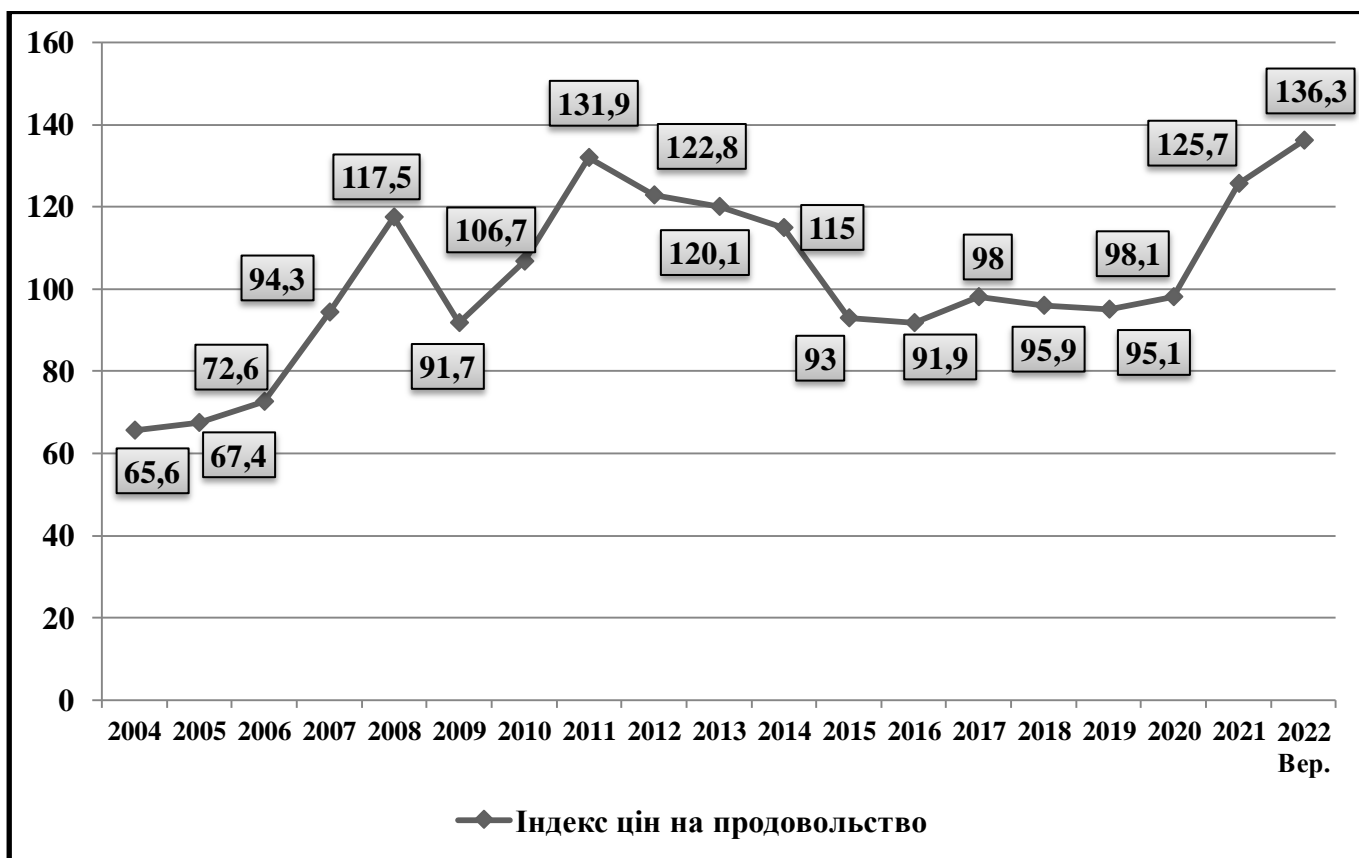

Рис. 1.1. Динаміка індексу цін на продовольство в світі в період 2004-2022рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Така ж тенденція прослідковується й в 2015 році, коли світовий показник впав до позначки 93 пунктів, що пов'язано з загальносвітовими тенденціями, а саме наявністю значних запасів і слабким попитом на світових ринках, а також зміцненням курсу долара США. В 2016 році середній показник індексу цін знизився до 91,9 пункти, а в 2017 році знову підйом до 98 пунктів, спад в 2018 році до 95,9 і знову підвищення до 98,1 пункти в 2020 році (табл. 1.5):

Таблиця 1.5

Індекси цін ФАО на продовольство в світі в період 2004-2022рр.

Дата	Індекс цін на продовольство	Індекс цін на м'ясо	Індекс цін на молочні продукти	Індекс цін на зернові	Індекс цін на масло і жири	Індекс цін на цукор
2004	65,6	67,6	69,8	64,0	69,6	44,3
2005	67,4	71,8	77,2	60,8	64,4	61,2
2006	72,6	70,5	73,1	71,2	70,5	91,4
2007	94,3	76,9	122,4	100,9	107,3	62,4
2008	117,5	90,2	132,3	137,6	141,1	79,2
2009	91,7	81,2	91,4	97,2	94,4	112,2
2010	106,7	91,0	111,9	107,5	122,0	131,7
2011	131,9	105,3	129,9	142,2	156,5	160,9
2012	122,8	105,0	111,7	137,4	138,3	133,3
2013	120,1	106,2	140,9	129,1	119,5	109,5
2014	115,0	112,2	130,2	115,8	110,6	105,2
2015	93,0	96,7	87,1	95,9	89,9	83,2
2016	91,9	91,0	82,6	88,3	99,4	111,6
2017	98,0	97,7	108,0	91,0	101,9	99,1
2018	95,9	94,9	107,3	100,8	87,8	77,4
2019	95,1	100,0	102,8	96,6	83,2	78,6
2020	98,1	95,5	101,8	103,1	99,4	79,5
2021	125,7	107,7	119,1	131,2	164,9	109,3
2022 Вер.	136,3	121,4	142,5	147,8	152,6	109,7

Примітка. Складено автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

У 2021 році індекс продовольчих цін ФАО підвищувався практично щомісяця. Травневий приріст став найбільшим місячним приростом з жовтня 2010 року. За підсумками року індекс продовольчих цін досяг максимального за останні 10 років рівня в 133,7 пункту. Зокрема, спостерігалось істотне підвищення індексу цін на зернові та рослинні олії. Для останніх даних показник в жовтні оновив максимальний рівень, склавши 184,84 пункту [61].

У 2021 році спостерігається ріст світових цін, через пандемією COVID-19 та війну в Україні, майже на всі види продовольчих товарів, крім масла і жирів. Значення Індексу цін в 2021 році виявилось на 4,6 пункти вище рекордного рівня (131,9 пунктів), якого він досяг у лютому 2011 року [61], (рис. 1.2.):

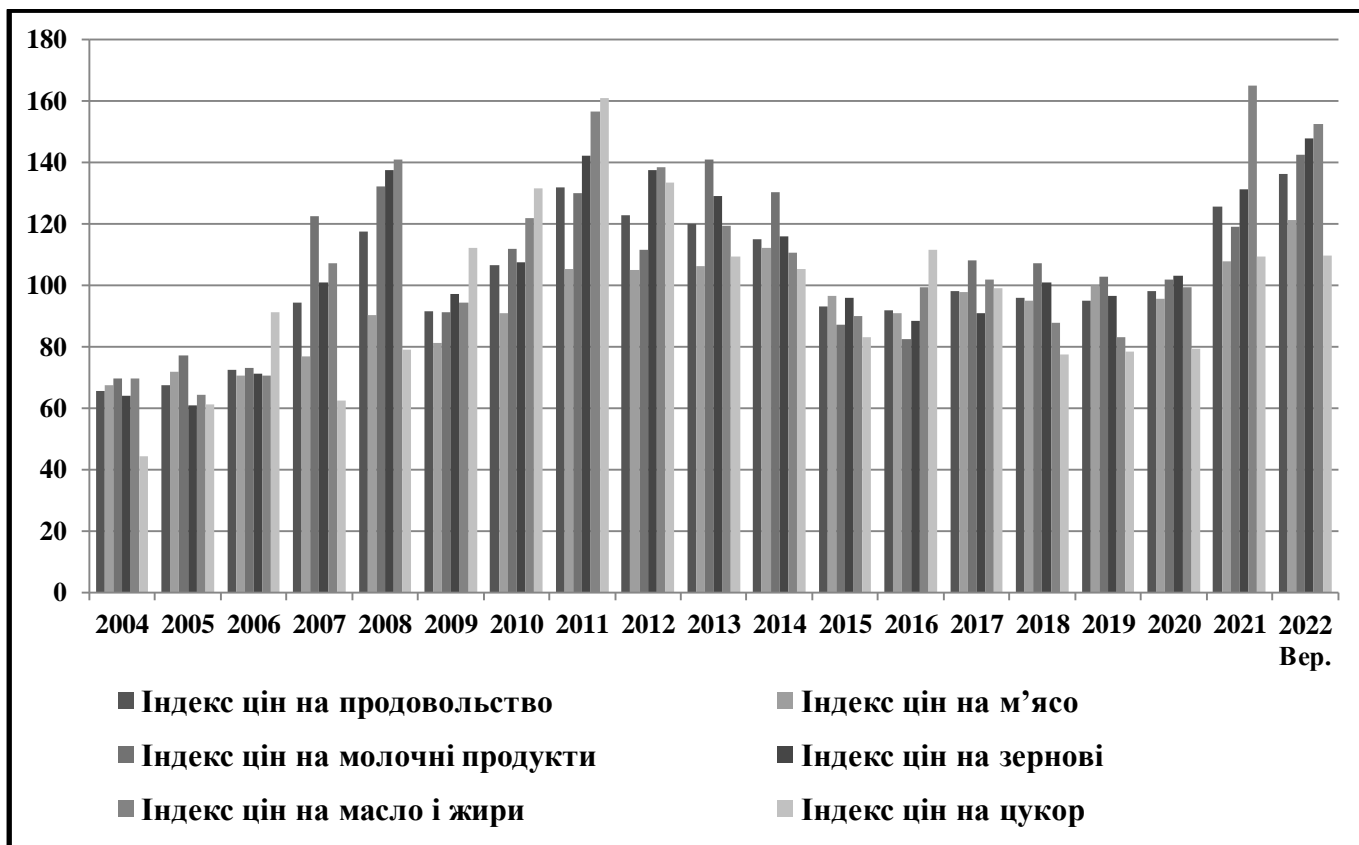

Рис. 1.2. Динаміка індексів цін на основні групи продовольчих товарів у світі в 2004-2022рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Індекс продовольчих цін ФАО (ІСЦФ) відбиває щомісячний рух міжнародних цін кошика продовольчих товарів. Він формується на основі середніх значень індексів цін на п'ять товарних груп, скоригованих з урахуванням середньої частки кожної такої групи обсягом експорту в період 2014–2016 років. У випуску "Продовольчого прогнозу" за червень 2020 року опубліковано статтю з обґрунтуванням причин перегляду базисного періоду розрахунку ІСЦФ та розширення діапазону цін, що охоплюється ним, починаючи з липня 2020 року. Технічні дані про попередню методику розрахунку ІСЦФ наведено у статті, опублікованій у листопаді 2013 року [61].

За даними ФАО у вересні 2022 року середнє значення **Індексу продовольчих цін ФАО (ІСЦФ)** становило **136,3 пункту**, що на 1,5 пункту (1,1 відсотка) нижче за

показник серпня; таким чином його зниження триває шостий місяць поспіль. Це зазначене у вересні зниження ІСЦФ було зумовлене різким падінням світових цін на рослинні олії та помірним зниженням цін на цукор, м'ясо та молочну продукцію, яке було значнішим, ніж збільшення показника індексу цін на зернові. Незважаючи на подальше падіння, ІСЦФ виявився на 7,2 пункту (5,5 відсотка) вищим за показник відповідного періоду минулого року [61], (рис. 1.3.):

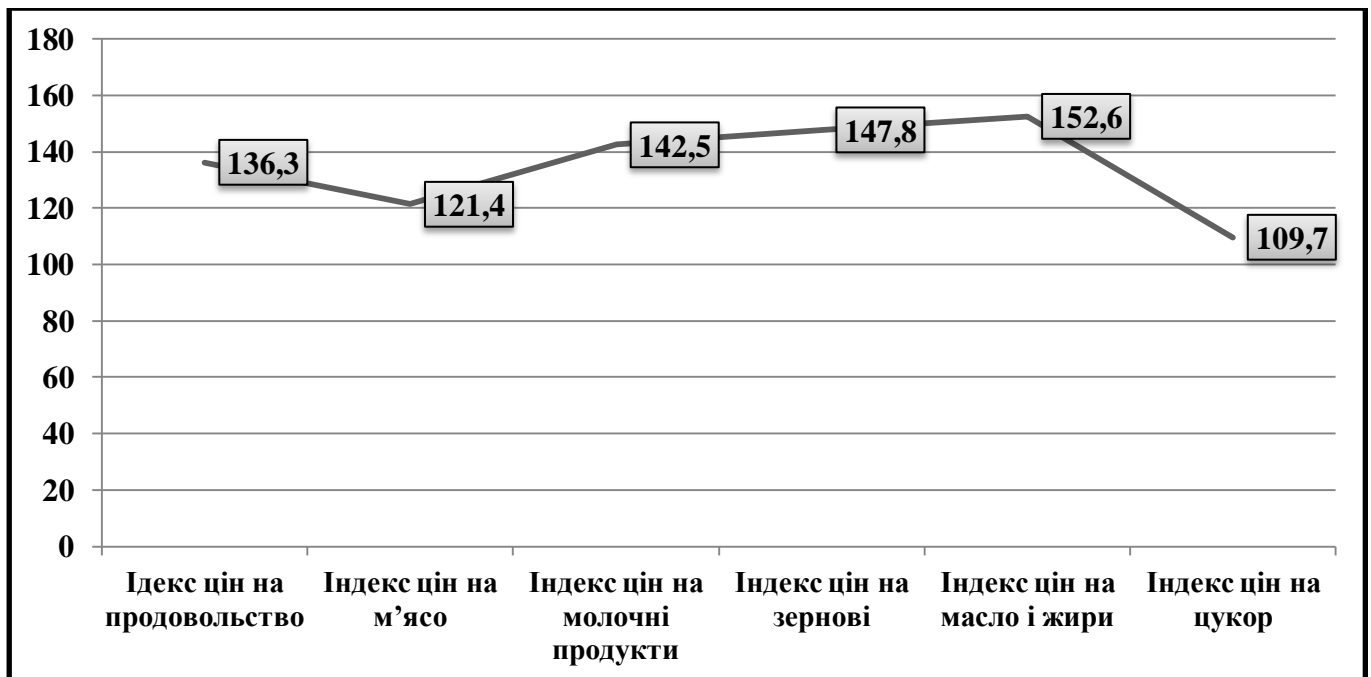

Рис. 1.3. Індокси цін на продовольство та на основні групи продовольчих товарів на вересень 2022 року.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

У вересні 2022 року середнє значення **Індексу цін на зернові** ФАО склало **147,8 пункту**, що на 2,2 пункту (1,5 відсотка) вище за показник серпня і на 14,9 пункту (11,2 відсотка) вище за рівень вересня 2021 року. У вересні світові ціни на пшеницю зросли на 2,2 відсотка через наростання невизначеності щодо продовження здійснення Чорноморської зернової ініціативи після листопада та можливих наслідків цього для експорту з боку України. Крім того, додатковими факторами зростання цін на

пшеницю стали занепокоєння щодо дефіциту опадів в Аргентині та США, а також динаміки експорту з боку ЄС у поєднанні із зростанням закупівель цим об'єднанням пшениці на світових ринках у зв'язку із напруженістю із постачанням кукурудзи. У вересні продовжилося незначне зростання світових цін на фуражні зернові (+0,4%), причому з різних видів зернових відзначаються різноспрямовані тенденції.

Середнє значення **Індексу цін на рослинні олії** ФАО у вересні 2022 року склало **152,6 пункту**, що на 10,8 пункту (6,6 відсотка) нижче порівняно з показником місяцем раніше і є найнижчим показником з лютого 2021 року. Це зниження індексу, що продовжується, стало відображенням падіння цін на пальмову, соєву, соняшникову і рапсову олії. У вересні світові ціни на пальмову олію продовжували знижуватися шостий місяць поспіль, що обумовлено, головним чином, збереженням значних запасів у поєднанні із сезонним зростанням виробництва у Південно-Східній Азії. У той же час, світові котирування соєвої олії дещо знизилися (після короткочасного збільшення у серпні) у зв'язку із зростанням експортної пропозиції з боку Аргентини внаслідок різкого збільшення обсягів продажу сільгосп підприємствами. За соняшnikовою олією, світові ціни впали до найнижчого за останні 14 місяців рівня внаслідок збільшення експортної пропозиції з боку країн Чорноморського регіону за млявого імпортного попиту. Також помітно впали світові ціни на ріпакову олію, головним чином у зв'язку з очікуваними значними обсягами виробництва у світі в сезоні 2022–2023 років. Зниженню світових цін на олії також сприяло падіння цін на сиру нафту [61], (див. Рис. 1.3.).

Середнє значення **Індексу цін на молочну продукцію** ФАО у вересні 2022 року становило **142,5 пункту**, що на 0,8 пункту (0,6 відсотка) нижче за серпневий показник; таким чином, його зниження триває третій місяць поспіль, але все ж таки його значення виявилось на 24,4 пункту (20,7 відсотка) вище, ніж у відповідний період минулого року. У вересні світові ціни на всі види молочної продукції помірно знизилися, що значною мірою відбиває вплив на світові ціни на цю продукцію (які номінуються у дол. США) послаблення євро щодо долара США. Крім того, падінню світових котирувань цін на молочну продукцію сприяла обмеженість ринкового

попиту на середньострокові поставки у зв'язку з побоюваннями щодо невизначеності на ринках, обумовленої обмеженістю виробництва молока, високою вартістю енергоресурсів та дефіцитом робочої сили, особливо в Європі, у поєднанні з похмурими перспективами розвитку економіки. У той же час, попит на продукцію за контрактами з негайним постачанням, як і раніше, стабільний, особливо з боку країн Азії [61], (див. Рис. 1.3.).

Середнє значення **Індексу цін на м'ясо** ФАО у вересні 2022 року склало **121,4 пункту**, що на 0,6 пункту (0,5 відсотка) нижче серпневого показника; таким чином, триває третій місяць поспіль його зниження, яке все ж таки на 8,7 пункту (7,7 відсотка) вище за показник відповідного періоду минулого року. Найбільше у вересні знизилася котирування світових цін на баранину, що обумовлено впливом динаміки валютних курсів. Також знизилася ціна на яловичину під впливом високої експортної пропозиції з боку Бразилії та збільшення вибою худоби у деяких країнах-виробниках. Ціни на м'ясо птиці трохи впали в умовах млявого імпорту у світі, навіть незважаючи на обмеженість експортної пропозиції з боку деяких великих країн-експортерів у зв'язку зі спалахами пташиного грипу. Світові ціни на свинину, навпаки, продовжили зростання, що відбиває дефіцит пропозиції забійних свиней у Європейському Союзі.

Середнє значення **Індексу цін на цукор** ФАО у вересні 2022 року склало **109,7 пункту**, що на 0,8 пункту (0,7 відсотка) нижче за його серпневе значення; таким чином, цей показник, зниження якого триває п'ятий місяць поспіль, досяг найнижчого значення з липня 2021 року. Зазначене у вересні зниження було в основному пов'язане зі сприятливими видами на врожай у Бразилії, що є найбільшим у світі експортером цукру, оскільки дощі сприятливо позначилися на врожайності культури на корені, а зниження цін на етанол сприяло розширенню використання цукрової тростини для виробництва цукру. Зниженню світових цін на цукор та розширенню експорту також сприяло ослаблення бразильського реалу до долара США. Сприятливі види на врожай у сезоні 2022–2023 років сприяли зниженню цін, проте загальний дефіцит пропозиції цукру у світі обмежує масштаби зниження цін порівняно з минулим місяцем [61], (див. Рис. 1.3.).

За попередніми прогнозами від The Food and Agriculture Organization (ФАО), валове **виробництво зернових** у світі у 2022 році продовжить зростання четвертий рік поспіль і може досягти 790 млн т. Варто зазначити, що валове **виробництво зернових** у світі у 2022 році продовжить зростання четвертий рік поспіль [61].

За прогнозами ФАО, обсяг **виробництва зернових** у світі в 2022 році буде на 5,9 млн тонн нижче вересневого прогнозу і становить 2 768,4 млн тонн, що на 46,7 млн. тонн або на 1,7 відсотка нижче загального обсягу виробництва у 2021 році. Зниження загального прогнозного показника цього місяця обумовлено головним чином передбачуваним зменшенням виробництва фуражних зернових у світі, оскільки несприятливі погодні умови, що зберігаються, негативно відбиваються на видах на врожай в основних країнах-виробниках [61].

Оцінка ФАО щодо світових **запасів зернових** на кінець сезону в 2022 році становить 856 млн т, що на 2,8% вище початкового рівня. Це обумовлено збільшенням запасів кукурудзи, зокрема через призупинення експорту з України. Виходячи з останніх даних щодо запасів та прогнозів споживання, співвідношення запасів зернових у світі до їх споживання в сезоні 2022–2023 років становитиме 29,7 %, що нижче за показник 31,0 відсотка у сезоні 2021–2022 років, але в історичній перспективі такий показник все ще вважається відносно високим.

Цього місяця ФАО знизила свій прогноз щодо **обсягів торгівлі зерновими** у світі в сезоні 2022–2023 років до 467 млн тонн, що на 2,4 відсотка нижче за рівень сезону 2021–2022 років; причому скорочення обсягів торгівлі очікується за всіма основними зерновими.

Проти прогнозу місячної давності поточний прогноз ФАО щодо світових **запасів зерна** на кінець сезону у 2023 році був підвищений на 7,6 млн тонн і склав 854 млн тонн, що на 0,6 відсотка (5,0 млн тонн) нижче за рівень попереднього року. За таких показників співвідношення запасів зерна до його споживання у світі знизиться з 30,7 відсотка у сезоні 2021–2022 років до 29,8 відсотка у сезоні 2022–2023 років [61], (табл. 1.6):

Таблиця 1.6

Світове виробництво, споживання, запаси і торгівля зерновими в 2015/2020 МР

Показник	Маркетинговий рік				
	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22 оцінка	2022/23 прогноз
Світовий ринок зернових, (млн. тонн)					
Виробництво	2654,8	2720,1	2 777,7	2 815,1	2 768,4
Пропозиція	3541,4	3590,3	3 605,0	3 651,7	3 630,3
Споживання	2686,8	2696,3	2 759,2	2 797,0	2 783,7
Світова торгівля	410,5	421,9	480,0	478,7	467,2
Кінцеві запаси	870,2	883,7	836,6	861,9	847,8
Світовий ринок пшениці, (млн. тонн)					
Виробництво	732,1	762,4	774,9	779,3	787,2
Пропозиція	1020,2	1034,2	1 058,8	1 070,5	1 080,6
Споживання	751,2	760,3	761,9	774,6	774,2
Світова торгівля	168,2	175,1	189,2	195,6	191,8
Кінцеві запаси	271,8	272,8	291,2	293,4	302,7
Світовий ринок фуражних зернових культур, (млн. тонн)					
Виробництво	1408,5	1446,4	1 484,7	1 510,7	1 468,4
Пропозиція	1831,1	1861,4	1 841,0	1 862,6	1 840,4
Споживання	1427	1424,6	1 487,0	1 500,2	1 490,9
Світова торгівля	198,2	202,3	239,2	229,4	222,4
Кінцеві запаси	414,9	427,9	352,0	372,0	352,0
Світовий ринок рису, (млн. тонн)					
Виробництво	514,2	511,2	51 ,1	525,2	512,8
Пропозиція	690,1	694,7	705,2	718,6	709,4
Споживання	508,6	512	510,3	522,2	518,6
Світова торгівля	44,1	44,5	51,6	53,7	53,0
Кінцеві запаси	183,5	183	193,4	196,6	193,1

Примітка. Складено автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Разом з тим в результаті негативних наслідків COVID-19 та військових дій на території України прогноз загальносвітового **споживання зернових** у сезоні 2022/2023 МР також підвищено на 9,2 млн тонн до 2797 млн тонн, що, однак, на 1,7 млн тонн (0,1 %) нижче за рівень сезону 2021/2022 МР; обумовлено це насамперед очікуваним скороченням споживання зерна на корм [61], (рис. 1.4.):

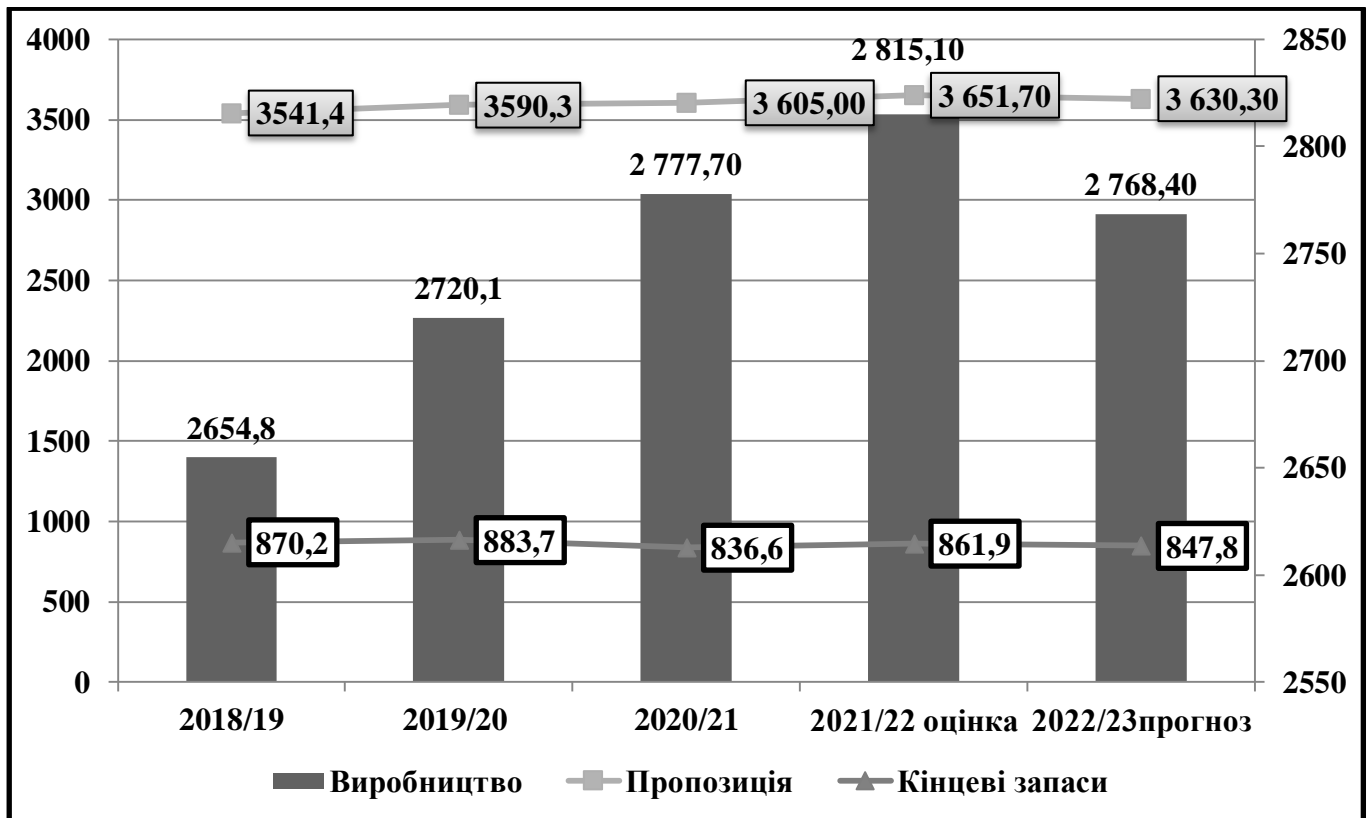

Рис. 1.4. Світове виробництво, пропозиція та запаси зернових в 2018/2022 МР та прогноз на 2022/2023 МР, (млн.тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Цього місяця ФАО знизила свій прогноз щодо обсягів торгівлі зерновими у світі в сезоні 2022–2023 років до 467 млн тонн, що на 2,4 відсотка нижче за рівень сезону 2021–2022 років; причому скорочення обсягів торгівлі очікується за всіма основними зерновими.

Україна за останнє десятиріччя суттєво наростила обсяги експорту зернових. 2021 року на зарубіжні ринки було вивезено 50,8 млн т вітчизняного збіжжя. Це у 3,7 раза перевищує показник 2010 року, хоча й на 10% менше, ніж у рекордному 2019 році. Виручка від експорту українського зерна в 2021 році склала торік 12,3 млрд. дол. США. У порівнянні з 2020 роком спостерігалось зростання обсягів поставок більшості основних товарних позицій продукції цієї групи.

Найбільшими покупцями вітчизняного зерна у 2021 році були країни Азії, Африки та Європи. Характерною рисою 2021 року стало подальше посилення позицій Китаю, який 2020 року вперше очолив ТОП-10 імпортерів українського збіжжя, закупивши близько 1/5 вартісних обсягів вітчизняного експорту зернових. За 4 роки, починаючи з 2018 року, ця країна збільшила закупівлі зерна з України майже у 5 разів - до 2,6 млрд. дол. США. При цьому частка Китаю у вартісних обсягах вітчизняного експорту зернових збільшилася з 19,7% 2020 р. до 20,7% торік (рис. 1.5.):

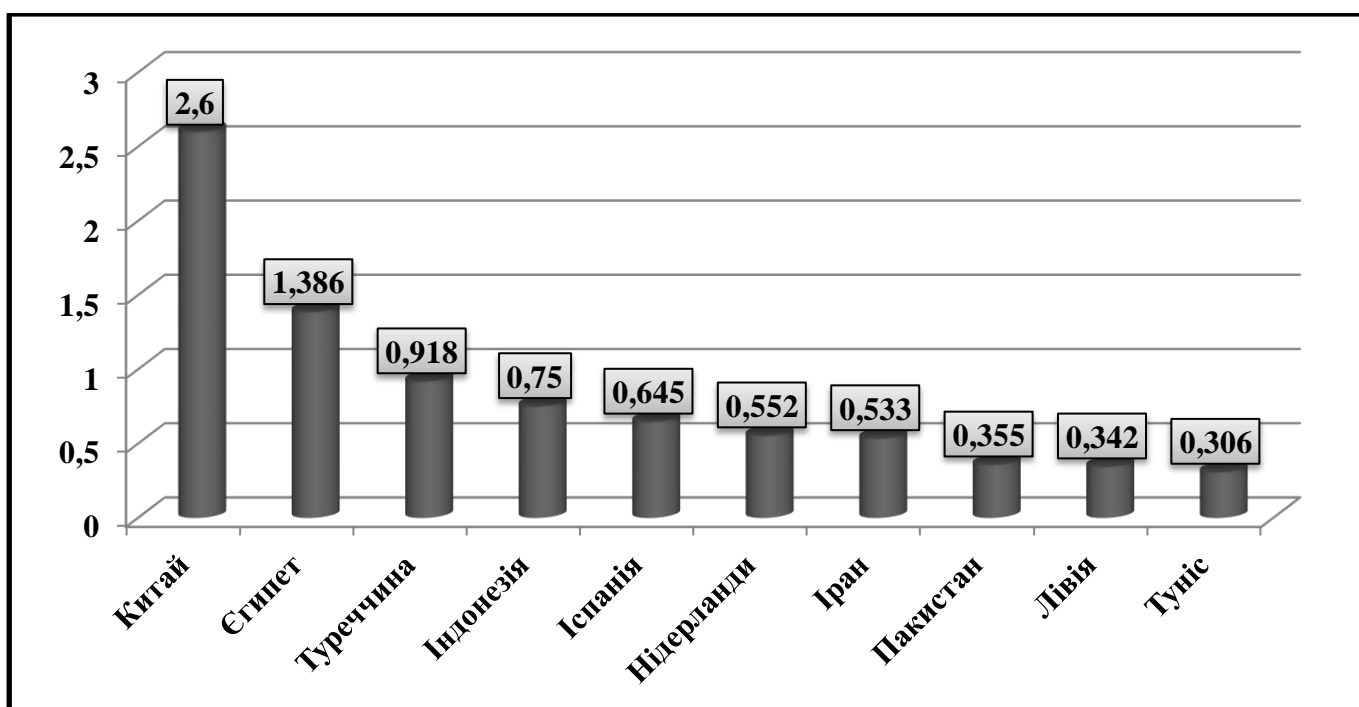

Рис. 1.5. Основні імпортери українських зернових у світі в 2021/2022 МР, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) та Міністерства сільського господарства США (USDA).

Єгипет, який протягом 2011–2018 рр. традиційно посідав першу позицію у рейтингу найбільших імпортерів вітчизняних зернових, поки що утримує за собою друге місце. Якщо 2020 році він закупив українського збіжжя на 1,12 млрд. дол.

США, то торік — на 1,386 млрд. дол. США. Однак його частка у загальному експорті цього виду сільськогосподарської продукції зменшилася з 11,9 % до 11,2%.

Туреччина, яка 2020 року посідала лише 6 місце у ТОП-10, торік перемістилася на третє, збільшивши обсяги закупівель українського збіжжя до 918 млн. дол. США.

Крім того, 2021 році в десятці найбільших покупців зерна в Україні відбулись зміни: Іран та Пакистан витіснили з ТОП-10 Корею та Бангладеш.

Так, до списку основних імпортерів вітчизняних зернових також увійшли:

- Індонезія — 750 млн. дол. США;
- Іспанія — 645 млн. дол. США;
- Нідерланди — 552 млн. дол. США;
- Іран — 533 млн. дол. США;
- Пакистан — 355 млн. дол. США;
- Лівія — 342 млн. дол. США;
- Туніс — 306 млн. дол. США.

Україна готова експортувати зернові та олійні культури до Азербайджану. Міністерство аграрної політики та продовольства України продовжує діалог з Азербайджанською Республікою щодо експортного потенціалу української агропродукції.

Кукурудза з кожним сезоном займає лідируючі позиції в списках найпоширеніших культур сільського господарства. 2021/22 МР не став виключенням, а навпаки показав значний приріст по виробництву, в порівнянні з минулим сезоном.

Кукурудза є основною фуражною культурою у світі. Тенденція обсягів її виробництва постійно зростаюча, що обумовлено значним попитом. Окрім продовольчих та фуражних цілей, кукурудзу використовують ще й на технічні потреби. Вигідне географічне розташування та сприятливі природно-кліматичні умови в Україні стали об'єктивними умовами вирощування цієї зернової культури. Галузь виробництва зерна кукурудзи – важлива складова агропромислового комплексу та експортного потенціалу країни.

За останні десятки років сектор виробництва кукурудзи зайняв чи не найважливішу позицію в агропромисловій системі як драйвер розвитку сільського господарства. З року в рік у світі валовий збір цієї культури перевищує показники інших злакових. Кукурудза посідає провідне місце у сучасному світовому землеробстві, що зумовлено її широким використанням і високою врожайністю.

Всього зібрали зерна кукурудзи 1 206 млн т, що на 82,87 млн т більше минулого сезону (+ 7,37%) і є найкращим результатом за весь час. Взагалі з 2011/12 МР виробництво кукурудзи зросло майже 33%. Одна з причин - збільшення населення планети. З продовольчою метою використовується лише близько 12% світової кукурудзи, але ще 60% йде на корми для тваринництва та птахівництва.

Світове виробництво кукурудзи зростає за рахунок збільшення посівних площ - у Китаї (+2,1 млн га), США (+1,2 млн га), Бразилії (+0,9 млн га). Найбільші площі роблять ці країни ще й найбільшими виробниками кукурудзи в світі - їх загальний об'єм виробництва становить 770 млн т, або близько 64% від світового виробництва.

Одним з найкращих показників розвитку вирощування культури в країні є її врожайність. Так, наприклад, США має площу майже на 9 млн га меншу, ніж в Китаї, але посідає перше місце в рейтингу за рахунок більшої врожайності - 11,11 т/га. Тому країни в яких великі посівні площі, але низька врожайність, мають потенціал за рахунок застосування сучасних технологій. Як, наприклад, Індія (3,28 т/га) та Мексика (3,83 т/га), де площі відповідно на 45% та 25% більші, ніж в Україні, але врожайність нижча майже в 2-2,3 рази.

Прогнози **виробництва кукурудзи** в Європейському союзі та Республіці Молдова також знижені – хоча й меншою мірою – у зв'язку з подальшим погіршенням врожайності через посушливіші, ніж зазвичай, умови поточного сільгоспсезону. За Бразилією прогнози виробництва кукурудзи були також дещо знижені, виходячи з опублікованих нещодавно офіційних даних; проте валовий обсяг виробництва, у країні як і залишається на рекордному рівні. Це коригування у бік зниження було частково компенсовано підвищенням прогнозів **світового виробництва ячменю** на 2,5 млн тонн – переважно у зв'язку з поліпшенням видів урожаю росії; тепер

очікується, що буде вироблено близько **147,9 млн. тонн** або на 1,7 % більше у порівнянні з минулим роком [61, 64], (рис. 1.6.):

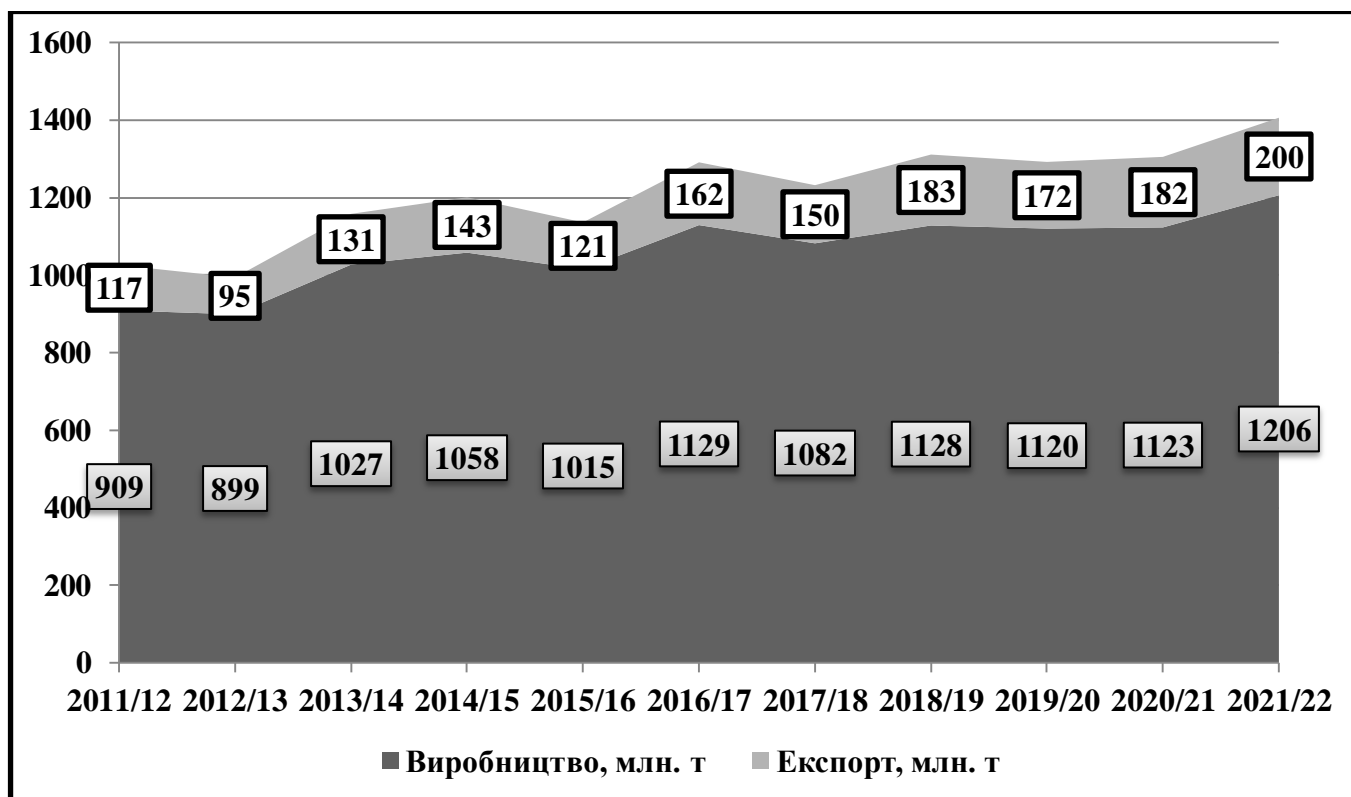

Рис. 1.6. Динаміка виробництва та експорту кукурудзи у світі в 2011/12-2021/22 МР, (млн т).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Головними **виробниками кукурудзи** у світі є США, Китай та Бразилія. При цьому США є також основним експортером кукурудзи, а Китай, який входить у трійку виробників-лідерів, взагалі її не експортує, а виступає до того ж великим імпортером.

Зокрема, у сезоні 2022–2023 років передбачається різке скорочення (на 5,3 %) **запасів кукурудзи** у світі через очікуване масштабне використання запасів кукурудзи в ЄС та США у зв'язку зі скороченням виробництва, а також у Китаї, обумовленим очікуваним зростанням споживання кукурудзи на корми.

Очікується скорочення **споживання кукурудзи** на корми, особливо в Європейському союзі та Сполучених Штатах Америки, де передбачається зниження пропозиції у зв'язку зі зменшенням урожаю у цих країнах, а також у Канаді у зв'язку зі скороченням запасів порівняно з минулим роком як наслідок поповнення дефіциту постачання інших видів зернових. У сезоні 2022–2023 років також прогнозується зниження споживання ячменю на корми, головним чином, внаслідок зменшення споживання фуражу в Марокко через скорочення виробництва; водночас, головним чинником скорочення споживання сорго на фураж у світі є його скорочення в Китаї.

Очікується лише незначне скорочення обсягів **світової торгівлі кукурудзою** (на 0,5 відсотка) порівняно з рівнем сезону 2021–2022 років у зв'язку, зокрема, зі зниженням імпортного попиту з боку Китаю, а також скороченням експорту з боку Аргентини, України та Сполучених Штатів Америки. Зниження прогнозів **експорту кукурудзи** за всіма трьома найбільшими виробниками зумовлене зниженням урожаю; крім того, також негативно впливають на обсяги продажу кожної країни, відповідно, внутрішні заходи боротьби з інфляцією в Аргентині, наслідки війни в Україні та формування неконкурентоспроможних цін внаслідок зміцнення долара США.

Україна в 2021/2022 МР посіла п'яте місце в світі за виробництвом кукурудзи з часткою 3,2%, серед світових виробників. Урожайність кукурудзи в Україні у 2019 році становила 7,2 т/га, що на 31% нижче середньої врожайності в США. За посівними площами під кукурудзою Україна займає 9 місце у світі - 4,9 млн га. На першому місці - Китай (41 млн га), друге займає США (33,2 млн га), а третє - Бразилія (18,1 млн га).

Сьогодні важко уявити, проте ще у 2000 році вітчизняний обсяг виробництва кукурудзи становив тільки 3,8 млн. тонн, а в минулому році досяг рекордного значення – близько 36 млн. тонн, тобто відбулося майже десятикратне зростання. З року в рік Україні вдається збільшувати цей показник, підвищуючи врожайність та розширюючи посівні площі.

Виробництво кукурудзи у світі в 2021/2022 МР становить 1108,6 млн. тонн.

До найбільших виробників кукурудзи ввійшли: США 384 млн. тонн (32,6%), 273млн. тонн Китай (22,9%), Бразилія 114 млн. тонн (9%), Аргентина 53 млн. тонн (5%), Україна 41,9 млн. тонн (3,2%), Індія 32,5 млн. тонн, Мексика 27,6 млн. тонн, Південна Африка 16,3 млн. тонн, Франція 15,4 млн. тонн, росія 15 млн. тонн. Обсяг виробництва країн-лідерів склав 80% від загального світового виробництва в 2019/2020 МР [64], (рис. 1.7.):

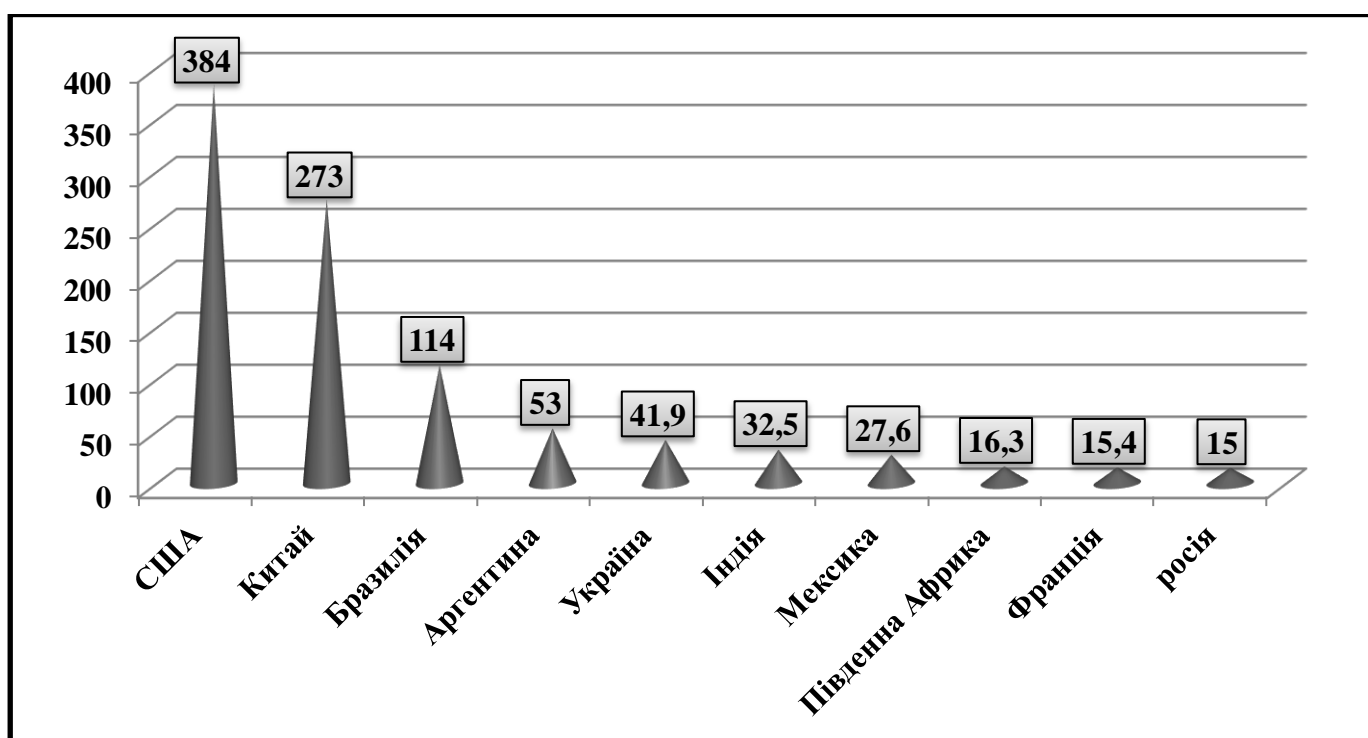

Рис. 1.7. Країни-виробники кукурудзи в світі в 2021/2022 МР, (млн. тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Основними лідерами в питанні експорту кукурудзи стали США, Україна, Аргентина та Бразилія, які разом змогли задовільнити 90% попиту на світовому ринку (а частка цих країн в структурі виробництва становить близько 50%). Виробництво кукурудзи в Аргентині та Україні в 2021/2022 МР досягло рекордних показників завдяки збільшенню площ під кукурудзою та покращенню врожайності.

Зокрема, у сезоні 2022–2023 років передбачається різке скорочення (на 5,3 %) **запасів кукурудзи** у світі через очікуване масштабне використання запасів кукурудзи в Європейському союзі та Сполучених Штатах Америки у зв'язку зі скороченням виробництва, а також у Китаї, обумовленим очікуваним зростанням споживання кукурудзи на корми.

Світовий експорт кукурудзи у світі в 2021/2022 МР становило 200,1 млн. тонн. Головними експортерами зерна в цьому сезоні стали: США - 63,5 млн т; Бразилія - 43,0 млн т; Аргентина - 27,5 млн т [61, 64], (рис. 1.8.):

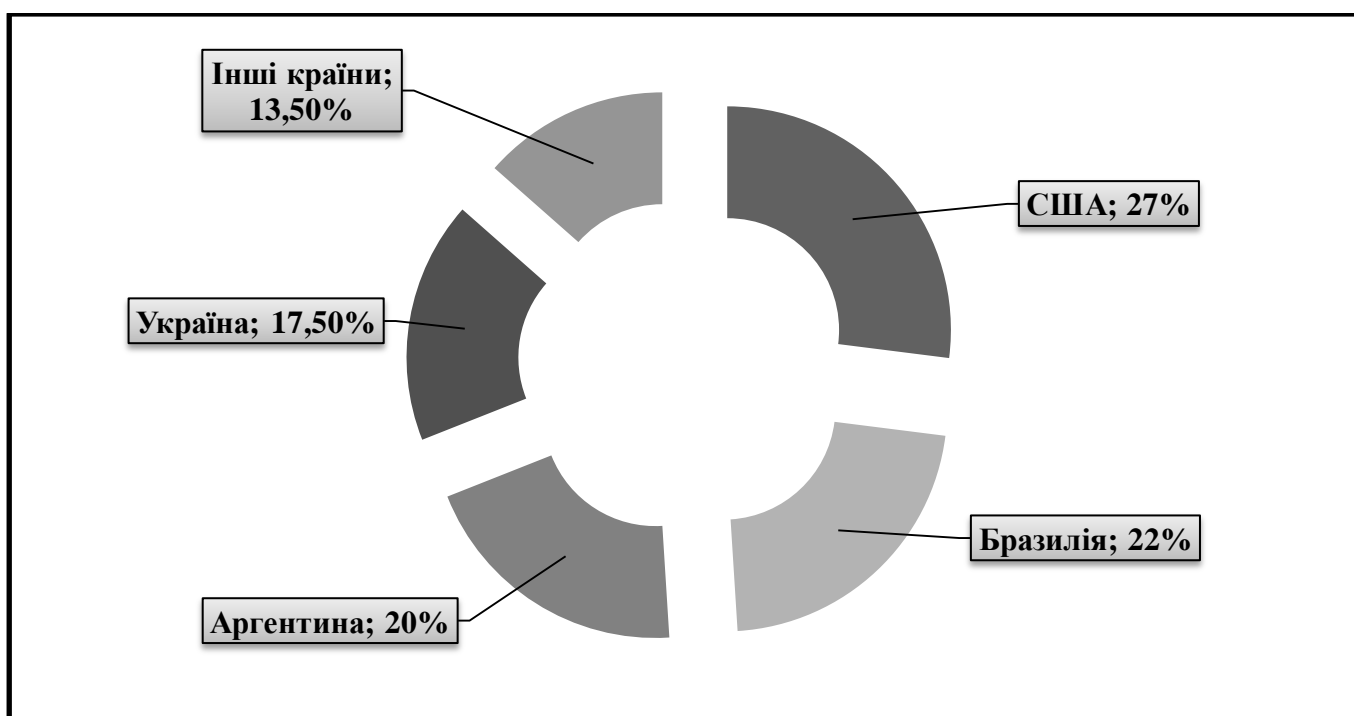

Рис. 1.8. Країни-експортери кукурудзи в 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Протягом березня-квітня 2022 року світові ринки зерна зазнали значного впливу від російського вторгнення в Україну та майже повного припинення українського експорту зерна. Оскільки Україна є основним експортером пшениці та кукурудзи, результатом стало раптове переміщення попиту до інших постачальників. Цей попит компенсується збільшенням експорту з Бразилії, Канади та Індії, але, як наслідок, бачимо значне збільшення експортних цін на зерно.

Україна посідає 4 місце в світі з експорту кукурудзи. На 2021/2022 МР прогнозується виробництво на рівні 35,9 млн тонн, експорт складе 29,8 млн тонн. Це також рекордний урожай і рекордний прогноз експорту. Основні ринки для української кукурудзи - країни ЄС, Північна Африка і, безумовно, Китай.

Китай є ключовим рушієм світового попиту на імпорт основних зернових (кукурудзи, ячмінь та сорго), а з минулого року став головним імпортером кукурудзи. Але у цьому сезоні імпорт Китаю знизився майже на 12%, і однією з причин є війна в Україні, а хоча Піднебесна — головний експортер нашої країни з 2014/15 МР.

2021/22 МР для України є рекордним, при тому що площі зросли лише 1%, за рахунок росту врожайності, виробництво зросло на 38%. Але 24 лютого 2022 почалась широкомасштабне вторгнення росії, яке майже паралізувало експорт кукурудзи. Україна наростила реалізацію зернових культур у 2021/22 МР, по підсумку сезону буде експортовано близько 46 млн т, з них кукурудзи 27,5 млн т. Експорт практично припинився через закриття портів та пошкодження транспортно-складської інфраструктури, але частково відновлюється за рахунок залізничного та автомобільного транспорту.

Виявлено, що в Україні внаслідок високої конкуренції на зовнішніх ринках пшениця та ячмінь стали менш прибутковими культурами, що сприяло зменшенню посівних площ та обсягу їх виробництва. Натомість основною зерною культурою стала кукурудза, виробництво якої зросло за 30 років в кілька разів.

Україна є одним із ключових конкурентів США на ринку Китаю та одним із основних постачальників кукурудзи в ЄС. Хоча частка України у світовому виробництві кукурудзи коливається на рівні 2-3%, вона посідає четверте місце у світовому експорті кукурудзи, поставляючи на світовий ринок майже 80% вирощеної кукурудзи.

Основними **імпортерами кукурудзи** у світі: є ЄС, Мексика, Японія, В'єтнам та Південна Корея.

Україна займає чільне місце на світовому ринку кукурудзи, а також шосте місце в світі за обсягами виробництва та четверте - за обсягами експорту. За роки

незалежності виробництво пшениці скоротилося на 16%, ячменю – на 14%, знизилась їх урожайність із 1 га. Натомість обсяги виробництва кукурудзи за 30 років зросли на 545%, урожайність – на 1,8 т/га. Завдяки високій конкуренції на зовнішніх ринках пшениця та ячмінь стали менш прибутковими культурами, що сприяло зменшенню посівних площ та обсягу виробництва. Натомість основною зерновою культурою в Україні стала кукурудза, виробництво якої зросло в кілька разів. Такі зміни були спричинені зміною структури посівних площ, а також зміною клімату та підвищенням ефективності виробництва шляхом використання більш якісних добрив, насіння тощо. Україна стає одним із ключових конкурентів США на ринку Китаю та одним із основних постачальників кукурудзи в ЄС.

Таким чином, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) - міжнародна організація під патронатом ООН. Діяльність ФАО спрямована на зменшення гостроти проблеми бідності і голоду в світі шляхом сприяння розвитку сільського господарства, поліпшення харчування і розв'язання проблеми продовольчої безпеки - доступності всім і завжди харчування, необхідного для активного та здорового життя. ФАО діє як нейтральний форум, а також як джерело знання та інформації.

Загарбницька війна росії проти України значно збільшила ризики продовольчої безпеки, спричинила збої в сільськогосподарському виробництві, ланцюгах поставок і торгівлі, які призвели до безпрецедентного рівня світових цін на продукти харчування та добрива. Ситуація на світових аграрних ринках, що склалася на середину 2022 року, показала важливість українського аграрного сектору для глобального ринку сільськогосподарської продукції в цілому, та для економіки Європейського Союзу, зокрема.

Висновки до розділу 1

Світовий ринок сільськогосподарської продукції формується за рахунок реалізації виробниками свого товару на міжнародному рівні. Причому на цьому ринку реалізується сільськогосподарська продукція у вигляді сировини або та, яка пройшла

первинну обробку. Класифікація ринку сільськогосподарської продукції здійснюється за горизонтальним принципом в розрізі трьохрівневого встановлення видів ринків та з урахуванням видів продукції, яку пропонують продавці. Основний поділ ринку сільського господарства це поділ на ринки продукції рослинництва; ринки продукції тваринництва; ринки відходів. Країни виробники розподіляються на 6 груп залежно від вартості їх ЗТО сільськогосподарської продукції.

Проаналізувавши структуру та динаміку розвитку світового ринку продовольства варто зазначити, що основною ознакою сучасного світового продовольчого ринку є підвищення обсягів виробництва та споживання продовольчих товарів. Дисбаланс попиту та пропозиції на ринку посилюється і через постійне скорочення стратегічних запасів продовольчої сировини, що впливає на зростання індексу цін.

Індикатор світових цін на продовольчі товари знизився шостий місяць поспіль у вересні, причому різке падіння котирувань на рослинні олії з лишком компенсувало зростання цін на зернові. Індекс цін на продовольство ФАО у вересні становив у середньому 136,3 пункту, що на 1,1 відсотка менше, ніж у серпні, але залишалось на 5,5 відсотка вищим за своє значення роком раніше. Індекс відстежує щомісячні зміни міжнародних цін на продовольчі товари, які зазвичай торгуються.

За прогнозами світової Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO), до 2050 року при збереженні нинішньої динаміки і темпів росту населення планети збільшиться до 9,7 млрд осіб. Внаслідок цього глобальний попит на різні види аграрної продукції буде стабільно зростати.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

2.1. Місце України на міжнародному ринку продовольства

З 24 лютого 2022 року на всій території України введено воєнний стан. Військове вторгнення російської федерації на територію України та введення воєнного стану вплинуло на всі сфери життєдіяльності та всі державні, соціальні та економічні процеси в Україні. Економіка нашої держави зазнала значних втрат. Значно порушена можливість експорту товарів, у тому числі зернових та олійних культур [78].

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, в 2021 році Україна забезпечила світовий ринок обсягом продовольства, який є достатнім для харчування близько чотирьохсот мільйонів людей, не враховуючи населення України. Минулого року Україна була одним з провідних постачальників продовольства на світовий ринок. У 2021 році ми експортували аграрну продукцію до 191 країни світу. За підсумками 2021/2022 маркетингового року Україна посіла провідні позиції серед експортерів соняшникової олії, проса, соняшникового шроту, кукурудзи, ячменю, ріпаку та пшениці. Експорт української аграрної продукції є пріоритетним не лише для України, а насамперед для всього світу, особливо тих країн, де вирує голод [53].

У 2021 році з України **експортовано товарів на 68,1 млрд. дол. США** (зростання проти 2020 року – на 38%), **імпортовано – на 73,3 млрд. дол. США** (зростання – на 35%). **Сальдо від'ємне і складає (- 5,2 млрд. дол. США).**

Зовсім інша картина в 2021 році складається по зовнішній торгівлі продовольчими товарами та сільськогосподарською продукцією, де сальдо склало +19,97 млрд. дол. США [53].

За результатами 2021 року, агросектор залишився однією із ключових галузей в зовнішньоекономічній діяльності України. Так, за минулий рік було **експортовано агропродукції на загальну суму 27,8 млрд. дол. США**, що становить **41% загальноукраїнського експорту**. В порівнянні з попереднім роком даний показник зріс на 25% [53], (рис. 2.1.):

Рис. 2.1. Структура експорту/імпорту аграрної продукції України в 2021 році, (млрд. дол. США; %).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Найбільшу частку в українському експорті продукції АПК займає **продукція рослинництва**. В 2021 році на неї припадає **15,6 млрд. дол. США** або ж **56%** загального експорту продукції АПК. Такого показника вдалося досягти за рахунок торгівлі зерновими культурами.

При цьому обсяги експорту продукції рослинництва в 2021 році становили 95% всього експорту сільгосппродукції, а тваринницької продукції лише 5% [53], (рис. 2.2.):

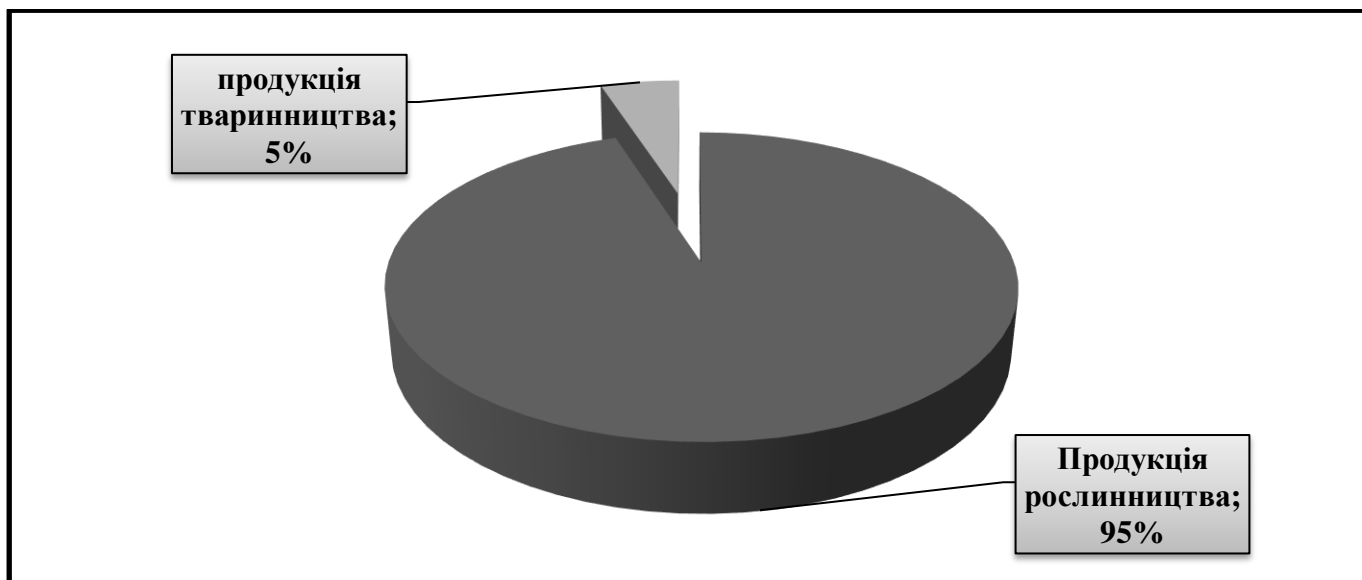

Рис. 2.2. Галузева структура експорту аграрної продукції України в 2021 році, (%).
Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Далі слідують **жири і олії рослинного та тваринного походження**, які були експортовані на загальну суму **7,1 млрд. дол. США** і становлять **25%** українського експорту продукції АПК в 2021 році. В даному сегменті найбільше було експортовано **соняшникової олії**.

З сегменту **готових продуктів** торік було експортовано продукції на **3,8 млрд. дол. США**, що становить **14%** українського експорту продукції АПК. Основу експорту склала **макуха соняшника**, яка йде як готовий корм для тварин.

Найменша експортна виручка надійшла від **галузі тваринництва**. Так, в 2021 році було експортовано даної продукції на суму **1,4 млрд. дол. США**, що становить лише **5%** загального експорту продукції АПК. Основою експорту продукції тваринництва стало **м'ясо птиці** [53], (див. Рис. 2.3.).

Щодо імпортних поставок в Україну агропромислової продукції, то імпортна виручка значно менша за експортну. Згідно даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, в 2021 році було **імпортовано** такої продукції на суму **7,7 млрд. дол. США**, що становить **11%** всього українського імпорту. При цьому, спостерігається зростання в **+19%** порівняно до показника аграрного імпорту 2020 року [53].

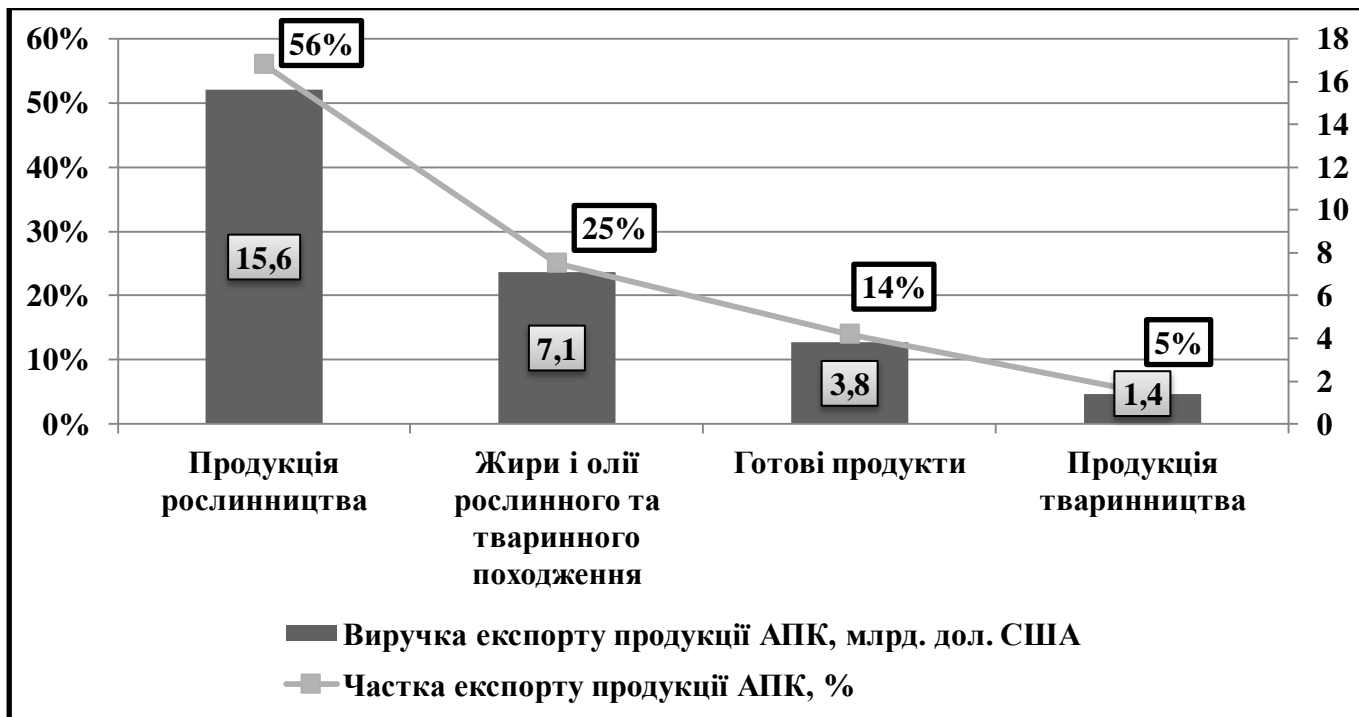

Рис. 2.3. Товарна структура експорту аграрної продукції України в 2021 році, (млрд. дол. США; %).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Якщо розглядати структуру імпортованих поставок продукції АПК, то найбільший обсяг надходить в вигляді готової продукції, якої минулого року було імпортовано на 3,6 млрд. дол. США, що складає 46% імпортованої виручки продукції АПК. Найбільше коштів було витрачено на поставки алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Далі по обсягам імпорту йде продукція рослинництва, виручка якої в 2021 році склала 2,1 млрд. дол. США, що на 7% вище аналогічного показника минулого року. В цьому сегменті найбільше імпортували фруктів та горіхів [53].

Обсяг імпорту продукції тваринництва в 2021 році становив 1,6 млрд. дол. США, що складає 21% українського імпорту агропродукції. За результатами минулого року, серед всієї продукції тваринництва було найбільше імпортовано риби. Найменший обсяг імпорту серед всіх сегментів АПК продемонстрували жири і олії тваринного та рослинного походження. В 2021 році було імпортовано даної продукції

на 0,4 млрд. дол. США. Найбільше було імпортовано за вказаний період пальмової олії [53], (рис. 2.4.):

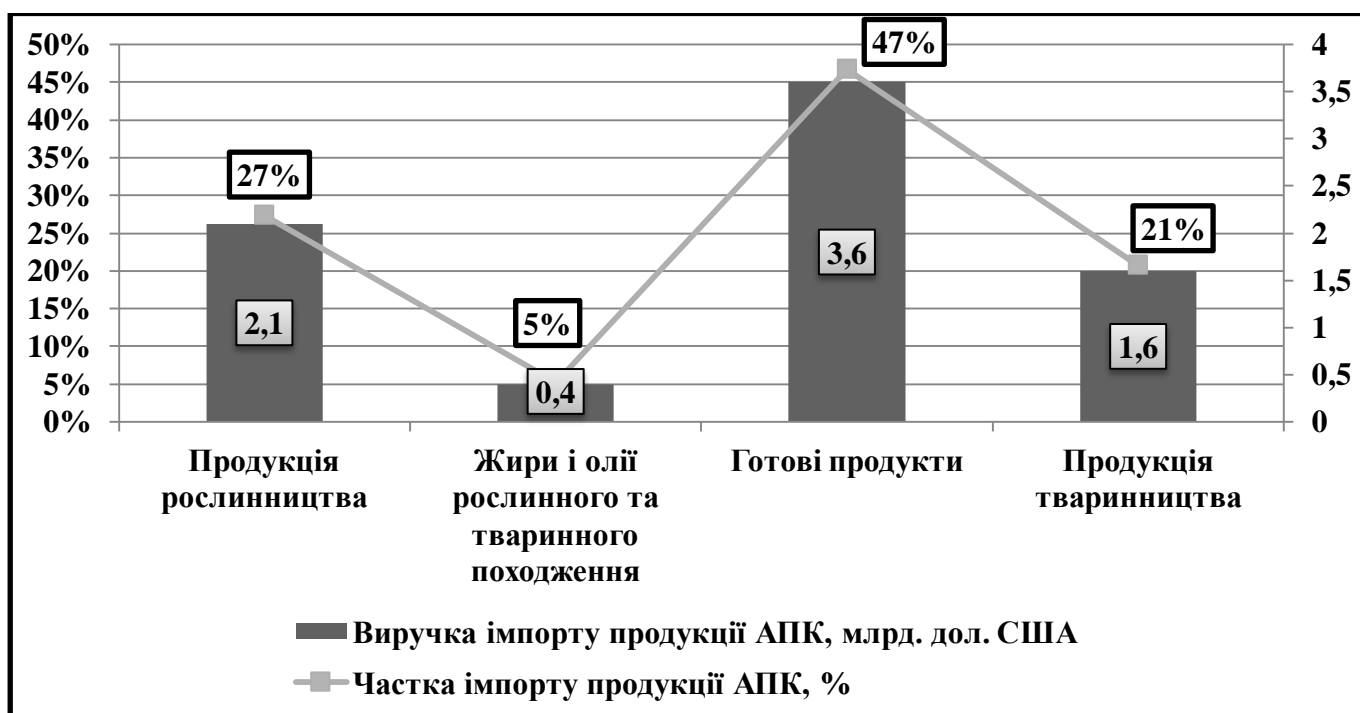

Рис. 2.4. Товарна структура імпорту аграрної продукції України в 2021 році, (млрд. дол. США; %).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Загалом варто зазначити, що по всіх напрямках зовнішньої торгівлі спостерігається зростання виручки. Відбувається це як за рахунок збільшення обсягів торгівлі, так і за рахунок зростання цін на всі види продуктів харчування в світі. За оцінками науковців Інституту аграрної економіки, вирішальним для сумарного зростання експорту продукції АПК 2021 року стало збільшення обсягів поставок до Азії, Європейського Союзу та Африки, яке торік досягло свого найбільшого значення за період незалежності України. При цьому вартість поставок до СНД також збільшилася.

У 2021 році Азія продовжила посилювати свої позиції основного імпортера вітчизняної агропродукції, в черговий раз поспіль закупивши рекордну кількість українських сільгосппродуктів. Вартісні обсяги вітчизняного експорту до країн цього

регіону торік збільшилися до 13,7 млрд. дол. США або 49,3%. Це на 26 % перевищило рекордний показник поставок до цього регіону в 10,9 млрд. дол. США 2020 року [53], (рис. 2.5.):

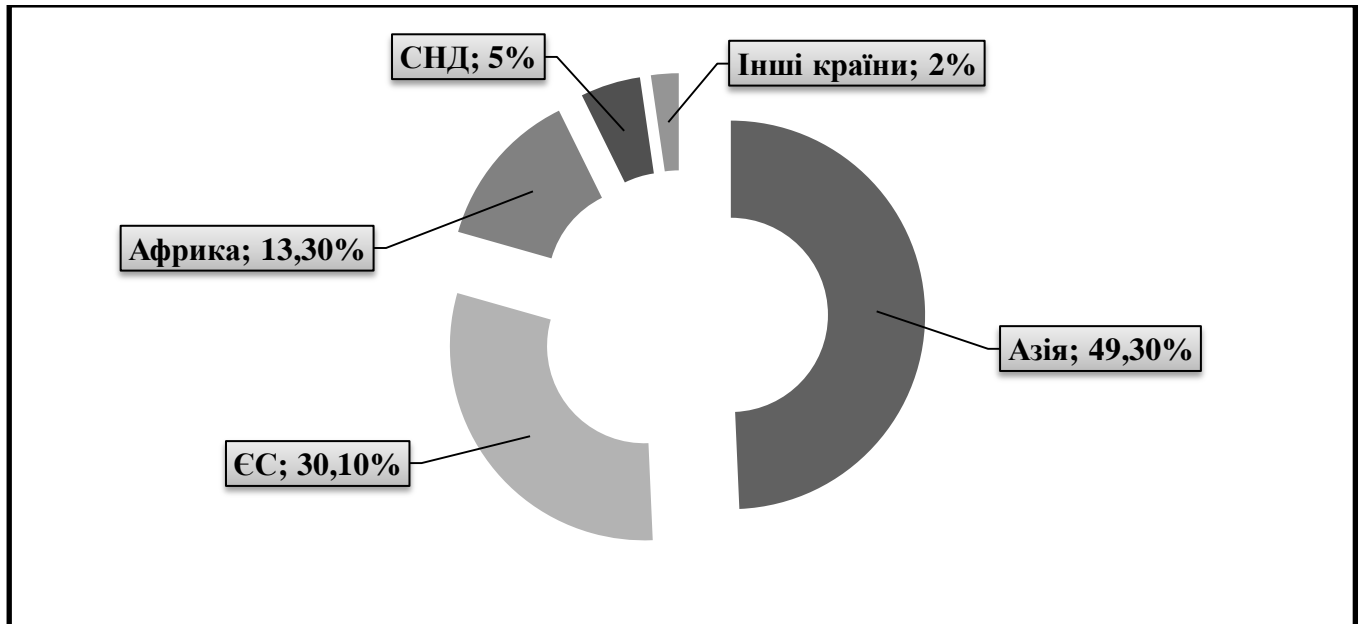

Рис. 2.5. Регіональна структура експорту аграрної продукції України в 2021 році, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Обсяги поставок аграрної продукції українського виробництва до країн – членів ЄС, включаючи Велику Британію, збільшилися на 12 % проти рекордного показника 2019 року в 7,5 млрд. дол. США і склали торік 8,4 млрд дол. США. При цьому частка ЄС у вітчизняному експорті агропродовольства склала торік 30,1 %.

Обсяги поставок до країн Африки 2021 року також збільшилися: з 2,9 млрд. дол. США у 2020 році до 3,7 млрд. дол. США (+28 %). Це забезпечило регіону частку в 13,3 % від українського експорту сільгосппродукції. Поставки вітчизняного агропродовольства до країн СНД на 8 % – до 1,4 млрд. дол. США, забезпечивши регіону частку в 5,0 % в українському експорті агропродовольства.

Основними споживачами вітчизняної сільгосппродукції в 2021 році були: Китай (4286 млн дол. США або 15,5 %); Індія (1954 або 7,1%); Нідерланди (1767 або

6,4 %); Єгипет (1601 або 5,8 %); Туреччина (1465 або 5,3 %); Іспанія (4,2%); Польща (3,9%); Німеччина (3,1%); Індонезія (2,7%); Італія (2,7%); [51], (рис. 2.6.):

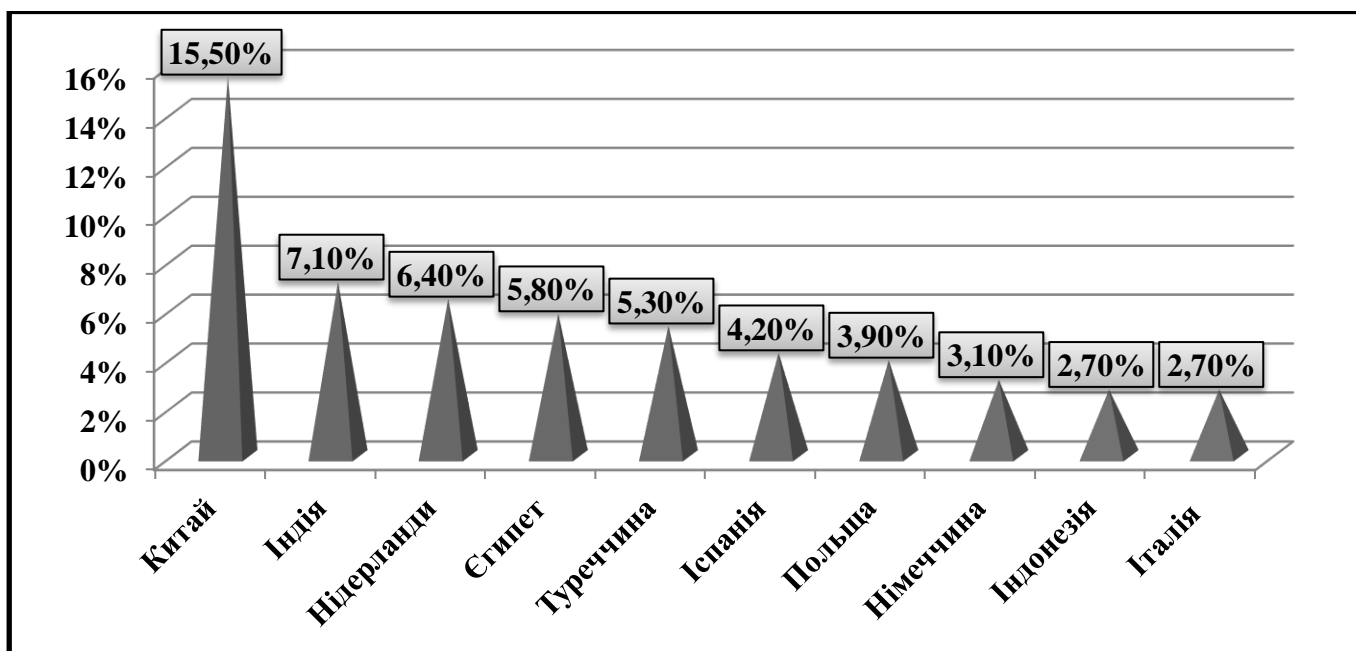

Рис. 2.6. ТОП-10 країн-імпортерів аграрної продукції України в 2021 році, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Китай, який 2019 року вперше виборов лідерство у топ-10 найбільших імпортерів української агропродукції, потіснивши на третє місце Індію, яка до того три роки поспіль утримувала перше місце у рейтингу. Якщо 2019 року вартісні обсяги поставок вітчизняної сільгосппродукції до Піднебесної склали 1955 млн дол. США, то 2020 року вони майже подвоїлися (+82 %) і склали 3554 млн дол. США, а 2021 року зросли до 4286 млн дол. США (+21 %). При цьому частка Китаю у вітчизняному експорті агропродовольства становила понад 15 %.

Таким чином, Україна не лише забезпечує потреби внутрішнього продовольчого ринку, а й виступає одним з ключових постачальників сільськогосподарської продукції на світовий ринок. За цих умов перспективи вітчизняного агропродовольчого експорту в 2022 році виглядали сприятливими,

однак військове вторгнення росії поставило під серйозну загрозу продовольче забезпечення в Україні та за її межами.

Україна відіграє вагомую роль як у світовому виробництві пшениці, кукурудзи та ячменю, так і в їхньому експорті. Так, у 2021/22 МР частка України у світовому врожаї пшениці склала 4,3%, ячменю - 6,8% і кукурудзи - 3,5% [64], (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Українське сільськогосподарське виробництво та експорт в 2021/22 МР

Продукт	Виробництво			Експорт		
	Обсяг (1000 тонн)	Місце серед світових виробників	% світового виробництва	Обсяг (1000 тонн)	Місце серед світових виробників	% світового виробництва
Кукурудза	41 900	#6	3,5%	23 000	#4	12%
Пшениця	33 000	#7	4,3%	19 000	#5	9%
Соняшник	17 500	#1	30,6%	75	#9	3%
Ячмінь	9900	#4	6,8%	5800	#3	17%
Соняшникова олія	5676	#2	30,6%	4950	#1	46%
Соняшниковий шрот	5452	#2	27,5%	4100	#1	54%
Ріпак	3 015	#6	4,2%	2 700	#3	20%

Примітка. Складено автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Згідно з прогнозами аналітиків, у 2022/23 МР урожай зернових культур прогнозується на рівні 48,3 млн тонн, що на 44% поступається показнику поточного сезону. Так, очікується зниження валового збору пшениці відносно сезону 2021/22 МР на 47% (до 17,1 млн тонн), ячменю - на 47% (до 5 млн тонн), кукурудзи - на 40% (до 25,2 млн тонн).

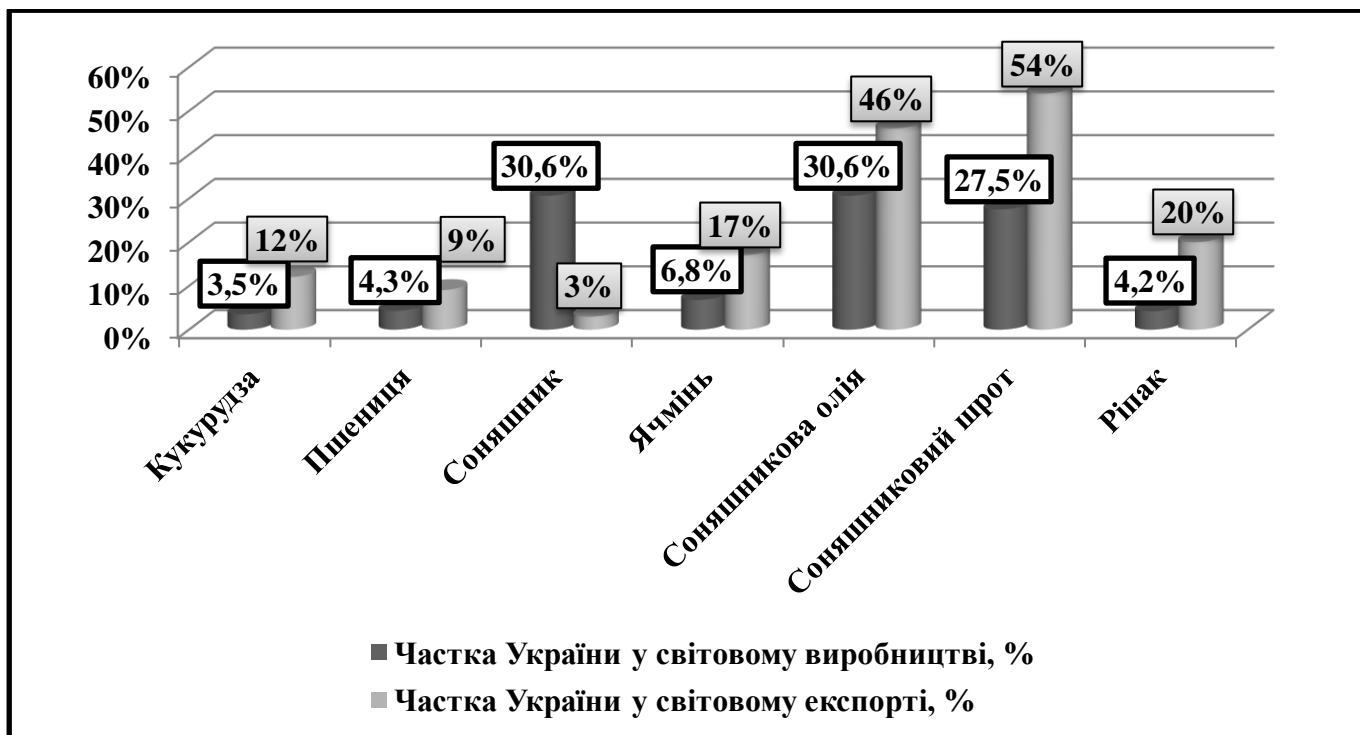

Рис. 2.7. Частка України у світовому виробництві та експорті сільськогосподарською продукцією в 2021/22 МР, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

За даними «АПК-Інформ», у 2021 році українські аграрії відправили на експорт **51,2 млн т зерна** на суму **12,5 млрд. дол. США**. Найбільше експорт здійснювався до країн Африки та Азії. Близько 90 % у товарній структурі українського експорту займають зернові, олійні культури, залишки переробної промисловості, олії та жири, м'ясо і субпродукти [64], (див. Табл. 2.2).

2021 рік аграрії запам'ятають черговими рекордними врожайми. Так, згідно з даними спільного проєкту компанії JVA NPK та Latifundist.com, цього року аграрії зібрали найбільші в історії обсяги пшениці (32,9 млн т) і ячменю (10,1 млн т). Загалом, у цьому сезоні Україна планує експортувати 24,5 млн т пшениці, 5,2 млн т ячменю і 30,8 млн т кукурудзи. Разом з іншими культурами загальний експорт зерна у 2021-2022 МР повинен становити 61,5 млн т.

Таблиця 2.2

Експорт сільськогосподарської продукції України в 2021 календарному році

Продукт	Значення, млрд. дол. США	Кращі ринки млрд. дол. США			Інші країни
		ЄС	Китай	Індія	
РАЗОМ	27,8	ЄС 7,7	Китай 4,2	Індія 2,0	13,9
Соняшникова олія	6,4	Індія 1,9	ЄС 1,9	Китай 0,9	1,7
Кукурудза	5,9	Китай 1,9	ЄС 1,8	Єгипет 0,5	1,7
Пшениця	5,1	Єгипет 0,9	Індонезія 0,7	Туреччина 0,4	3,2
Ріпак	1,7	ЄС 1,1	Пакистан 0,2	Великобританія 0,2	0,2
Ячмінь	1,3	Китай 0,7	Туреччина 0,2	Південна Аравія 0,1	0,3
Макуха соняшникова	1,2	Китай 0,6	ЄС 0,3	Білорусь 0,1	0,2

Примітка. Складено автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Далі розглянемо основні статті експорту сільськогосподарською продукцією України в 2021 році.

Лідери аграрного експорту України (2021):

1. Соняшникова олія:

Загальний експорт: 6,4 млрд. дол. США.

Обсяг: 4,95 млн. тонн (2021/2022 МР).

Відсоток світового експорту: 46%.

Місце серед світових експортерів: 1 місце.

Основні ринки: Індія, Європейський Союз і Китай.

Україна, як правило, є провідним у світі виробником соняшникової макухи, олії та насіння і найбільшим у світі експортером соняшнику, шроту і олії. Україна є найбільшим у світі експортером соняшникової олії. За даними Observatory of Economic Complexity, платформи візуалізації даних, найбільші ринки соняшникової олії включають Індію, Китай, Туреччину та Нідерланди.

Україна виробляє третину світового виробництва соняшникової олії та майже половину світового експорту. У структурі експорту олійно-жирової продукції в 2021/2022 МР **олія соняшникова**, якої експортовано **4,95 млн. тонн** на **6,4 млрд. дол.**

США, займає 74,6 %, соняшниковий шрот – 14,9 % (експортовано на 1,3 млрд. дол. США).

Україна займає **1 місце** серед світових експортерів соняшnikової олії та становить **46%** її світового експорту. Питома вага експорту олії соняшnikової у загальному експорті товарів з України – 9,4%, в експорті с/г продукції та продтоварів – 23,1%. В експорті продовольчих товарів, яких експортовано на 9,7 млрд. дол. США, олія соняшnikова займає 65,8 %, а з урахуванням інших видів олійно-жирової продукції (без врахування шротів) – 72,2%.

Основними країнами-імпортерами української соняшnikової олії є: Індія – 30,5%, Китай – 15,3%, Нідерланди – 10,6%, Іспанія – 7,4%, Ірак – 5,1%, Італія – 5%, Франція – 3,1%, Великобританія – 2,7%, Саудівська Аравія – 1,7%, ОАЕ – 1,5% та по 1,2% мають Малайзія, Ліван, Туреччина та Іран [53], (рис 2.8.):

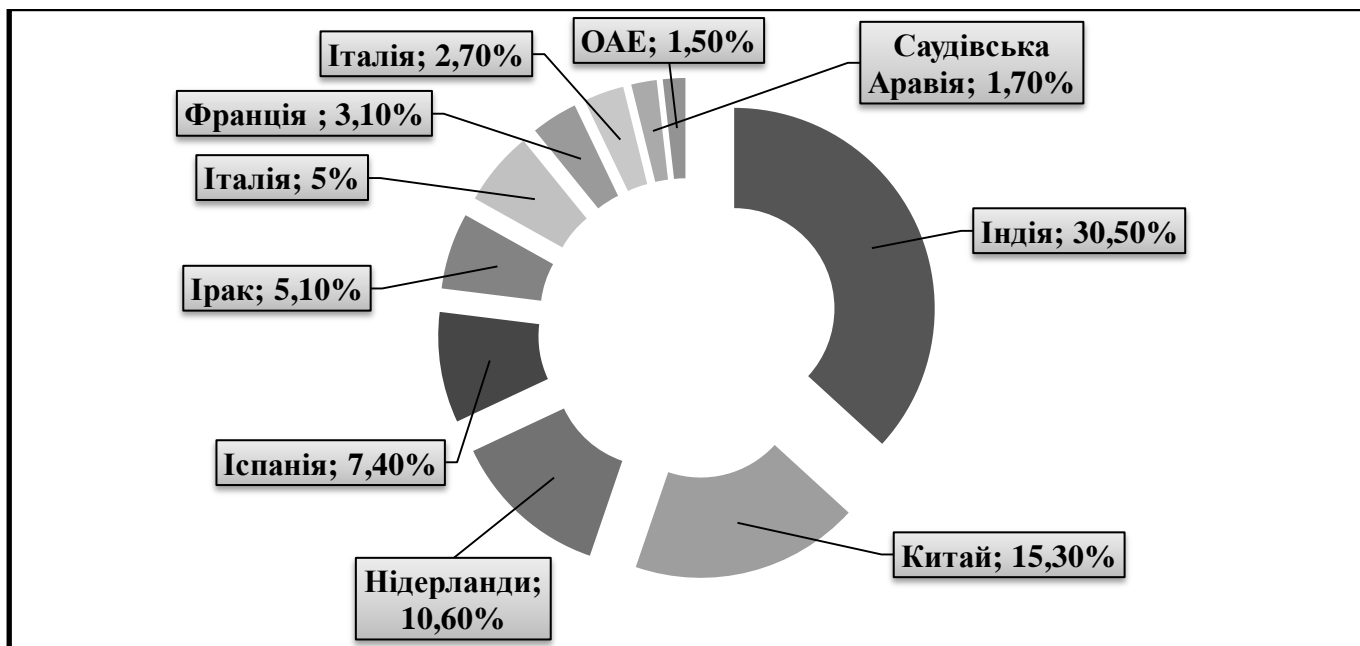

Рис.2.8. ТОП-10 імпортерів української соняшnikової олії у світі в 2021 році, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

За підсумками 2021 року, незважаючи на скорочення експорту олії соняшnikової у натуральному виразі на 15,2 %, у вартісному виразі експорт зріс (проти 2020 року) на 20% (на 1067,7 млн. дол. США).

2.Кукурудза:

Загальний експорт: 5,9 млрд. дол. США.

Обсяг: 23 млн. тонн (2021/2022 МР).

Відсоток світового експорту: 12%.

Місце серед світових експортерів: 4 місце.

Основні ринки: Китай, Європейський Союз, Єгипет, Іран і Туреччина.

За обсягами **кукурудзи** Україна є **шостим у світі виробником кукурудзи** та, за прогнозами, буде **четвертим за величиною експортером** у маркетинговому році 2021/22.

Кукурудзи в 2021 році було експортовано 24,7 млн т - на 12% менше показника 2020 року в 27,9 млн т, однак у 6 разів більше за результат 2010 року. Обсяги експорту пшениці становили 20,1 млн тонн. Це на 11% більше, ніж у 2020 році, і в понад 4 рази перевищує показник 2010 року.

3. Пшениця:

Загальний експорт: 5,1 млрд. дол. США.

Обсяг: 19 млн. тонн (2021/2022 МР).

Відсоток світового експорту: 9%.

Місце серед світових експортерів: 5 місце.

Основні ринки: Єгипет, Індонезія, Туреччина, Пакистан і Бангладеш.

За обсягами **пшениці** Україна є **сьомим у світі виробником пшениці** та, за прогнозами, стане **п'ятим за величиною експортером** у 2021/22 рр. маркетинговий рік. У 2021 році український експорт пшениці оцінювався в 5,1 млрд. дол. США, до Єгипту, Індонезії, Туреччини, Пакистану та Бангладеш як основні напрямки.

4. Ріпак:

Загальний експорт: 1,7 млрд. дол. США.

Обсяг: 2,7 млн. тонн (2021/2022 МР).

Відсоток світового експорту: 20%.

Місце серед світових експортерів: 3 місце.

Основні ринки: Європейський Союз, Пакистан і Велика Британія

За **ріпаком** Україна посідає **шосте місце у світі за виробництвом і третє за величиною експорту**, з поставками на загальну суму **1,7 млрд доларів США** у 2021 році.

5. Ячмінь:

Загальний експорт: 1,3 млрд. дол. США.

Обсяг: 5,8 млн. тонн (2021/2022 МР).

Відсоток світового експорту: 17%.

Місце серед світових експортерів: 3 місце.

Основні ринки: Китай, Туреччина та Саудівська Аравія.

У 2021/22 МР також вдалося зібрати значний урожай ячменю, який склав 9,4 млн тонн. Даний обсяг на 24% перевищив валовий збір зернової 2020 року (7,6 млн тонн). При цьому посівна площа під культурою зросла відносно сезону 2020/21 МР на 3% – з 2,4 млн до 2,5 млн га, а приріст урожайності склав 19% (рекордні 38,2 ц/га проти 32,2 ц/га сезоном раніше).

Крім того, поставки ячменю на зарубіжні ринки у 2021 році зросли у порівнянні з попереднім роком на 0,6 млн т і становили близько 5,7 млн т. Експорт жита після відчутного падіння значно - у 28 разів — виріс і сягнув 137 тис. т.

За обсягами сої Україна посідає дев'яте місце у світі **за виробництвом і сьоме місце за величиною експорту**, продажі сої оцінені в 600 мільйонів доларів у 2021 році.

Україна в 2021/2022 МР вийшла в ТОП-5 експортерів меду в світі. На першому місці серед експортерів натурального меду на світовому ринку — Китай. У ТОП-5 також потрапили Аргентина, Індія та В'єтнам. Найбільше меду вітчизняні аграрії експортують до країн ЄС (Польщі та Німеччини), а також США та Японії [53], (рис 2.9.):

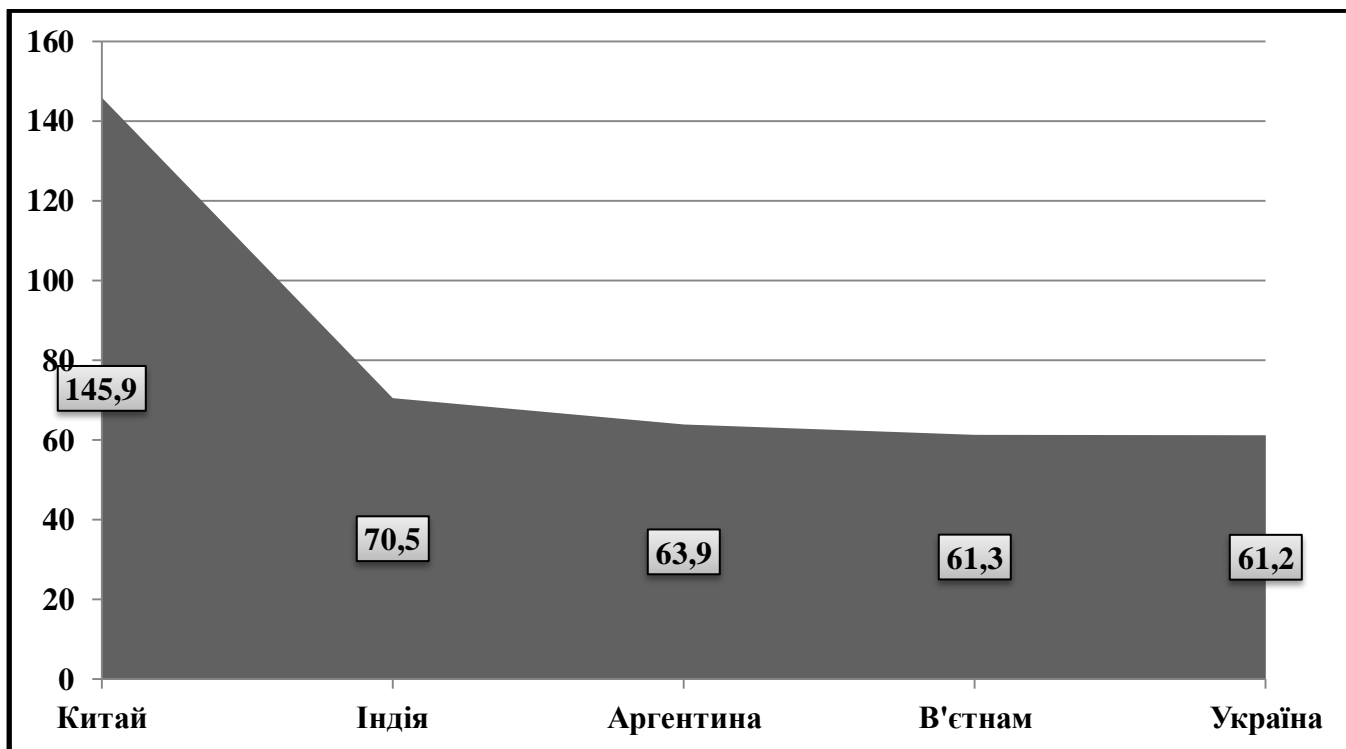

Рис.2.9. ТОП-5 експортерів меду в світі в 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

За даними Міністерства сільського господарства США, останні 3 роки Україна збільшує обсяги експорту курятини, залишаючись у п'ятірці світових постачальників м'яса птиці. У 2022 році українські виробники розділять 5-те місце з Китаєм, який експортує майже півмільйона тонн курятини.

За даними прогнозу американського відомства, у 2022 році Україна експортує 440 тисяч тонн курятини. Це на 10 тисяч тонн більше, ніж у 2021 році.

Серед найбільших експортерів м'яса птиці, згідно з даними американців, Україна зараз займає 5-е місце. Випереджають Україну Бразилія, Європейський Союз, Таїланд і Туреччина.

За даними Євростату Україні посідає 3 місце, за обсягами продажу, у рейтингу постачальників курятини до країн Європейського союзу.

Україна в 2021/2022 МР посіла шосте місце в рейтингу світових постачальників курятини. Відзначається, що світовим лідером з експорту курятини є Бразилія. У 2021 році країна експортувала 4,1 млн тонн курятини.

Друге місце з показником в 3,4 млн тонн належить США, третє – ЄС. У минулому році країни ЄС експортували 1,8 млн тонн м'яса птиці.

Україна з показником в 440 тис. тонн посідає шосте місце в рейтингу. Замикає десятку лідерів Аргентина. У минулому році аргентинці поставили на зовнішні ринки 180 тис. тонн продукту [53], (рис 2.10.):

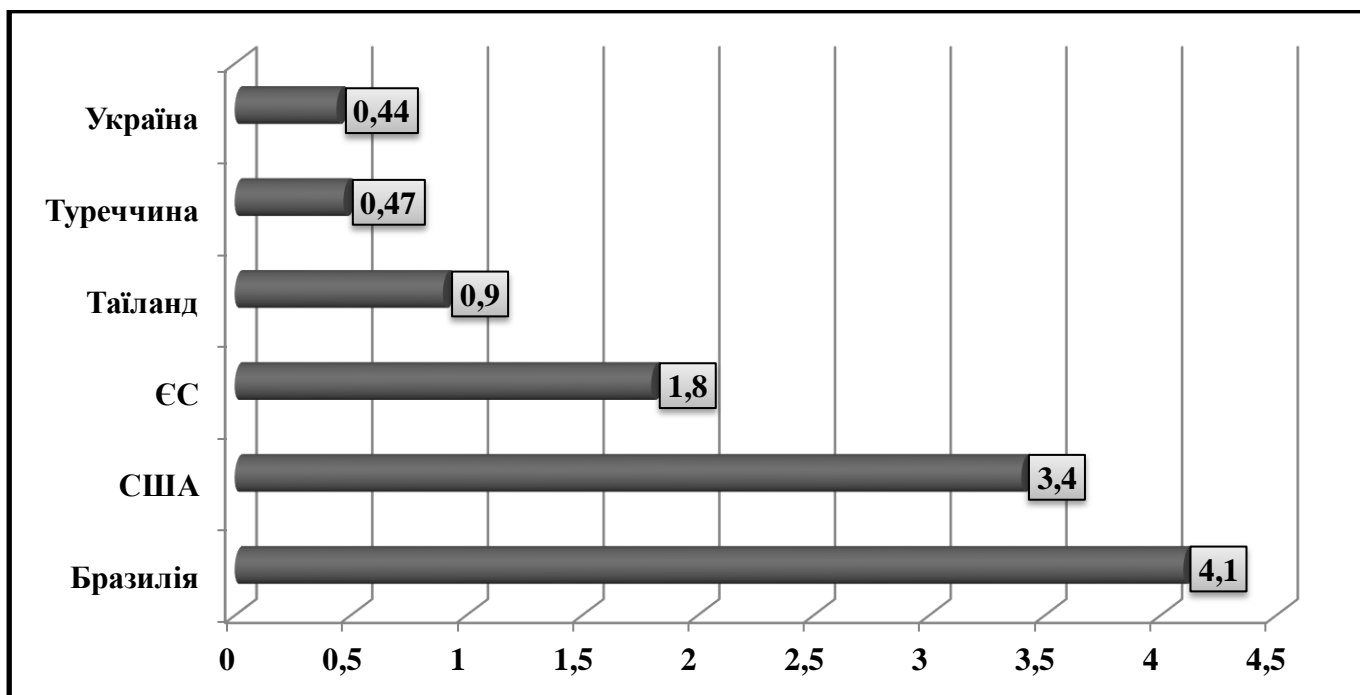

Рис.2.10. Країни-експортери м'яса птиці у світі в 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Військові дії на території України створили нові умови для функціонування економіки країни загалом, і аграрного сектору зокрема. Виклики, які постали перед аграрним сектором, вимагають нових підходів, швидкої адаптації до нових умов, трансформації діяльності та фокусування на основному завданні – виживанні. На додаток до цього, для аграрного сектору відкриваються і нові можливості, на які аграрному сектору варто звернути увагу. Зокрема, на ринку сільськогосподарської продукції з'являються нові потреби:

а) потреба в забезпеченні продуктами харчування Збройних Сил України, особливо галети та закуски;

б) зміна структури споживання в період воєнного часу;

в) регіональні зміни: зокрема, збільшення попиту в західному регіоні внаслідок внутрішньої міграції населення; припинення постачання овочів і фруктів з окупованих територій;

г) проблема з імпортом, що виникла внаслідок порушення логістичних ланцюгів, створила потребу в імпортозамінниках.

Основними проблемами аграрного сектору, що спричинені військовими діями в Україні є наступні:

1. Окупація українських територій: руйнування виробничих потужностей, інфраструктури, проблеми організації посівної компанії, відсутність кормів для тварин, зупинка роботи сільськогосподарських підприємств, велика кількість замінованих територій (близько 100 тис. га – Чернігівська, Луганська, Донецька, Харківська, Херсонська, Запорізька, Київська області).

2. Проблеми з логістикою: блокування шляхів експорту сільського сподарської продукції (зокрема, портів), руйнування транспортної інфраструктури, розрив/розсинхронізація логістичних ланцюгів всередині країни, так і назовні.

3. Зменшення обсягу внутрішнього ринку та зниження купівельної спроможності більшості українців. Дефіцит споживання українцями м'ясних і молочних продуктів, який спостерігався ще до війни, у воєнний час суттєво зріс.

4. Недостатність ресурсів для сільськогосподарського виробництва: дефіцит палива, брак кормів, дефіцит окремих видів добрив, нестача засобів захисту рослин, проблеми з матеріально-технічним забезпеченням, а також зростання цін на засоби виробництва аграрного сектору.

5. Проблеми з робочою силою: внутрішня та зовнішня міграція, мобілізація до ЗСУ, зростання рівня безробіття, психологічні проблеми кадрів: робота в постійному стресі та тривозі.

6. Крадіжки української сільськогосподарської техніки та продукції: зерна (більше 600 000 тонн), олії, овочів, фруктів та ін.

Внаслідок вищезазначених проблем функціонування аграрного сектору відбувається зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Зазначені проблеми мають місце в аграрному секторі на даний момент. Вони потребують негайного вирішення. Проте, в майбутньому також можуть виникати нові проблеми.

За даними Мінагрополітики, у наступному році урожай може скоротитися до 40% через повномасштабне вторгнення росії. На сьогодні Україна вже втратила 25% орних земель. Вторгнення росії в Україну викрило і загострило напруженість на світових ринках сільськогосподарської продукції, яка виникла під час COVID-19. Стала зрозумілою критична необхідність формування стійких продовольчих ринків.

За даними Світового банку за квітень 2022 року, війна в Україні змінила глобальні моделі торгівлі, виробництва та споживання товарів таким чином, що дозволить утримувати ціни на історично високих рівнях до кінця 2024 року, посилюючи продовольчу безпеку та інфляцію.

У відповідь на нові загрози країнами G7 28 червня 2022 року був створений Глобальний альянс з продовольчої безпеки, який взяв на себе додаткові зобов'язання на 4,5 мільярда доларів США для захисту найбільш уразливих верств населення від голоду та недоїдання, що становить загальну суму понад 14 мільярдів доларів США в якості спільного зобов'язання щодо глобальної продовольчої безпеки цього року.

Також новоутвореним Альянсом задекларовано підтримку України у відновленні аграрного експорту, намагання відкрити безпечний морський коридор через Чорне море та створення альтернативних маршрутів для українського експорту. Європейський союз та Велика Британія суттєво підтримали українських агровиробників, відмінивши імпорتنі обмеження, включаючи тарифні квоти.

Український аграрний сектор потребує підтримки як з боку держави, так і з боку міжнародних організацій та світових лідерів. Попереду ще шлях до перемоги та процес відновлення аграрного сектору та всієї країни. Проте, варто пам'ятати, що ці виклики створюють не лише труднощі, а й відкривають нові можливості для українського аграрного сектору.

Таким чином, Україна у 2022/23 МР увійде в ТОП-10 світових виробників основних зернових культур, але її частка в сукупному виробництві може знизитись з 4% до 2%, що насамперед буде пов'язано зі скороченням посівних площ під зерновими внаслідок унеможливлення проведення повноцінної посівної кампанії на територіях, де відбуваються активні бойові дії.

Географія поставок з України сільськогосподарської сировини і продуктів з доданою вартістю майже повністю фокусується на азійському регіоні (близько 50%), країнах Європи (30 %), африканському континенті (13 %) та країнах СНД (5%). До переліку найбільших країн-покупців нашого продовольства входять Китай, Індія, Нідерланди, Єгипет, Туреччина, Іспанія, Польща, Німеччина, Індонезія та Італія.

2.2. Дослідження сучасних трендів світового ринку зерна та позиції України на ньому

Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним із гарантів продовольчої безпеки у світі та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зерна. За обсягами експорту наша країна входить до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі. Ми експортуємо $\frac{3}{4}$ від того, що виробляємо. Внутрішнє споживання зернових становить лише 20-25%. Це означає, що за межами нашої країни ми годуємо утричі більше людей, ніж населення України. Від поставок зерна з України залежать понад 400 мільйонів людей у світі.

Україна є одним із провідних світових експортерів основних зернових культур. Вторгнення росії значно завадило аграрному сектору України, загрожуючи продовольчій безпеці в усьому світі. За даними USDA за обсягами експорту Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі, експортували $\frac{3}{4}$ від того, що виробляли, оскільки внутрішнє споживання зернових становило всього 20–25%. Україна постачала 9% світового експорту пшениці, понад 12% кукурудзи і понад 46% соняшникової олії.

Україна, яку часто називають житницею Європи, може похвалитися приблизно 42 мільйонами гектарів сільськогосподарських угідь і є домом для величезної кількості чорнозему, який є дуже родючим. За даними Міністерства сільського господарства США, у 2021 році український сільськогосподарський експорт склав понад 27 мільярдів доларів США, що становить 41% від загального експорту країни. Зокрема, **Україна є великим виробником і експортером основних зернових - життєво важливих товарів для міжнародної продовольчої системи.** Насправді Всесвітня продовольча програма, яка є гуманітарною організацією ООН з надання продовольчої допомоги, отримує 40% своєї пшениці з України [64].

За даними Світового банку через війну в Україні країнам з низьким і середнім рівнем доходів буде важче оговтатися від економічного впливу COVID-19. Країни з низьким рівнем доходу можуть спостерігати «посилення голоду та відсутність продовольчої безпеки» в результаті вторгнення росії до свого сусіда [57].

Конфлікт завдає величезної шкоди народу України, а також економіці країни. Але є також значні наслідки для мільйонів інших людей у всьому світі. Економіки з міцними торговими, фінансовими та міграційними зв'язками з росією та Україною можуть зазнати «найбільшої безпосередньої шкоди». Країни, які значною мірою залежать від росії та України щодо продовольства, також відчують вплив. До них входять «декілька країн» у Європі, на Близькому Сході, в Африці та Центральній Азії, які отримують 75% своєї пшениці з росії та України.

Україна є одним з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції у світі. У зерновому секторі її внесок у світове виробництво особливо значний для ячменю, пшениці та кукурудзи. В середньому на Україну припадало 4 % світового виробництва цих культур між 2016/17 і 2020/21 роками. У олійному комплексі її внесок у світове виробництво був особливо важливий для насіння соняшнику, де трохи менше половини світового виробництва походило з України у цей період. Її середні частки у світовому виробництві ріпаку та сої є меншими: Україна – 2%.

Пшениця є третьою найбільш вирощуваною зерновою культурою - після рису та кукурудзи - і другою найбільш вирощуваною для споживання людиною. Китай є

найбільшим у світі виробником пшениці, і за останні 20 років він зібрав понад 2,4 мільярда тонн пшениці, що становить приблизно 17% від загального виробництва. Росія є найбільшим світовим експортером пшениці, експортуючи обсяги на суму понад 7,3 млрд. дол. США у 2021 році. Але російсько-українська війна спричинила масштабні збої на світовому ринку пшениці та суміжних галузях.

Оскільки Росія та Україна є значними світовими виробниками пшениці, триваючий конфлікт між двома країнами спричинив масштабні збої на світовому ринку пшениці. Конфлікт також вплинув на суміжні галузі, який може призвести до дефіциту продовольства в усьому світі.

З початком російської агресії світ відчув, що таке дефіцит української пшениці. Адже Україна посідає 7-е місце у світовому виробництві та 5 місце у світовому експорті пшениці. В 2021/2022 МР (на травень 2022 року) з України експортовано близько 19 млн. тонн пшениці. Частка української пшениці у світовій торгівлі становить 8%. В 2022/2023 МР прогнозується експорт пшениці з України на рівні 10 млн. тонн.

Серед зернових культур **пшениця** посідає 2-ге місце в світі. За 2021/2022 МР виробництво пшениці встановило новий рекорд - **779,3 млн т**, світове виробництво практично відповідає урожаю, зібраному у 2020/21 МР - 775,7 млн т.

Після перегляду у бік підвищення на 1,3 млн. тонн порівняно з вересневим прогнозом загальний обсяг **споживання пшениці**, очікуваний на рівні 774 млн. тонн, прогнозується близьким до рівня сезону 2021-2022 років, що зумовлено вищим, ніж передбачалося раніше, споживанням на корми у Європейському союзі, оскільки зростання внутрішніх цін на кукурудзу сприяє переходу на пшеницю.

На відміну від прогнозів щодо фуражних зернових та рису, **прогноз світового виробництва пшениці** на 2022 рік був збільшений порівняно з вересневим прогнозом на 10,2 млн тонн і зараз передбачається на новому рекордному рівні в **787,2 млн тонн** або на 1 % вище показника минулого року [61], (рис. 2.11.):

Рис. 2.11. Світове виробництво, пропозиція та запаси пшениці в 2018/2022 МР та прогноз на 2022/2023 МР, (млн.тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Кінцеві запаси пшениці у 2022/23 МР у світі збільшились з 266,85 млн т, на 0,67 млн т — до 267,52 млн т.

Експорт пшениці у 2022/23 МР очікується на рівні 205,47 млн т, що на 0,88 млн т більше за попередню оцінку за червень (204,59 млн т). Передбачуване скорочення експорту пшениці з Аргентини, Індії та особливо України в порівнянні з показниками минулого сезону, ймовірно, буде більш значним, ніж очікуване розширення поставок з боку Канади, Європейського союзу та росії у зв'язку зі зростанням пропозиції. У плані імпорту слід зазначити, що під впливом зростання виробництва може скоротитись обсяг закупівель з боку Китаю, Ісламської Республіки Іран та Казахстану.

Основна частка підвищення прогнозу цього місяця пов'язана з більш високим, ніж очікувалося, урожаєм у ЄС— головним чином у зв'язку зі збільшенням урожаю м'яких сортів пшениці, та у росії – у зв'язку зі сприятливими погодними умовами.

Хороше насичення ґрунту вологою в період посівного та сприятливі прогнози опадів сприяли підвищенню очікуваного обсягу виробництва в Австралії – у 2022 році очікується майже рекордний урожай пшениці, який трохи нижче за рекордний рівень 2021 року. Ці переглянуті показники з надлишком перекривають незначне зменшення прогнозів виробництва пшениці по Аргентині. По Україні прогноз урожаю пшениці цього місяця залишається без змін на рівні 20 млн тонн, що також на 38 % менше за показник минулого року.

Згідно з даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO), пшеницю вирощують понад 80 різних країн у всьому світі, більшість світового виробництва пшениці припадає лише на декілька країн.

Трійка лідерів за виробництвом не змінилась, це Китай, Індія та росія. Їх доля в світовому виробництві складає 321,7 млн т або 41,28%. З першої десятки вилетіла Німеччина, її місце посіла - Аргентина.

До країн-лідерів виробників пшениці в 2021/2022 МР ввійшли: Китай (137 млн. т або 17%), Індія (110 млн. т або 12,5%), росія (75 млн. т або 8,4%), США (45 млн. т або 8%), Франція (37 млн. т або 5,4%), Австралія (36 млн. т або 3,2%), Україна (33 млн. т або 3,1%), Пакистан (27 млн. т або 3,4%), Канада та Аргентина по 22 млн. т або по 4% кожна. Обсяг виробництва країн-лідерів склав 80,1% від загального світового виробництва в 2021/2022 МР [61, 64], (рис 2.12.):

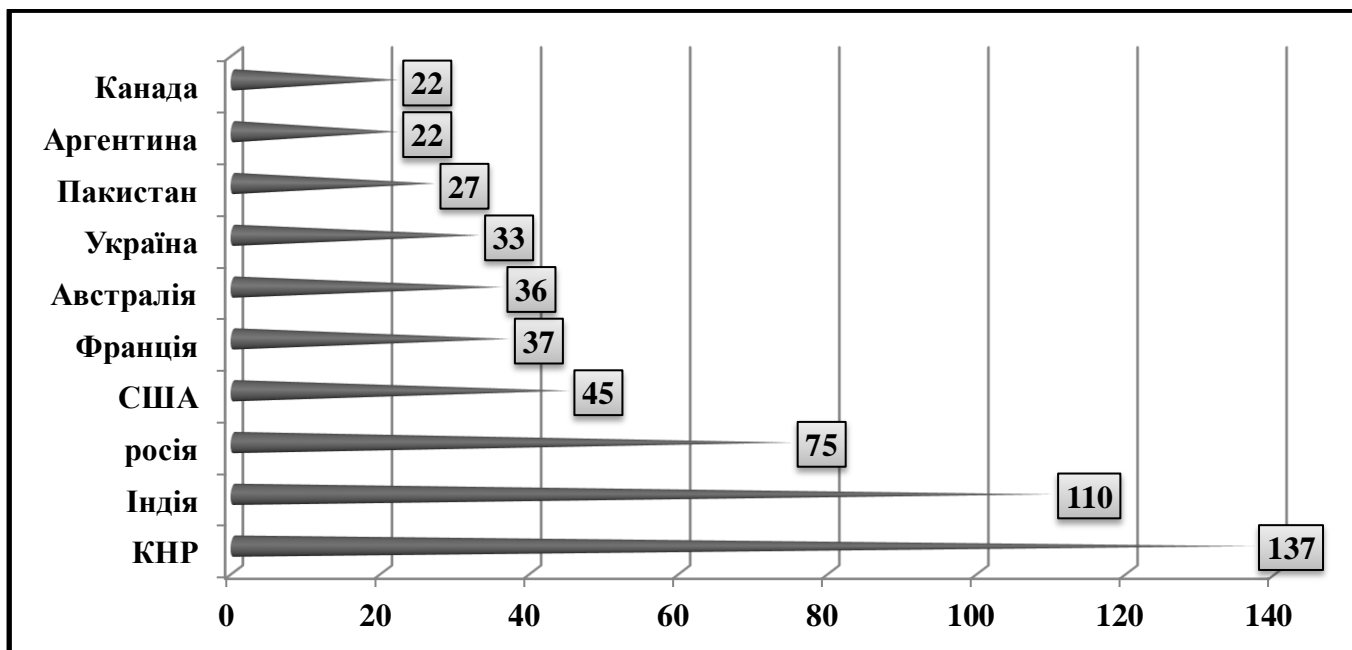

Рис. 2.12. ТОП-10 країн-виробників пшениці в 2021/2022 МР, (млн. тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) та Міністерства сільського господарства США (USDA).

Китай вкотре тримає позицію лідера по виробництву пшениці. При тому, що зібрані площі під культурою скорочуються, а врожайність - збільшується. Майже все зерно реалізується всередині країни, на експорт йде менше 1 млн т пшениці.

Очікується, що зростання попиту з боку кормової промисловості призведе до збільшення імпорту зерна пшениці. Планується досягти 9,5 млн т, що більш ніж на 70% вище за середній показник за останні п'ять років, оскільки пшениця часто використовується замість кукурудзи.

Пшениця для Індії є головною культурою, складає 68% від загального виробництва серед зернових. 2021/2022 МР став рекордним для країни - зібрали 109,6 млн т. Такого результату вийшло досягти завдяки росту врожайності до 3,52 т/га. На виробництво пшениці вже нового врожаю в Індії впливають ряд факторів: зменшення площі посіву зернової, підтоплення посівів, дефіцит добрив та спекотна погода. Пшениця посідає третє місце серед польових культур США з посівних площ, виробництва та валових доходів від фермерських господарств — після кукурудзи та сої.

Україна в 2021/2022 МР посіла сьоме місце в світі за виробництвом пшениці з часткою 3,1%. Україна перебуває в ТОП-5 світових експортерів пшениці. 2021/22 МР став найрезультативнішим. Україна поставила новий рекорд серед виробництва пшениці за всю історію незалежності - 33,01 млн т, що на 7,59 млн т більше результатів минулого сезону.

Варто відзначити, що високий вплив на рівень виробництва як пшениці, так і всіх с/г культур в цілому, надавали локальні опади в регіонах. У більшості областей України протягом сезону максимальні показники кількості опадів перевищували багаторічні норми. Зокрема, до таких регіонів відносяться Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська та Херсонська області, де сумарно зосереджено 27% посівних площ пшениці під урожай 2021 року. вище ніж максимальні показники за 10 попередніх

Другий рік поспіль посівні площі у світі під пшеницею зростають. Так, загальна площа у 2021/2022 МР склала 222,3 млн га, що майже на 2 млн га більше за попередній МР. Лідерами за площами є Індія - 31,1 млн га, росія - 27,6 млн га та Китай - 23,6 млн га.

Згідно з прогнозами Міністерства сільського господарства США (USDA), на наступний 2022/2023 МР оцінка світового виробництва погіршилась до 774,8 млн т. Це викликано зменшенням виробництва в Україні на 11,5 млн т (-35%), врожай очікують на третину менше, ніж у попередньому році, зі скороченою площею збирання та нижчою врожайністю через військові дії росії [64].

В Австралії прогноз на 6,3 млн т (-17%) менше, через зменшення площі та врожайності. У Марокко на 5,3 млн т (-70%) менше через сувору посуху. Великі надії були покладені на урожай в Індії, але прогноз знижений, оскільки спека зашкодила врожайності у північних штатах, і, як підсумок, зараз очікується виробництво на рівні на 2021/22 МР.

Згідно даними Міністерства сільського господарства США (USDA), на травень 2022 р. загальний обсяг зовнішньої торгівлі пшеницею в 2021/22 МР складає 199,9 млн т, що на 3,5 млн т менше попереднього сезону. За останні 10 років (тобто з

2011/12 МР) цей показник зріс на 63,8 млн т (+47%). В наступному 2022/23 МР очікується, що торгівля буде із збільшенням імпорту в Африці, Південно-Східній Азії та Західній півкулі - 201,3 млн т (+2%), [64].

За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), в 2021/2022 маркетинговому році (МР, липень-червень) світовий експорт пшениці становив 195,6 млн. тонн та країни отримали від експорту пшениці 55,8 мільярдів доларів США [61].

ТОП-5 країн експортерів пшениці в 2021/22 МР: росія - 33,0 млн т або 13,1%; США - 31,0 млн т або 13,1%; Австралія - 27,5 млн т або 13 %; Канада - 21,9 млн т; Україна - 19,0 млн т., а також Франція, Аргентина, Німеччина, Румунія та Індія [61, 64], (рис 2.13.):

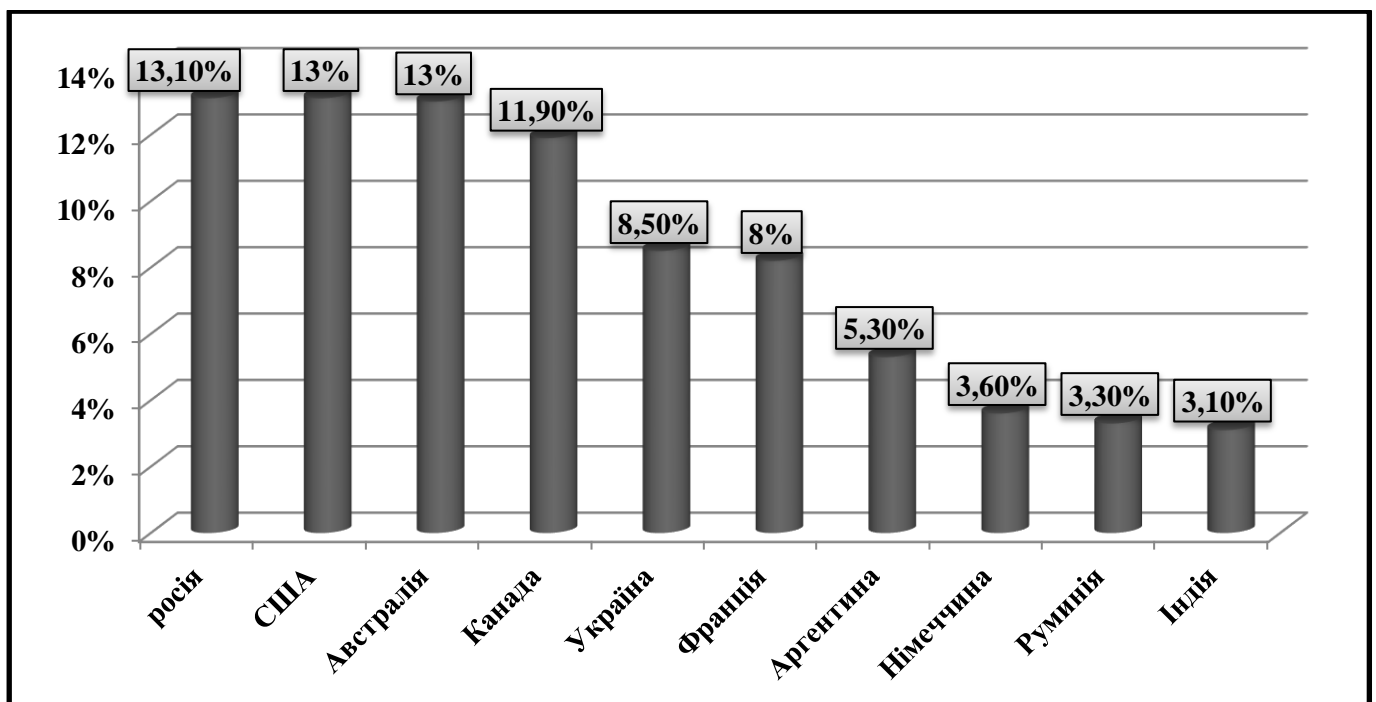

Рис. 2.13. ТОП-10 країн-експортерів пшениці в світі у 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) та Міністерства сільського господарства США (USDA).

Експортний потенціал української пшениці у 2022/2023 МР може становити близько 12 млн тонн, що на 36% нижче за показники минулого 2021/2022 МР (18,7 млн тонн) та на 28% менше позаминулого 2020/2021 МР (16,6 млн тонн).

За даними агентства "АПК-Інформ", скорочення експорту пшениці пов'язане зі зниженням на 39% очікуваного валового врожаю зернових в Україні в 2022/2023 МР порівняно з попереднім сезоном - до 52,3 млн тонн із 86 млн тонн, а також із обмеженою пропускною спроможністю експортної інфраструктури країни.

Україна в 2021/2022 МР посіла п'яте місце в світі за експортом пшениці, експорт пшениці з України збільшиться до 19 млн. тонн. Головними імпортерами пшениці українського походження стали такі країни: Індонезія, Єгипет, Туреччина, Пакистан, Бангладеш, Ємен, Марокко, Туніс, Саудівська Аравія, Ліван (рис. 2.14.):

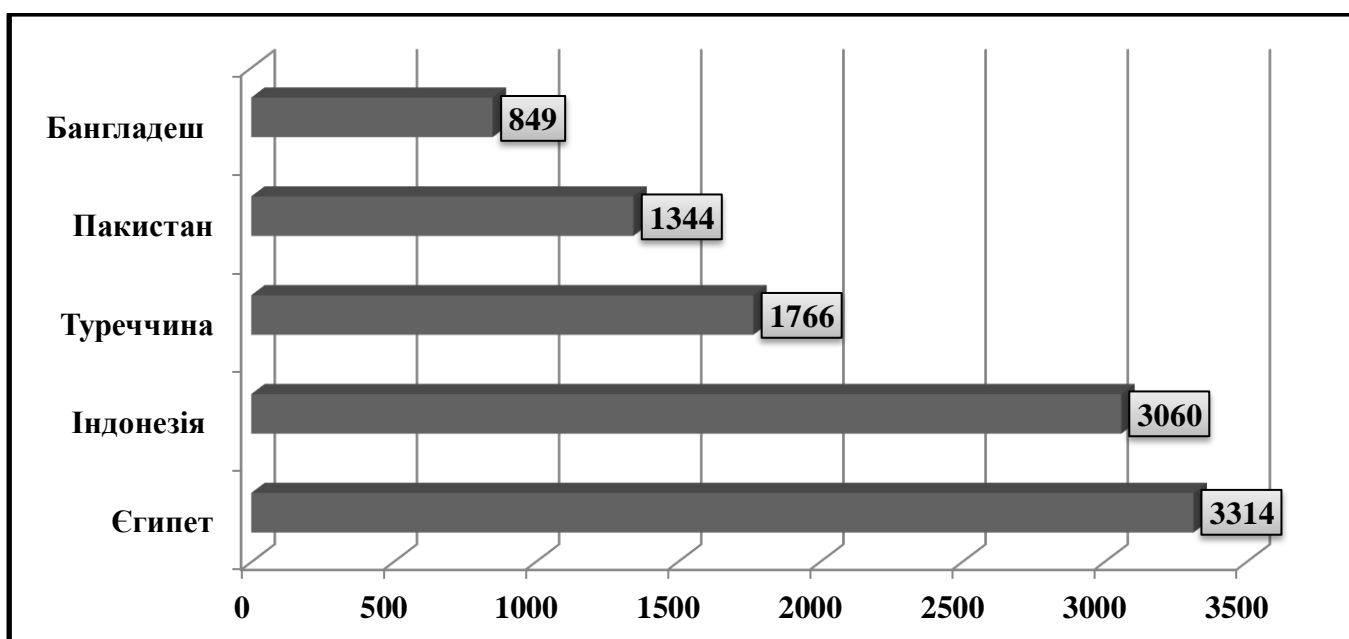

Рис. 2.14. ТОП-10 країн-імпортерів української пшениці в 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) та Міністерства сільського господарства США (USDA).

Ключовими імпортерами української зернової продукції вже декілька сезонів залишаються Єгипет та Індонезія: за підсумками 2021/2022 МР їх частка в загальному обсязі експорту становить 16% і 14% відповідно (2,9 млн тонн і 2,5 млн тонн у натуральному вираженні). Уточнюється, що у 2021/2022 МР Єгипет збільшив закупівлі української пшениці щодо сезону-2020/2021 МР на 19%, а Індонезія - на 2%. Третім найбільшим імпортером української пшениці з минулого МР стала Туреччина

- її імпорт порівняно з попереднім сезоном зріс більше ніж удвічі - з 794 тис. тонн до 1,9 млн тонн, а частка у загальному експорті збільшилася з 5% до 10%.

За даними Мінсільгосп США у липневому звіті прогнозує врожай української пшениці у 2022/2023 МР на рівні 19,5 млн тонн, її експорт - 10 млн тонн, внутрішнє споживання всередині країни - 10,2 млн тонн. Урожай кукурудзи оцінений у 25 млн тонн, експорт - 9 млн тонн, внутрішнє споживання - 10,7 млн тонн.

Вторгнення росії в Україну може означати зменшення кількості хліба в Єгипті, Лівані, Ємені та інших країнах арабського світу, де мільйони людей вже борються за виживання. Регіон сильно залежить від поставок пшениці з Росії та України. Будь-який дефіцит основних продуктів харчування може спровокувати голод.

Передбачається, що цей відносний достаток буде забезпечений очікуваним деяким збільшенням запасів у Китаї та Індії. За іншими країнами прогнози не такі райдужні, оскільки загальний обсяг запасів решти країн може скоротитися на 8,2 % в порівнянні з попереднім роком – до найнижчого за останні три роки рівня в 50,1 млн тонн. На відміну від прогнозів щодо фуражних зернових та рису очікується збільшення на 3,2 % світових запасів пшениці порівняно з рівнем початку сезону; вони можуть досягти 303 млн тонн, що на 3,6 млн тонн більше ранніх прогнозів. У зв'язку з більш сприятливими видами на врожай підвищено прогноз щодо запасів пшениці в росії, де поряд з Канадою, Китаєм та Україною відбудуватиметься основний приріст запасів пшениці.

Обсяг світового виробництва фуражних зернових у 2022 році очікується на рівні 1 468 млн тонн, що на 14,3 млн тонн нижче за прогноз за минулий місяць і на 2,8 % нижче за минулорічний показник. Зниження цього місяця є головним чином результатом погіршення врожайності кукурудзи в США, оскільки в умовах дефіциту опадів очікується деяке скорочення посівних площ.

Це передбачуване скорочення загальних запасів зернових головним чином зумовлене очікуваним зниженням на 5,4 % світових запасів **фуражного зерна** порівняно з рівнем початку сезону до 352 млн. тонн, що на 2,9 млн. тонн менше раннього прогнозу [61], (рис. 2.15.):

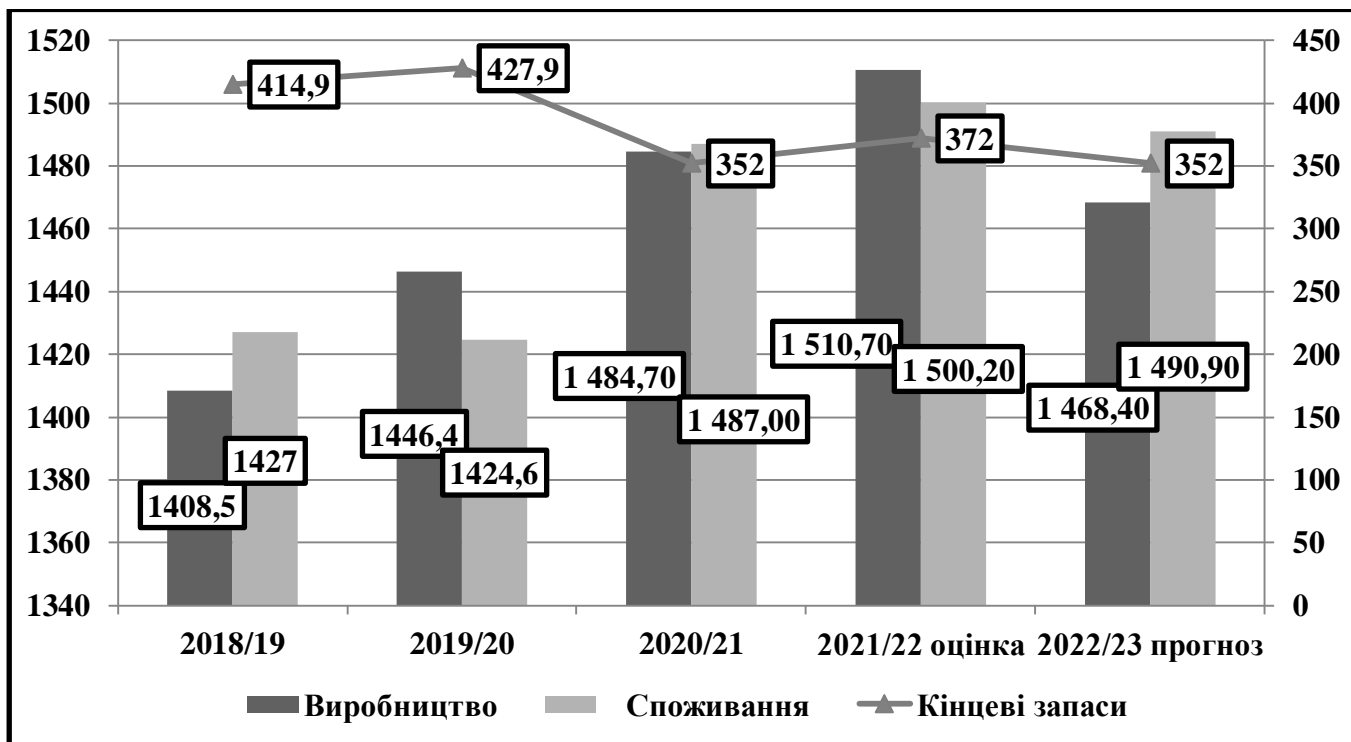

Рис. 2.15. Світове виробництво, пропозиція та запаси фуражних зернових культур в 2018/2022 МР та прогноз на 2022/2023 МР, (млн.тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

По Україні прогноз виробництва фуражних зернових залишається без змін порівняно з прогнозом минулого місяця, який позначений на рівні 33,1 млн тонн, що на 38 % нижче за рівень минулого року.

У зв'язку зі зниженням прогнозів щодо обсягів виробництва, головним фактором перегляду запасів у бік зниження цього місяця стало зниження очікуваних обсягів споживання фуражних зернових на 6,4 млн тонн, яке в даний час передбачається на рівні 1 491 млн тонн; це на 0,6 відсотка нижче за рівень минулого сільгоспсезону, що майже повністю зумовлено очікуваним скороченням споживання на корми.

Передбачається, що у 2022–2023 сельгозгоду (липень – червень) обсяг **торгівлі фуражними зерновими** скоротиться на 3% порівняно із сезоном 2021–2022 років, до 222 млн тонн, що майже відповідає більш раннім прогнозам.

Основними експортерами фуражного зерна є Аргентина, Австралія, Бразилія, Канада, ЄС, росія, Україна та США.

Рис є одним із найбільш споживаних зерен у світі. Будучи найбільш густонаселеною країною у світі, Китай також споживає більше рису, ніж будь-яка інша країна: у 2021/2022 роках було спожито близько 154,9 мільйона метричних тонн. Після Китаю Індія посідає друге місце зі споживанням рису в 103,5 мільйона тонн за той самий період.

Для процвітання рису потрібні дуже особливі умови. Його потрібно вирощувати на полі, затопленому кількома дюймами води, відомому як рисове поле. Не дивно, що Китай та Індія також лідирують у списку найбільших виробників рису в усьому світі. Рис має настільки нейтральний смак, що його можна інтегрувати майже в будь-яку страву, поєднуючи практично з будь-яким смаком. У Китаї рис часто готують на пару і подають разом із смаженим м'ясом і овочами.

Після зниження прогнозу порівняно з вересневим рівнем на 1,7 млн тонн, тепер **виробництво рису** у світі в 2022 році очікується на рівні близько **512,8 млн тонн** (у перерахунку на обвалене зерно), що на 2,4 % нижче за рекордний рівень 2021 року, але все ж таки вищий за середній для цієї культури показник. Цей перегляд обумовлений в першу чергу більш консервативними прогнозами виробництва по Китаю, де культури в басейні річки Янцзи постраждали від літньої посухи, що тривала, і високих температур, а також по Пакистану – у зв'язку з недавніми сильними повеннями. У поєднанні з менш значним переглядом у бік зниження за іншими країнами, це зниження прогнозів значно перевищує підвищення прогнозів щодо Ісламської Республіки Іран, Таїланду та кількох країн-виробників Західної Африки.

Порівняно з показниками вересневого прогнозу, ФАО скоригувала показники **споживання рису** у світі на сезон 2022–2023 років у бік зменшення на 3,6 млн. тонн до 518,6 млн. тонн. Це на 0,7 % нижче пікового значення сезону 2021–2022 років та

обумовлено припущеннями щодо зниження непродовольчого споживання рису порівняно із зазначеним у попередньому сезоні вищим за середній рівень споживання; водночас, динаміка продовольчого споживання має загалом визначатися динамікою зростання населення [61], (рис. 2.16.):

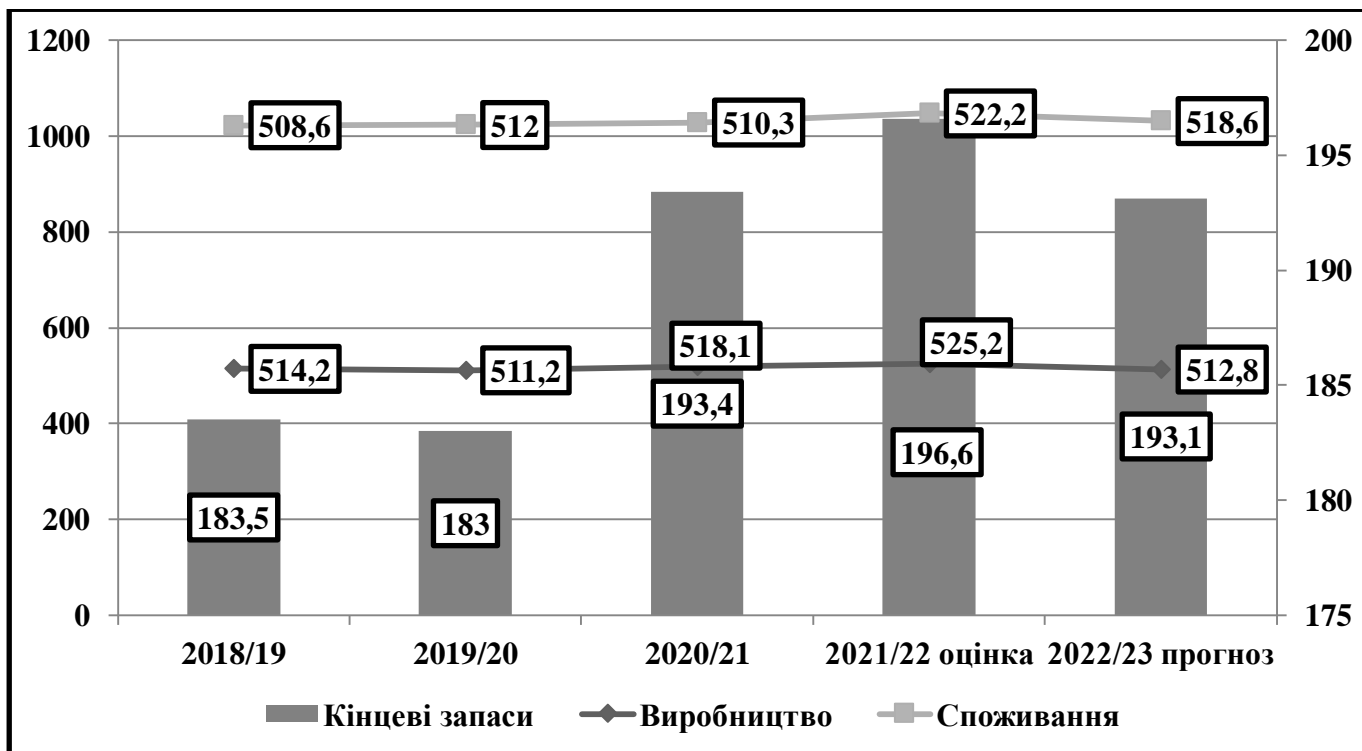

Рис. 2.16. Світове виробництво, пропозиція та запаси рису в 2018/2022 МР та прогноз на 2022/2023 МР, (млн.тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

В результаті перегляду у бік підвищення на 2,1 млн. тонн порівняно з вересневим прогнозом наразі ФАО очікує, що **запаси рису** у світі станом на кінець збутового сезону 2022-2023 року становитимуть 193,1 млн. тонн. Тепер їх обсяг очікується на 1,8 відсотка нижче за рекордний рівень сезону 2021–2022 років, але все ж таки може виявитися третім за величиною за всю історію. Передбачається, що цей відносний достаток буде забезпечений очікуваним деяким збільшенням запасів у Китаї та Індії. За іншими країнами прогнози не такі райдужні, оскільки загальний

обсяг запасів решти країн може скоротитися на 8,2 відсотка в порівнянні з попереднім роком – до найнижчого за останні три роки рівня в 50,1 млн тонн.

В даний час передбачається деяке скорочення обсягів **світової торгівлі рисом** у 2023 році (січень – грудень), яке може становити 53,0 млн тонн, що на 1,4 % нижче за прогнозний рівень 2022 року і обумовлено деякою напруженістю в плані експортної пропозиції у поєднанні з факторами невизначеності, пов'язаними із заходами торгової політики та динамікою валютних курсів у країнах-імпортерах.

У світовому сільському господарстві з усього обсягу виробництва рису близько 83% зерна рису використовується на продовольчі цілі, тоді як на кормові потреби - 3% і решта 14% на інші потреби. З тим вищими темпами зростає використання рису на кормові цілі - на 2,09%.

Протягом останнього десятиліття Індія є найбільшим у світі експортером рису з часткою ринку 40%. У 2020/2021 МР експортна виручка від торгівлі рисом склала 8,8 млрд. дол. США і 9,6 млрд. дол. США – у 2021/2022 МР. Це перевищує сукупні поставки наступних трьох найбільших експортерів – Таїланду, В'єтнаму та Пакистану.

У 2021 році Індія експортувала 21,5 млн тонн рису, у тому числі 3,6 млн тонн подрібненого рису. Найбільшими покупцями є Китай, обсяг закупівель якого в 2021 році склав 1,1 млн тонн, а також Бангладеш, Бенін і Непал. Африканські країни, такі як Сенегал та Джибуті, купували подрібнений рис для споживання людьми.

За прогнозом USDA, експорт рису з Індії мав збільшитися до рекордних 22 тонн у 2022/2023 МР і становити 40% світових поставок.

Внутрішнє споживання рису в Індії на 2022/2023 МР становить 108,4 млн тонн. Виробництво цього продукту в країні зросло до рекордних 130,29 тонн у 2021–2022 сільськогосподарському році (липень–червень), що майже на 5% більше, ніж у попередньому сільськогосподарському році. Цього сезону прогноз ще уточнюється, але дискусії точаться лише щодо глибини зниження врожаю.

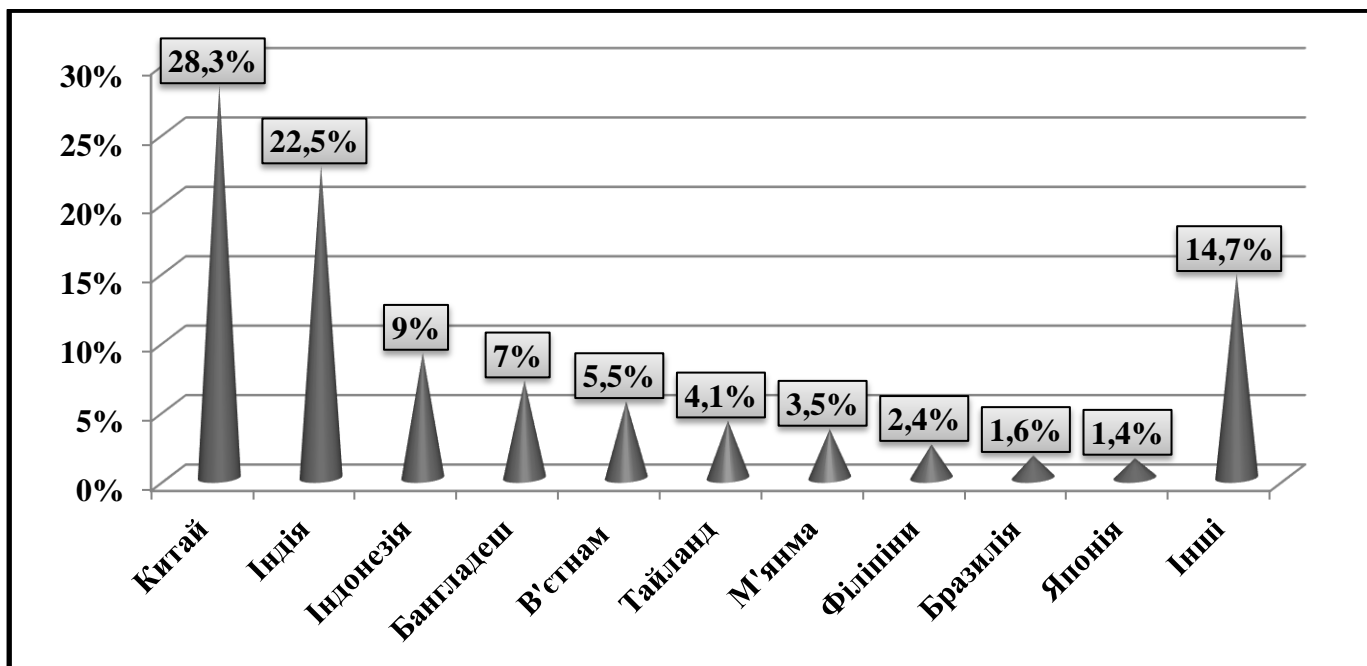

Рис. 2.17. ТОП-10 країн-виробників рису в світі в 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) та Міністерства сільського господарства США (USDA).

Основний ринок рису - нині в Китаї та Індії. Ці країни також є одними з найбільших його виробників у світі. У Китаї цього маркетингового сезону очікується виробництво рису на рівні 144 млн тонн. До того ж імпорт рису становитиме 2,7 млн тонн, що є одним із найменших показників за останні три маркетингових сезони, тоді як експорт зросте до 26,2 млн тонн, або на 0,63%. У структурі внутрішнього використання рису на продовольчі цілі спрямовується загалом близько 146,9 млн тонн, тоді як на кормові цілі й інше використання — відповідно, 110,2 млн і 10,5 млн тонн.

Індія є другою країною світу після Китаю за обсягами світового виробництва та споживання рису. У 2020/21 маркетинговому сезоні за прогнозами виробництво рису в цій країні зросте до 121,5 млн тонн. Індія в основному використовує рис як на продовольчі, так і кормові цілі, відповідно, 106,4 млн та 98,4 млн тонн. Індія також є одним із провідних експортерів рису. Цього маркетингового сезону експорт рису становитиме 7,5 млн тонн, що на 8,7% більше проти попереднього періоду.

Третім світовим виробником рису є Індонезія. Країна є досить густонаселеною й розташована на кількох тисячах островів. Тому рис у цій країні відіграє дуже важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки. Виробництво рису у 2020/21 маркетинговому сезоні в Індонезії, за прогнозами, становитиме близько 35,3 млн тонн. Ця країна також, як очікується, буде спроможна спрямувати на експорт майже 2,7 млн тонн рису

В'єтнам є четвертою країною світу за обсягами виробництва рису. Цього року виробництво рису в цій країні — 28,1 млн тонн, а експорт — 6,7 млн тонн. У структурі внутрішнього використання 21,7 млн тонн спрямовується на продовольчі цілі, тоді як 14,9 млн тонн — на кормові.

Досить потужним світовим виробником рису є Таїланд, де цього сезону очікується його врожай на рівні близько 19,4 млн тонн. Експорт рису з Таїланду становитиме, за прогнозами, майже 3,8 млн тонн.

Серед інших країн із потужними виробництвом рису варто згадати Філіппіни та Японію, де останніми роками його обсяги становили, відповідно, 12,5 млн і 7,4 млн тонн. Японія також спрямовує на експорт щороку майже 1 млн тонн рису, тоді як Філіппіни — близько 2 млн тонн.

Світовий експорт рису в світі в 2022/2023 МР становитиме 53,5 млн. тонн. Основними країнами-експортерами рису в 2021/2022 МР були Індія 11,2 млн. тонн (24,2%), Таїланд 8,8 млн. тонн (19,1%), В'єтнам 7 млн. тонн (15,2%), КНР та США по 3 млн. тонн (по 6,5%), Пакистан 2,3 млн. тонн (5%). Решта країн світу експортували 23,5% від загальносвітового експорту [61, 64], (рис 2.18.):

Основними експортерами рису є Індія, Пакистан, Таїланд, США, В'єтнам.

Очікується, що експорт рису з В'єтнаму у 2022 році перевищить показники 2021 року (VAN). Експорт рису з В'єтнаму сягне 1,5–1,7 млн тонн, що призведе до річного виробництва від 6,3 до 6,5 млн тонн, перевищивши показник 2021 року на 100–200 тисяч тонн.

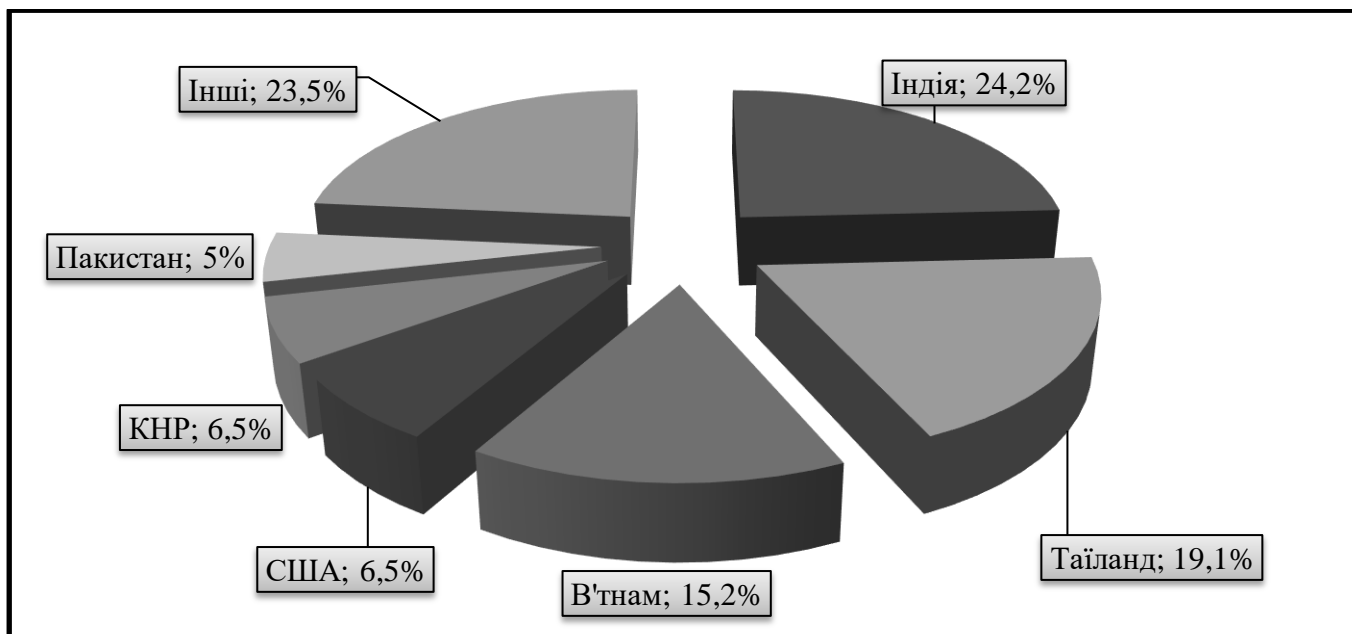

Рис. 2.18. Країни-експортери рису в світі в 2021/2022 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО) та Міністерства сільського господарства США (USDA).

В останні роки площі вирощування рису в Україні були у межах 11,2–12,7 тис. га з незначним зниження в останні два роки через низьку ціну імпортного рису та зростання вартості матеріальних ресурсів. Виробництво цієї культури в середньому за останні три роки становило 61,5 тис. тонн зерна, при цьому експорт у 2020 році становив 112,2 тис. тонн крупи рисової шліфованої. Таким чином, власне виробництво крупи рисової в Україні становить біля 35%, що свідчить про значну імпортозалежність галузі.

В Україні рис вирощується на рисових зрошувальних системах із застосуванням зрошення за типом «постійного затоплення».

Разом з тим, висока імпортозалежність внаслідок втрати рисових систем та зменшення через це валового виробництва продовжує негативно впливати на рівень внутрішніх цін на продукцію рисівництва. Також залишається недостатнім рівень співпраці вчених у питаннях міжнародного співробітництва у сфері селекції та технологій, а також взаємодії з країнами-виробниками рису щодо торгівлі насінням рису.

Сучасна глобальна кон'юнктура світовому ринку рису нині характеризується домінуванням на ньому кількох країн, які є традиційними експортерами рису й утримують стабільно високі позиції на ньому. Для України цей ринок об'єктивно обмежений унаслідок відсутності достатніх власних експортних потужностей через низькі обсяги виробництва рису.

Таким чином, Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним із гарантів продовольчої безпеки у світі та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зерна. За обсягами експорту наша країна входить до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі. Україна експортує $\frac{3}{4}$ від того, що виробляє. Внутрішнє споживання зернових становить лише 20-25%. Це означає, що за межами країни годуємо утричі більше людей, ніж населення України. Від поставок зерна з України залежать понад 400 мільйонів людей у світі.

Головна категорія: АПК зберіг лідерство з експорту, незважаючи на війну. Продукція сільського господарства може залишитися головним джерелом надходження валютної виручки в країну за підсумками року.

2.3. Структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в період військової агресії

Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки в світі завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може принести серйозні політичні та економічні наслідки.

Україна є одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграє вирішальну роль у цьому постачанні олійних культур та зерна на світовий ринок. Понад 55% території України займає рілля. Сільське господарство забезпечує роботу для 14% населення України. Сільськогосподарський та продовольчий сектор України становить майже 10% ВВП.

Сільськогосподарська продукція є найважливішою статтею експорту України. У 2021 році вони становили 27,8 млрд. дол. США, що становить 41 % від загального експорту країни в 68 млрд. дол. США. Зокрема 7 мільярдів євро (7,4 мільярда доларів) до ЄС.

Унаслідок збройної агресії РФ, яка розпочалась у 2014 році, Україна втратила частину сільськогосподарських угідь на окупованих територіях Луганської та Донецької областей та АР Крим. Але аграрному секторові економіки загалом вдалося адаптуватися до умов війни й продемонструвати стабільність розвитку. 2021 року зібрано рекордний за часів незалежності врожай сільськогосподарських культур (86 млн т зернових та зернобобових); досягнуто лідерства в постачанні певних видів сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки. Тривалий час Україна перебуває в п'ятірці світових лідерів за експортом сільськогосподарських продуктів, серед яких олія соняшникова, пшениця, кукурудза, ячмінь.

2021 рік сільгосппродукція забезпечила понад третину загального обсягу товарного експорту країни (40,7 %, або 27,7 млрд дол. США). Країна-агресор спровокувала глобальну продовольчу кризу, але попри всі складнощі Україна продовжує виступати гарантом продовольчої безпеки в світі..

2022 рік міг би стати рекордним для України за обсягом експорту за всю історію незалежності. Ще на початку року, у січні-лютому 2022 року український експорт демонстрував позитивну динаміку зростання порівняно з аналогічним періодом минулого року - приріст експорту становив 34%.

Проте вже в березні відбувся різкий обвал постачань за кордон - скорочення становило 50%. Повільне відновлення експорту почалося з травня, а найкращі результати показали останні місяці завдяки розблокуванню українських портів.

За даними Державної митної служби України, продукція сільськогосподарства за підсумками 9 місяців 2022 року зберегла домінуючі позиції в обсязі експорту з України, незважаючи на п'ятимісячне блокування основного каналу збуту – портів на Чорному морі.

Загалом, за 9 місяців 2022 року, Україна експортувала товарів на суму 33 млрд дол. США, що на 31,5% менше, ніж обсяг за аналогічний період 2021 року. Основною

причиною зниження зовнішніх продажів є російська військова агресія, в надскладних умовах якої вітчизняним експортерам доводиться працювати вже понад півроку.

Експорт за вересень склав 4 млрд 144 млн дол. США і став найкращим результатом з лютого 2020 року. Для порівняння, у серпні 2022 обсяг експорту складав 3 млрд 363 млн дол. США.

У регіональному розрізі у 2022 спостерігаємо скорочення часток всіх інших регіонів світу на користь країн ЄС. У 2021 році ЄС також був найбільшим партнером України, проте його частка становила 41% [53], (рис. 2.19.):

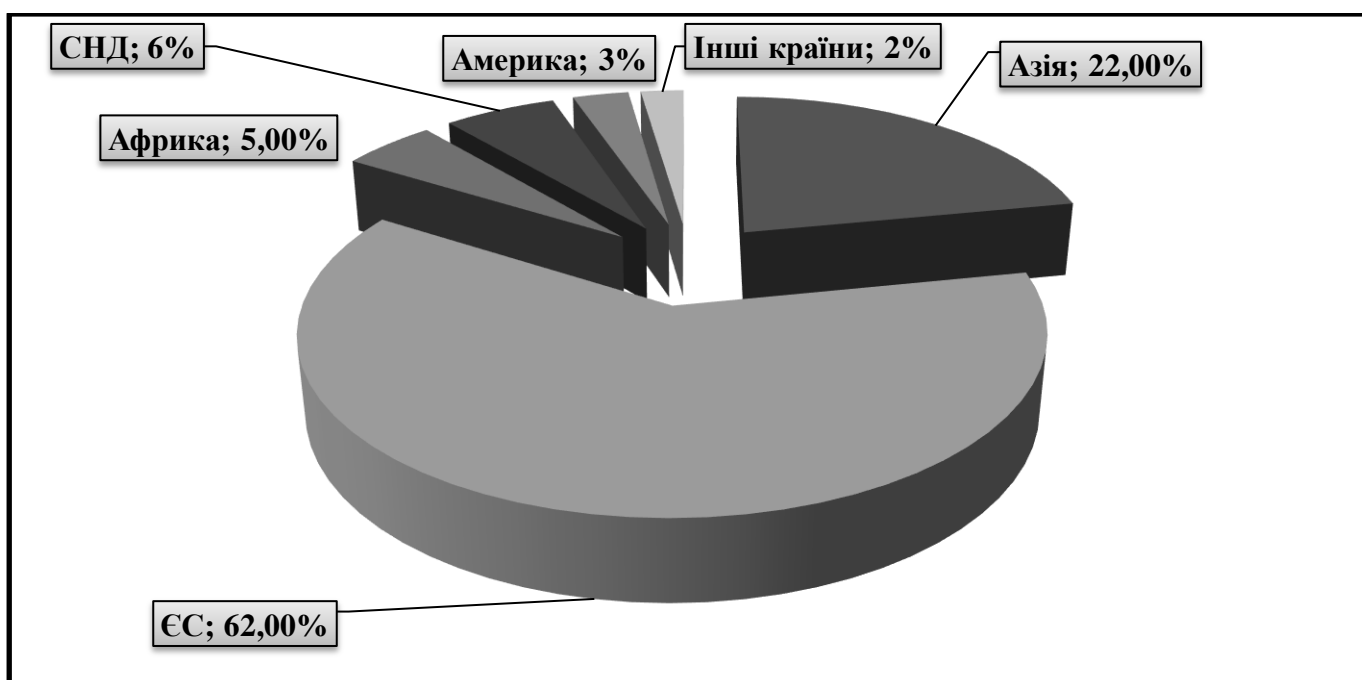

Рис. 2.19. Регіональна структура експорту аграрної продукції України за 8 місяців 2022 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У 2021 році лідером серед країн-торговельних партнерів України був Китай, при цьому 85% нашого експорту до Піднебесної складала залізна руда, кукурудза, металургійна продукція, ячмінь та соняшникова олія. Станом на вересень 2022 року Китай займає 4-ту позицію у рейтингу імпортерів української продукції. Це відбулося

в основному через проблеми з логістикою агрокультур і значні втрати металургійного сектору України.

Натомість в лідери вийшли країни ЄС - Польща та Румунія, на які сумарно припадає близько 23% українського експорту в 2022 році. Цікаво, що ще в 2021 році росія входила у п'ятірку лідерів за обсягами українського експорту.

За 8 місяців 2022 року частка ЄС вже сягла 62%. Поза межами ЄС найбільше експорту спрямовано до Туреччини, Китаю, та Індії. Загалом частка Азії зменшилась з 32% до 22%, СНД - з 13% до 6%, Африки - з 9% до 5%, Америки - з 4 до 3% [53], (рис. 2.20.):

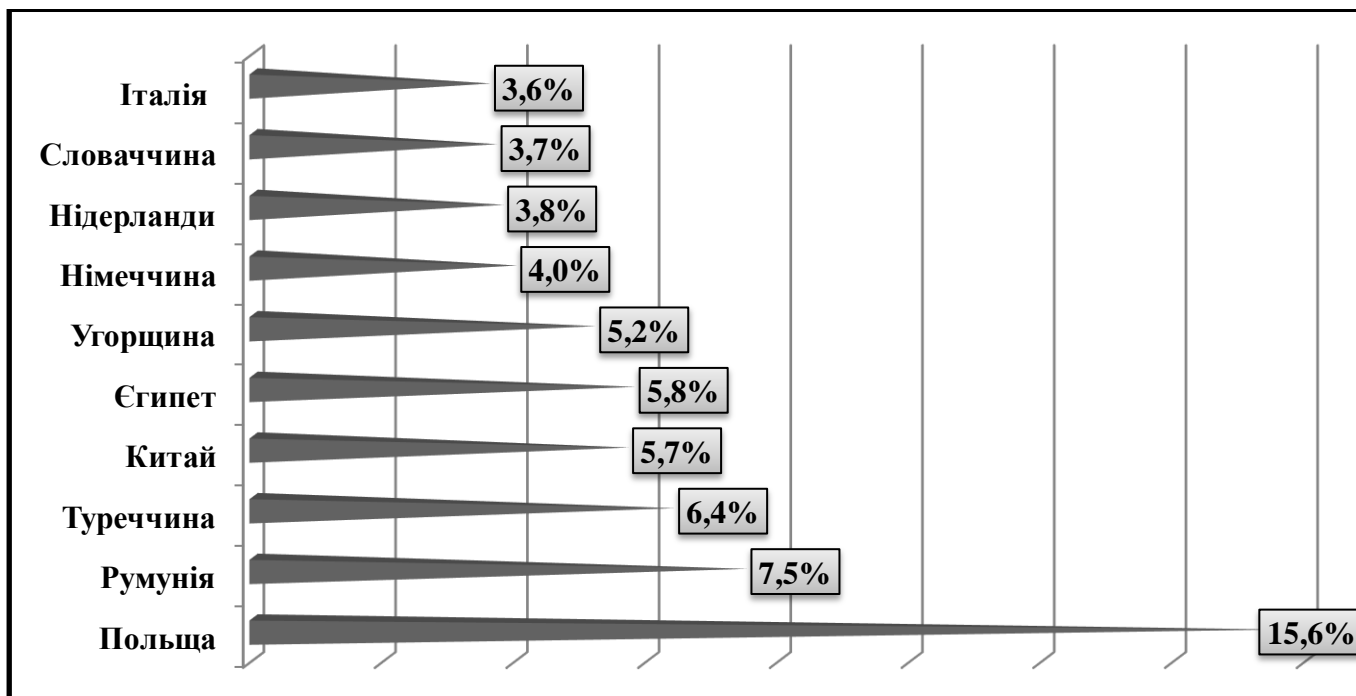

Рис. 2.20. ТОП-10 країн-імпортерів аграрної продукції України за 8 місяців 2022 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

За 8 місяців 2022 року росія скотилася до 18 місця і до кінця року ще більше втратить позиції, адже наприкінці вересня Уряд України повністю заборонив експорт українських товарів до рф.

На продуктах з доданою вартістю досі небачені форс-мажорні обставини загалом не так відчутно відбилися, як на основних у структурі експорту товарах, адже

вони продаються в менших обсягах і за стабільнішими цінами. Експорт плодів, ягід та горіхів продовжив зростати, тому що більш ніж 80 % його спрямовується до країн Євросоюзу. Аналогічна ситуація спостерігається з медом, росте і його ціна. Сприятлива динаміка фіксується по м'ясній і молочній продукції. Однак у 2022 році зменшилися показники експорту більшості видів овочевої продукції, крім картоплі і заморожених овочів, а також яєць, пшеничного борошна, макаронів та різних кондитерських виробів.

У 2021 році чорні метали займали перше місце серед експортних категорій товарів, у 2022 році вони поступилися першістю зерновим культурам. Загалом війна суттєво вплинула на українську металургію.

Скорочення експорту продукції металургії за 8 місяців 2022 року склало 54% (в грошовому вимірі). Інші сектори, які зазнали значних скорочень експорту за 8 місяців 2022 року: хімічна продукція - 51%, машинобудування - 18%, меблі - на 18%, аграрна та харчова продукція - 11%, одяг та взуття - 10% .

Завдяки деблокаді українських чорноморських портів з серпня 2022 року стало значно простіше експортувати аграрну продукцію.

Частка аграрної та харчової продукції в загальному експорті України збільшилась з майже 36% в 2021 році до 46% (в грошовому вимірі). При цьому майже 79% експорту агро та харчової продукції припадає саме на зернові та олійні культури. Частка металургійної продукції зменшилась з 24% до 16%, а машинобудування - практично не змінилась.

Структура військового аграрного експорту не зазнала істотних змін порівняно з довоєнним.

Основною товарною категорією залишаються **зернові**, яких було **експортовано на 4,24 млрд. дол. США, олії та жири, що генерували 275 млрд. дол. США експортної виручки, олійні культури – 0,993 млрд. дол. США, залишки переробної промисловості – 0,55 млрд. дол. США, м'ясо та субпродукти – 0,46 млрд. дол. США.**

Варто відзначити і позитивні тенденції: наприклад, зростає експорт молочної продукції, продуктів переробки овочів, кондитерських виробів, готових м'ясних виробів, борошна.

Виручка від експорту **м'яса і субпродуктів** становить 624 млн дол., що на 20 % більше, ніж у минулому році. Найвищі доходи тут приносить м'ясо птиці – 586 млн дол. (+ 33 %), хоча його закордонні продажі в кількісних обсягах знизились на 10 % до 264 тис. т.

У січні-серпні нинішнього року експорт **молокопродуктів** склав 148 млн дол., збільшившись на 25 % відносно аналогічного періоду 2021 року. Його товарна структура представлена переважно сухим і згущеним молоком – 58 млн дол. (+ 36 %), маслом і молочними пастами – 45 млн дол. (+ 57 %), сирами – 21 млн дол. (+ 26 %), незгущеним молоком і вершками – близько 11 млн дол. (+ 67 %).

Триває зниження експорту **яєць** – 18 тис. т (- 39 %) на суму 26 млн дол. (- 15 %). Разом з тим експортна ціна для України залишається вищою, ніж торік, складаючи 1451 дол/т або 37726 дол/контейнер 26 т.

Доходи вітчизняних експортерів **меду** зросли на 40 %, сягнувши понад 92 млн дол. В кількісних обсягах ріст не настільки відчутний – більше 31 тис. т (+ 8 %). Тенденція збільшення наших цін експорту на солодкий продукт бджільництва продовжується, 1 тонна меду коштує 2937 дол/т.

Вартість експорту **продукції садівництва** за підсумками 8 місяців 2022 року складає 206 млн дол., перевищуючи показник відповідного періоду минулого року на 14 %. Найбільшу виручку експортери отримують за рахунок заморожених ягід і фруктів – 123 млн дол. (+ 21 %), волоських горіхів – 52 млн дол. (- 15 %), яблук і груш – 14 млн дол. (+ 188 %), ягідних культур – 11 млн дол. (+ 32 %). За кількістю відносно 2021 року відзначається зростання експорту заморожених плодів – 49 тис. т (+ 25 %), зерняткових культур – 35 тис. т (у понад 4 рази), ягід – 3 тис. т (+ 32 %), але є зменшення по волоських горіхах – близько 14 тис. т (- 31 %).

За результатами нещодавнього опитування для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту, головною проблемою на шляху до

відновлення та розвитку бізнес назвав недостатню кількість платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку. Одним зі шляхів подолання цієї проблеми є розвиток експорту. Це ж опитування свідчить, що 40% компаній розглядає для себе розвиток експорту як важливий напрямок. При цьому завдяки санкціям проти росії та білорусі, українські виробники можуть отримати нові ніші для експорту власних товарів.

Наприклад, великі машинобудівні компанії в Німеччині та інших країнах ЄС можуть переорієнтуватися на постачальників з України. Раніше Офіс з розвитку підприємництва та експорту вже робив огляд експорту росії та білорусі за 2020-2021 роки, звідки можна дізнатися, у які країни та які товари експортували країни-агресори.

Наразі компанії, які тільки починають виходити на зовнішні ринки, мають цілий арсенал інструментів підтримки — від аналітики зовнішніх ринків, освітніх заходів та консалтингу, інструментів іноземних пошуку партнерів до грантів від держави та донорських організацій.

Всі ці можливості акумульовані на Експортному напрямі єдиному інформаційному порталі як для експортерів-початківців, так і для тих, хто вже активно експортує.

Водночас зниження аграрного імпорту в Україну було більш відчутним: за перше півріччя було ввезено агропродовольчої продукції на 2,76 млрд. дол. США, що майже на чверть менше, ніж за відповідний період 2021 року. Втім цей показник, крім військової агресії, що зруйнувала або ускладнила логістичні ланцюжки, зменшився і через об'єктивні фактори: відтік населення за кордон і зниження купівельної спроможності громадян, що залишилися.

З 1 серпня 2022 року експорт морем завдяки досягнутим у Стамбулі домовленостям за посередництва Туреччини і ООН частково розблоковано. Оскільки обсяги аграрних поставок морем різко зростають, АПК, який, навіть відрізаний від портів, був основним експортером, швидше за все, збереже лідерство в структурі зовнішньої торгівлі та за підсумками року.

У довоєнний час сільське господарство генерувало до 40% валютних надходжень. У 2022-му, враховуючи просідання більшості галузей української економіки, і насамперед металургії, ця частка може суттєво зрости.

За даними Bloomberg, російська війна проти України спричинила падіння українського експорту на ринку зерна, проте навіть перелаштування поставок з інших країн не зможе компенсувати втрати поставок з України.

Україна виробляє суттєву частку світового продовольства: близько 27% соняшникового насіння, 5% ячменю, по 3% пшениці і рапсового насіння, 2% кукурудзи. Але країна не може поставити на світовий ринок, який оцінюється у 120 млрд дол. США, рекордні осінні врожаї через війну з росією. Експорт зерна наразі обмежений до 500 тисяч тонн на місяць, у порівнянні з 5 мільйонами тонн до війни. Це, за даними Мінагрополітики, втрати у 1,5 млрд. дол.США.

Врожаї з росії, найбільшого експортера пшениці, хоч і надходять, але залишають питання щодо доставки та оплати майбутніх вантажів. Тим паче, що агресор хоче оплати в рублях.

Тож світові логістичні ланцюги змінюються. Наприклад, **Індія**, яка історично зберігала свої величезні врожаї пшениці для внутрішнього споживання, виходить на експортний ринок і продає рекордні обсяги в Азію.

Бразильський експорт пшениці за перші три місяці значно перевищив експорт за весь минулий рік. **Американські** вантажі кукурудзи прямують до Іспанії вперше за близько чотири роки. А **Єгипет** розглядає можливість обміну своїх добрив на **румунське** зерно та веде переговори про пшеницю з **Аргентиною**. Свої продажі вже наростила **Австралії**, яка є суттєвим експортером пшениці.

Імпортери тим часом скасовують обмеження, щоб отримати зерно з інших джерел. **Іспанія**, другий найбільший покупець української кукурудзи, пом'якшила правила щодо пестицидів, щоб дозволити імпорт з Аргентини та Бразилії.

Імпортери з Північної Африки та Близького Сходу особливо залежать від українських та російських поставок і намагаються шукати альтернативи.

За оцінками Міжнародної зернової ради, світова торгівля зерном, без урахування рису, може скоротитися на 12 мільйонів тонн цього сезону, що є найбільшим показником щонайменше за десять років.

Рекордно високі світові ціни на продовольство можуть зрости ще на 22% внаслідок початку росією війни проти України призупиняє торгівлю та знищує майбутні врожаї.

Варто відзначити важливу підтримку України з боку Організації Об'єднаних Націй та Туреччини щодо відновлення експорту українського зерна через порти Чорного моря в рамках Зернової ініціативи з безпечного транспортування зерна та продовольства з трьох українських портів. Розблокування українських портів посприяло покращенню гуманітарної ситуації в Африці та Азії, а також протидії дефіциту продовольства у світі та зниженню цін на зерно.

Станом на 6 жовтня 2022 року "зерновим коридором" вже відвантажено понад 280 суден з більш ніж 6 млн тонн сільськогосподарської продукції на борту до країн Азії, Африки та Європи. Це свідчить про те, що представники бізнесу довіряють Зерновій ініціативі та готові збільшувати обсяги перевалки вантажів.

Водночас, станом на сьогодні бізнес бачить деякі логістичні труднощі, які перешкоджають українському експорту аграрної продукції. Як наслідок, зростуть ціни на українське зерно. На думку зернової бізнес-спільноти Європейської Бізнес Асоціації, щоб уникнути великого скупчення суден, необхідно здійснювати не менше 25 перевірок на добу. Крім того, є занепокоєння, що при існуючій затримці з перевірками Спільного координаційного центру, багато суден можуть застрягти в Босфорі в очікуванні цієї перевірки, яка може взагалі не відбутися, якщо Зернова ініціатива не буде продовжена.

Для ефективного подолання продовольчої кризи, перш за все, у всьому світі, особливо в країнах, де страждають від голоду, важливо також розширити географію Зернової ініціативи, а саме включити до неї "зернові ворота" України – Миколаївський морський портовий вузол, через який у 2021 році пройшла майже

третина від загального обсягу експорту зернових з портів України. За підсумками 2021 року порт досяг обсягів обігу вантажів на рівні приблизно 30 млн тонн.

На світовому ринку зернових та продовольства, за інформацією ФАО [61], п'ять місяців поспіль триває зниження цін на тлі поліпшення прогнозів щодо виробництва пшениці, відновлення експорту з чорноморських портів України. Збільшення пропозиції на світовому ринку ріпакової олії, пальмової олії з Південно-Східної Азії, соняшникової олії з України та зменшення попиту на неї має також знижувальний вплив на ціни у світі.

На ринку молочної продукції основними драйверами зниження цін є скорочення попиту з боку імпортерів вершкового масла й сухого молока та збільшення постачань молочної продукції з Нової Зеландії з початком нового сезону виробництва молока. Зменшення закупівель імпортерами та збільшення пропозиції обсягів постачань м'яса птиці, яловичини та баранини на експорт позначилося на зниженні світових цін на м'ясо в цілому.

Серед основних чинників зниження світових цін на цукор можна виокремити збільшення граничного обсягу експорту цукру в Індії та зниження цін на етанол у Бразилії, завдяки чому зросло використання цукрової тростини для виробництва безпосередньо цукру [61].

Водночас чинна модель розвитку аграрного сектора виявилася надзвичайно вразливою. Вона заснована на ефектах масштабу, сировинному характері та деформованій структурі сільськогосподарського виробництва – великі підприємства (переважно аграрні формування) спеціалізуються на рослинництві, вирощуючи високорентабельні й швидкоокупні сільгоспкультури, тоді як дрібні підприємства, фермери та господарства населення зайняті на виробництві трудомісткої продукції тваринництва, вирощуванні плодоовочевих та ягідних культур. Хисткість моделі проявилася під час повномасштабного воєнного вторгнення РФ у лютому 2022 року [75].

Зважаючи на вказані особливості сільськогосподарського виробництва, а також неможливість прогнозування перебігу війни, окрім оперативного розв'язання

поточних проблем галузі треба поступово формувати стратегічне бачення майбутнього розвитку сільського господарства. **Отже, основними напрямками забезпечення стійкості та адаптивності аграрного сектора до функціонування в умовах війни мають бути такі [77].**

1. Максимальне залучення прямих і непрямих фінансових заходів, спрямованих на підтримку господарської діяльності аграріїв, збереження ними найманих працівників, недопущення банкрутства суб'єктів господарювання. Унаслідок бойових дій частина працівників сільгосп підприємств та фермерів була змушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й покинути власні домівки. Перспективи відновлення їхньої економічної діяльності на власних землях є невизначеними, що може призвести до їх виходу з аграрного бізнесу або зміни спеціалізації. Найімовірнішим це є для дрібнотоварників, які виробляли сезонну продукцію.

2. Забезпечення збору врожаю сільськогосподарських культур. Для цього неодмінним є формування резервів пально-мастильних матеріалів, щоб забезпечити сільськогосподарських виробників необхідними ресурсами для ведення польових робіт, пов'язаних з доглядом та збором майбутнього врожаю сільськогосподарських культур. На територіях громад треба накопичувати дрібнотоварні партії пально-мастильних матеріалів (автоцистерн різної тоннажності) для використання суто в сільськогосподарських цілях.

3. Досягнення стійкості продовольчих систем громад шляхом стимулювання створення замкненого ланцюга забезпечення матеріально-технічними ресурсами (сільськогосподарська техніка, добрива, засоби захисту рослин) сільськогосподарського виробництва в межах громади, а також створення власної ринкової інфраструктури виробництва, заготівлі, зберігання та збуту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

4. Перегляд формування структури посівних площ сільськогосподарських культур в напрямі її збалансування згідно з пріоритетами задоволення потреб внутрішнього ринку важливими соціальними харчовими продуктами, потреб

тваринництва й поглибленого перероблення. Мета – завантажити харчову промисловість сировиною, а також переорієнтувати структуру експортних поставок на високорентабельну й менш тоннажну сировинну продукцію та продукти перероблення з більшою доданою вартістю.

5. Поступове відновлення технічних можливостей експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. В умовах уже скасованих деякими країнами експортних квот на поставання української сільськогосподарської продукції та продуктів харчування треба сприяти встановленню ділових контактів вітчизняних підприємців з іноземними партнерами для налагодження довгострокової співпраці, а також пошуку нових можливостей поставання української продукції на європейські й світові ринки та закріпленню присутності на них.

6. Розроблення Стратегії розвитку агросектора, яка має вповні врахувати його конкурентні переваги, а також необхідність розвитку багатокладності, збалансування структури виробництва, збільшення прибутковості капіталовкладень та землевіддачі, широкого впровадження інновацій, розвитку та поглибленого перероблення сільськогосподарської сировини, суттєвого збільшення частини готової харчової продукції та продуктів з більшим вмістом доданої вартості в структурі експортних поставок, адаптації сільського господарства до зміни клімату, впровадження сучасних цифрових технологій.

Для підтримки економіки України, яка була наразі значно ослаблена внаслідок російської агресії, ціла низка країн вирішила скасувати ввізні мита щодо української продукції [77].

Велика Британія однією з перших оголосила про наміри скасувати ввізні мита та спеціальні захисні мита щодо металопродукції у формі тарифної квоти з 25% митом. Угода між країнами про скасування ввізних мит і тарифних квот у двосторонній торгівлі була підписана ще більше місяця тому, наразі в Сполученому Королівстві ще тривають внутрішньодержавні процедури узгодження [75].

Згодом Європейська комісія 27 квітня 2022 року запропонувала скасувати імпорتنі мита на український експорт до країн ЄС. Рішення набуло чинності та Європейський Союз скасував на рік, до 5 червня 2023 року, мита на всі товари з України. Згідно з рішенням ЄС для України:

- скасовуються мита для промислової продукції;
- призупиняється застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів;
- призупиняється дія усіх тарифних квот для сільськогосподарської продукції;
- призупиняється дія антидемпінгових мит на імпорт товарів походженням з України (труби безшовні з митом у розмірі до 25,7% та гарячекатаний прокат у розмірі 60,5 євро за тонну);
- призупиняється застосування глобальних захисних заходів щодо українських товарів (металопродукція у формі тарифної квоти з 25% митом), [75].

Про наміри скасувати усі мита на українські товари на рік оголосила і Канада. Зміни набудуть чинності після прийняття указу та його публікації, і вже на підставі цього Агентство прикордонної служби Канади видасть відповідні розпорядження митниці. Крім того, Канада проінформувала про припинення дії антидемпінгових мит у розмірі 77% щодо гарячекатаного прокату в рулонах з України.

Сполучені Штати з 1 червня 2022 року на рік призупинили стягнення 25% мита з українських товарів. Разом із цим, призупинення не стосується чинних антидемпінгових заходів США щодо української продукції. Наразі чинними залишаються антидемпінгові заходи щодо українського феросилікомарганцю у розмірі до 21,3%, арматури у розмірі 41,7%, прокату - до 237,91%, сталевих труб - 7,47%, катанки - до 44,03%, крученого дроту - 19,3%, безшовних труб - 23,75% [79].

Основними точками вразливості для аграрного сектора стали такі [83]:

- **неможливість проведення польових робіт у зоні конфлікту.** На значній частині сільськогосподарських земель неможливим є проведення сільськогосподарської діяльності, оскільки вони окуповані, перебувають під постійними обстрілами або заміновані. Задля більшого враження нашої економіки

агресор може нарощувати й концентрувати обстріли сільськогосподарської техніки та полів під час дозрівання та збору врожаю 2022 року;

- блокування експорту сільськогосподарської продукції морським напрямом, що впливає на дохідність вітчизняних сільгоспвиробників, знижує експортні надходження, спричиняє світову продовольчу інфляцію та ймовірний голод в деяких країнах, може спровокувати нову хвилю глобальних міграцій тощо;

- руйнування інфраструктури виробництва, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Об'єктами знищення ворога є не тільки військові цілі, а й зерносховища, продовольчі склади, логістична інфраструктура, а також сільськогосподарська техніка. Так агресор прагне унеможливити ведення сільськогосподарського виробництва в Україні; погіршити продовольче забезпечення країни; формувати негативні очікування щодо нестачі продовольства серед населення; розвинути глобальну продовольчу кризу;

- погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами. Брак фінансових ресурсів, неможливість довгострокового планування діяльності внаслідок можливих бойових дій призводять до спрощення процесів сільськогосподарського виробництва, зменшення внесення добрив та засобів захисту рослин, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та погіршує якісний склад земель. Кризові явища на ринку пального, необхідність відновлення знищеної техніки впливатимуть на своєчасність збору сільськогосподарських культур;

- проблеми забезпечення продовольством населення в окупації та на межі ведення бойових дій. Активне ведення бойових дій, постійні обстріли населених пунктів, зміна лінії фронту ускладнюють забезпечення продовольством людей, які з різних причин не змогли покинути місця проживання й надалі потребуватимуть допомоги з боку держави та волонтерів.

Висновки до розділу 2

Найважливішим продуктом з точки зору продовольчої безпеки є зерно. Наша країна у 2019-2021 роках регулярно експортувала понад 50 млн т зернових культур, в тому числі 50,8 млн т за підсумками 2021 року, причому майже весь цей обсяг перевозиться морським транспортом. Тож під великим ризиком опиниться продовольче забезпечення в тих країнах Азії та Африки, де поставки зерна з України займають значну частку в імпорті (Китай, Єгипет, Індонезія, Туніс, Лівія, Туреччина, Пакистан та інші).

Подальші перспективи продовольчого забезпечення України та відновлення аграрного експорту залежатимуть, головним чином, від термінів завершення активних бойових дій на території України. Також ключову роль відіграватимуть загальні площі, на яких вдасться провести заплановану посівну кампанію, підсумковий урожай 2022 року найважливіших для нас сільськогосподарських культур і об'єктивні можливості для максимального завантаження підприємств харчової і переробної промисловості, зокрема олійно-жирового сектору. Все це сприятиме експорту за умови відновлення доступу до українських морських портів, адже можливості автомобільного та залізничного транспорту сильно обмежені.

Україна є одними з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції у світі. Україна увійшла до трійки найбільших світових експортерів пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку та ріпакової олії, насіння соняшнику та соняшникової олії. Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним із гарантів продовольчої безпеки у світі та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зерна.

РОЗДІЛ 3

ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА УЧАСТЬ В НІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

3.1. Платформа продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі

Зперших днів російського вторгнення в Україні постало питання пошуку нових логістичних шляхів постачання продовольства як всередині країни, так і за її межами. Наслідки окупації частини територій, пошкодження продовольчих складів та порушення звичних транспортних маршрутів вже відчують у всьому світі, оскільки від українського продовольства залежні більше ніж 190 країн, до яких постачається продукція українського виробництва [80].

Для подолання проблеми в Україні на базі Держпродспоживслужби було створено **Національну платформу продовольчої безпеки**. За три місяці роботи учасниками платформи стали більше 4,5 тисяч агропідприємств, торговельних мереж, місцевих адміністрацій, продовольчих та логістичних компаній, які у режимі реального часу можуть обмінюватися інформацією про потреби у продовольчих товарах та наявні пропозиції, а також укладати угоди онлайн.

Успішний досвід функціонування платформи можна масштабувати для вирішення питань продовольчої безпеки в усьому світі, повернувши Україну на світовий продовольчий ринок, та забезпечивши спільне використання даних міжнародних гравців продовольчого ринку.

Платформа акумулює дані про харчовий баланс, наявний попит та пропозиції, які можна використовувати як в Україні, так і за її межами. Незабаром на платформі буде створено окремий розділ для експортерів, що надасть можливість міжнародним партнерами (логістичним компаніям та трейдерам) планувати укладання угод з українськими компаніями. У тому числі – для вирішення проблеми постачання продовольства до інших країн.

Перевагою платформи є те, що дані, які на ній публікуються, контролюються Держпродспоживслужбою. Фахівці верифікують зареєстровані підприємства та перевіряють достовірність інформації, яка вноситься до системи. Інструмент, який

сьогодні має Україна, може допомогти у подоланні труднощів, спричинених глобальною загрозою продовольчої безпеки.

Невпинне зростання чисельності населення, підвищення рівня використання природних ресурсів на тлі зменшення їх запасів зумовлює низку ризиків для продовольчої безпеки як людини, так й країни в цілому. Проблема формування продовольчої безпеки завжди залишалася у фокусі наукових інтересів як вітчизняних, так й закордонних дослідників. За умов глобалізації це питання розглядається як одне із ключових у системі глобальних проблем сьогодення. Підтвердженням зазначеному є змістовне наповнення п. 24 підсумкового документу Саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030», а саме: «... в пріоритетному порядку покінчити з голодом і досягти продовольчої безпеки, а також покласти край всім формам недоїдання» [84].

Рішучість такого твердження вказує на непересічне значення піднятої проблеми та нагальність її вирішення з позицій цілеспрямованості намірів сталого розвитку. Визначальною рисою ефективної політики формування продовольчої безпеки є забезпечення населення продовольством на такому рівні, який гарантуватиме якісні умови життя й життєдіяльності, а також уможливить стійке суспільне відтворення на засадах розширеного виробництва [76].

Для сталості цього процесу та всебічного задоволення якості життя громадян обов'язком держави вбачається формування дієвої системи доступності кожного із них до якісних та безпечних продуктів харчування. Зазначене можливо здійснити за допомогою розробки та реалізації виваженої загальнодержавної політики продовольчої безпеки.

Провідні країни світу розглядають **продовольчу безпеку** як одну із найважливіших передумов внутрішньої стабільності та зовнішньої незалежності. Етимологія поняття «продовольча безпека» свідчить про те, що перші спроби його застосування зроблено у 1972 році у Стокгольмі за результатами імплементації розробленого плану вирішення продовольчої проблеми у світі, який передбачав, що

до кінця XX ст. голод у більшості країн світу буде подолано за рахунок НТП та упровадження його досягнень у сільському господарстві.

Забезпечення усіх форм доступності є основою формування системи продовольчої безпеки країни та індикатором забезпечення її інтересів у системі міжнародної продовольчої безпеки. Окреслений аспект є ключовим в інтерпретації предмету даного дослідження. Від рівня розвитку продовольчої безпеки значною мірою залежить економічна безпека держави, а відтак – і її національна безпека, яка являє собою «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [79].

У розділі 3 чинної Стратегії національної безпеки України розкрито низку позицій щодо ідентифікації загроз продовольчій безпеці України, серед яких ключовими є такі:

- агресивні дії росії;
- неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України;
- корупція та неефективна система державного управління;
- економічна криза;
- загрози енергетичній безпеці; загрози інформаційній безпеці;
- загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів;
- загрози безпеці критичної інфраструктури;
- загрози екологічній безпеці [73].

Як видно, у цьому переліку відсутня продовольча безпека, на відміну від попередньої Стратегії, у якій одним із ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері визнано забезпечення продовольчої безпеки [97].

Економічна безпека в сучасних економічних джерелах розглядається як «комплекс дієвих заходів офіційних державних органів, які забезпечують стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави

на певному визначеному рівні та часовому проміжку», або «стан економіки, який за допомогою економічного механізму шляхом використання комплексу заходів забезпечує незалежність, стабільність та розвиток країни» та ін.

Як зазначає К. Утенкова: «перманентна трансформація чинників розвитку національної економіки значною мірою актуалізує дослідження, спрямовані на забезпечення економічної безпеки України» [45, с. 69].

Професор І. Дроздяк зазначає, що «близько 30 % громадян України перебувають зараз за межею малозабезпеченості (за сукупним місячним доходом із розрахунку на душу населення)» [44, с. 22]. При цьому, учений називає щонайменше два ключові дестабілізуючі фактори формування продовольчої безпеки, а саме:

1) наростаюче згортання масштабів агропромислового комплексу і зменшення обсягів вироблюваної продукції, зниження ефективності її виробництва;

2) значне скорочення реальних доходів населення і доступності для нього харчових продуктів [44, с. 23].

У цьому ключі логічно стверджувати, що продовольчу безпеку, передусім, варто розглядати з позицій забезпечення саме економічної безпеки, зважаючи на те, що остання локалізує іманентні можливості та визначає стратегічні імперативи соціально-економічного зростання для забезпечення суспільного добробуту за умов ринкових відносин.

Дослідженнями встановлено, що в Україні дефініція «**продовольча безпека**» набула поширення із здобуттям незалежності (поч. 90-х рр.). Ключовою причиною і, власне, детермінантою все частішого її використання в економічному дискурсі вважається загальноекономічна криза в країні, яскравим проявом якої стало стрімке зниження якості життя населення, скорочення обсягів виробництва продукції сільського господарства та продовольства, а також низка інших соціально-економічних чинників та індикаторів.

Упродовж 1991–2000 рр. під забезпеченням продовольчої безпеки в основних стратегічних документах розумілася можливість самостійного забезпечення країни необхідною сільськогосподарською продукцією. Відповідно і пріоритетним

напрямом формування продовольчої безпеки був розвиток сільськогосподарського виробництва [45, с.70].

В Україні супроводження інституційних, організаційних, правових, економічних та інших відносин у сфері продовольчої безпеки регламентується насамперед Конституцією України [1], Законом «Про національну безпеку України» [6], низкою нормативно-правових актів, міжнародними договорами України.

Продовольча безпека (в її змістовному наповненні з позицій сучасного трактування), безумовно, є незамінним елементом національної безпеки, проте у Законі України «Про основи національної безпеки» (2003 р.), який натепер утратив чинність, лише дотично згадувалося, що «основними напрямками державної політики щодо забезпечення національної безпеки України в економічній сфері є забезпечення продовольчої безпеки» [6].

Натомість, у законі «Про національну безпеку України» [6], прийнятому у 2018 р., не згадується про продовольчу безпеку держави. Тобто, в Україні нині відсутнє офіційне трактування поняття «продовольча безпека» на законодавчому рівні, немає окремого нормативно-правового акту, що, на наше переконання, вимагає негайних виважених управлінських кроків для утвердження цього поняття як одного із ключових в національній політиці України.

Нормативно-правова база у сфері продовольчої безпеки України:

- Конституція України Закон України;
- «Про основи національної безпеки України»;
- Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України»;

Нормативноправові акти, що регулюють відносини у сфері ПБ:

- «Про прожитковий мінімум»;
- «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- «Про зерно та ринок зерна в Україні»;
- «Про молоко та молочні продукти»;
- «Про державний матеріальний резерв»;
- «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту»;

- «Про безпечність та якість харчових продуктів»;
- «Про дитяче харчування»;
- «Про стандартизацію»;
- «Про підтвердження відповідності»;
- «Про захист прав споживачів»;
- «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»:

- «Про ветеринарну медицину»;
- «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них»;
- «Про насіння та садивний матеріал»;
- Міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ.

Відтак, на основі систематизації ключових положень низки нормативноправових актів та наукових робіт сучасних дослідників, під **продовольчою безпекою** пропонується розуміти такий стан економіки країни, за якого уможлиблюється захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави в частині гарантування фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення та продовольчого суверенітету.

Враховуючи окреслене, постає необхідність дослідження особливостей формування системи забезпечення продовольчої безпеки України у національному та глобальному вимірах.

Сучасні загрози, викликані невизначеністю навколишнього середовища, проблемами в державному регулюванні, обмеженістю інвестиційних ресурсів, низькою технічною і технологічною забезпеченістю процесу виробництва харчових продуктів, на сучасному етапі мультиплікуються, поєднуючись із ризиками, пов'язаними з транскордонними процесами, зростанням ймовірності виникнення епідеміологічних ситуацій, джерелом яких можуть стати мікроорганізми, що переносяться рослинними чи тваринними організмами. Саме тому окремо слід

виділяти ризики, що пов'язані з поставками з-за кордону насіннєвого матеріалу, генетичних матеріалів, сировини та ін. [45, с. 71].

Водночас, як уже відзначалося, чинні в Україні нормативно-правові акти у сфері продовольчої безпеки наразі повною мірою не відповідають поставленим завданням та викликам сталого розвитку, є рамковими, містять декларативні положення, не позбавлені юридичних колізій, не мають конкретних механізмів реалізації, а тому не вирішують безпосередньо питання забезпечення продовольчої безпеки держави, встановлюючи лише певні програмні напрями та орієнтири.

Слабкими позиціями є затеоретизованість, захоплення юристів викристаленням понятійно-категоріального апарату, непослідовність, фрагментарність нормативного закріплення вибору і застосування регуляторних важелів з усього арсеналу апробованих світовою практикою заходів, відсутність затверджених маркерів досягнення конкретних результатів, як і реальних санкцій за їх невиконання [44, с. 25]. Як наслідок, створені де-юре стартові умови та формально достатній обсяг правового забезпечення не дозволяє завершити формування повноцінної інноваційної моделі політики продовольчої безпеки. Це вимагає зміни доктрини продовольчої безпеки України, яка має не тільки визначати інституційноправові та організаційно-економічні основи державної політики захисту і гарантування продовольчої безпеки України для забезпечення національних інтересів, а й сприяти балансу продовольчих ресурсів на світовому рівні.

Слід зазначити, що упродовж останніх років увага закордонних і вітчизняних дослідників загострюється на етичному та юридичному аспектах проблеми забезпечення продовольчої безпеки держави. Згідно із висновками експертів ФАО, нині у конституції 40 країн певною мірою нівелюється право людини на одержання необхідного обсягу їжі та у 54 – це питання потребує негайного вирішення на законодавчому рівні [61].

За прогнозами ООН очікується, що чисельність населення у світі у 2030 р. становитиме 8,5 млрд осіб, у 2050 р. – 9,7 млрд, у 2100 р. – 11,2 млрд осіб. Якщо ці

прогнози 50 реальні, то кількість продовольства для такої чисельності населення повинна у 2050 р., порівняно із нинішнім рівнем, збільшитися на 60 % [66].

Крім того, як стверджує М. Сичевський «на фоні певних успіхів протягом останніх двадцяти років щодо скорочення від 17 до 11 % частки населення світу, яке хронічно голодує, нині має місце ситуація, коли абсолютна кількість голодуючих зростає» [31, с. 8].

У звіті ООН йдеться про те, що до 2027 р. населення Індії перевищить чисельність населення Китаю, а чисельність населення Африки на південь від Сахари подвоїться. Найбільший ріст населення прогнозується в дев'яти країнах – Індії, Нігерії та Пакистані, за якими йдуть Демократична Республіка Конго, Ефіопія, Танзанія, Індонезія, Єгипет і США. При цьому, зростання в цих країнах відбуватиметься на тлі уповільнення глобального рівня народжуваності [66].

Дослідженнями виявлено, що нині характерним є абсолютно нерівномірний розподіл результатів формування продовольчої безпеки у світовому регіональному ракурсі (для прикладу, в африканському регіоні фіксується тяжка її форма, а для населення Латинської Америки та, переважно, Північної Америки і Європи ця проблема не є такою вираженою. Указане свідчить про те, що країни можуть досягти стійкого економічного розвитку й значного прогресу в скороченні бідності, але «не в забезпеченні належного рівня продовольчої безпеки та харчування, що є важливою умовою соціально-економічної та політичної стабільності й зовнішньої незалежності».

3.2. Загострення глобальної проблеми продовольчої безпеки в контексті війни в Україні

Внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну порушило системи виробництва, переробки та постачання продовольства, зокрема, на міжнародний ринок. У контексті наближення зими та ризику підриву посівного сезону озимих культур постає питання про створення

запасу продовольства. Від цього залежить продовольча безпека не лише України, а і інших країн світу [76].

Громади в Україні наполегливо працюють, щоб забезпечити продовольчу безпеку та добробут своїх мешканців навіть у ці важкі часи. Місцеві лідери докладають зусиль для накопичення продовольчих резервів для громадян, у тому числі для внутрішньо переміщених осіб, а також підтримують ланцюги постачання та місцевих виробників сільськогосподарської продукції. Вкрай важливо працювати в партнерстві з Урядом та міжнародними проєктами, щоб спільно знаходити шляхи для вирішення цих викликів.

Політика Уряду України в сфері забезпечення продовольчої безпеки змінюється відповідно до викликів та з урахуванням напрацювань, які підтвердили свою практичну спрямованість. Зокрема, було прийнято план зі забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Це комплекс дій, який передбачає моніторинг стану продовольчої безпеки і сільськогосподарської інфраструктури в цілому; надання підтримки виробникам харчових продуктів; надання адресної допомоги соціально вразливим категоріям населення; централізований контроль за цінами на продукти.

Заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки Уряд почав реалізовувати з перших днів війни. Цей план - це парасолька об'єднання усього, що було напрацьованого з 25 лютого 2022 року [68].

24 лютого російська федерація вдерлася на територію України. Близько 200 тисяч особового складу, тисячі одиниць бойової техніки вже місяць забирають життя українців та руйнують нашу країну.

Війна, яку розпочала росія, має чималі глобальні наслідки, які відчує не лише Україна, а й цілий світ. Адже наша країна відіграє важливу роль у світовому постачанні продовольства. Варто зрозуміти, як зміниться стандартна вечеря мирних країн світу через війну в Україні та чи залишаться самі українці та українки без необхідних продуктів.

Згідно з міжнародними джерелами, Україна - одна з лідерок у постачанні пшениці, ячменю, кукурудзи, насіння ріпаку, олій насіння соняшнику та ріпаку.

Частка України у глобальному експорті самих лише зернових склала 10% у 2020/21 МР та 14% у 2021/22 МР [69].

Половина зерна, яке закуповує Світова продовольча програма ООН для близько 120 мільйонів людей, які недоїдають щодня, надходила саме з України. Купувати в Україні було вигідно та логістично зручно, поки росія не заблокувала українські порти та не замінувала ледве не половину Чорного моря [66].

Війна росії проти України спричинила зменшення пропозиції з продажу зерна та зробила його дорожчим по всьому світу у кілька разів, що відчутно вдарить по бюджетах країн Африки та Азії вже у наступному кварталі. Для бідних країн, які вже перебувають у борговій скруті, загрожує продовольча криза.

За даними Київської школи економіки, у короткостроковій перспективі після тижня війни ціна пшениці зросла на 26%. Відповідно до даних Світової продовольчої програми ООН, основними імпортерами української пшениці та кукурудзи за 2020 рік були Єгипет, Індонезія, Бангладеш, Пакистан, Туреччина тощо. Кількість населення лише цих 5 країн сягає 700 мільйонів людей [66].

Це означає, що насамперед проблема глобальної нестачі продовольства торкнеться країн, що розвиваються. Навіть якщо вони знайдуть альтернативи українському зерну - це будуть космічні ціни. Точніше вони вже стають такими.

Альтернативами для імпорту можуть стати Аргентина та Канада, але шлях постачання продовольства буде у кілька разів довший, що вплине на ціну. Крім того, не варто очікувати на великий врожай у Південній Америці - там часто трапляються посухи, які мають серйозні економічні наслідки [78].

Війна в Україні незабаром може завдати трагічного удару багатьом найбільш біднішим країнам світу: багато країн, яким загрожує найбільший ризик боргової кризи, зараз також борються із загрозою продовольчої кризи.

Згідно з останніми даними Світового банку, рахунки за імпорт продуктів харчування зростають найшвидше для бідних країн, які вже перебувають у борговій скруті або піддаються високому ризику.

Очікується, що протягом наступного року тариф на імпорт пшениці, рису та кукурудзи в ці країни зросте на суму, еквівалентну більш ніж 1 відсотку ВВП. Це більш ніж удвічі більше, ніж зростання в 2021-2022 роках, і, враховуючи відносно невеликий розмір цих економік, це також удвічі більше, ніж очікуване зростання для економік із середнім рівнем доходу [58].

Небезпека накладання продовольчої та боргової кризи є найбільшою, зокрема, для семи країн - тих, які мають високий ризик боргової кризи або вже перебувають у ній: Афганістан, Еритрея, Мавританія, Сомалі, Судан, Таджикистан і Ємен. Але кілька країн із середнім рівнем доходу також знаходяться під загрозою, включно з тими, які вже перебувають у розпалі боргової та продовольчої кризи одночасно.

Рахунки за імпорт продуктів харчування зростають найшвидше для бідних країн, які вже перебувають у борговій скруті або піддаються високому ризику цього [61], (див. Рис. 3.1.).

Продовольча криза сама по собі є руйнівною: продовольча криза 2008 року, наприклад, спричинила сплеск недоїдання, особливо серед дітей. У бідних країнах це спонукало сім'ї продавати домашні цінності, щоб купити їжу. Це спонукало найбідніші сім'ї забирати своїх дітей зі школи, що призвело до того, що серед дітей із цих домогосподарств рівень відсіву досягає 50 відсотків. Але коли продовольча криза збігається з борговою кризою, наслідки посилюються: високий борг паралізує місцеву владу, і єдиним виходом стає міжнародна допомога [61].

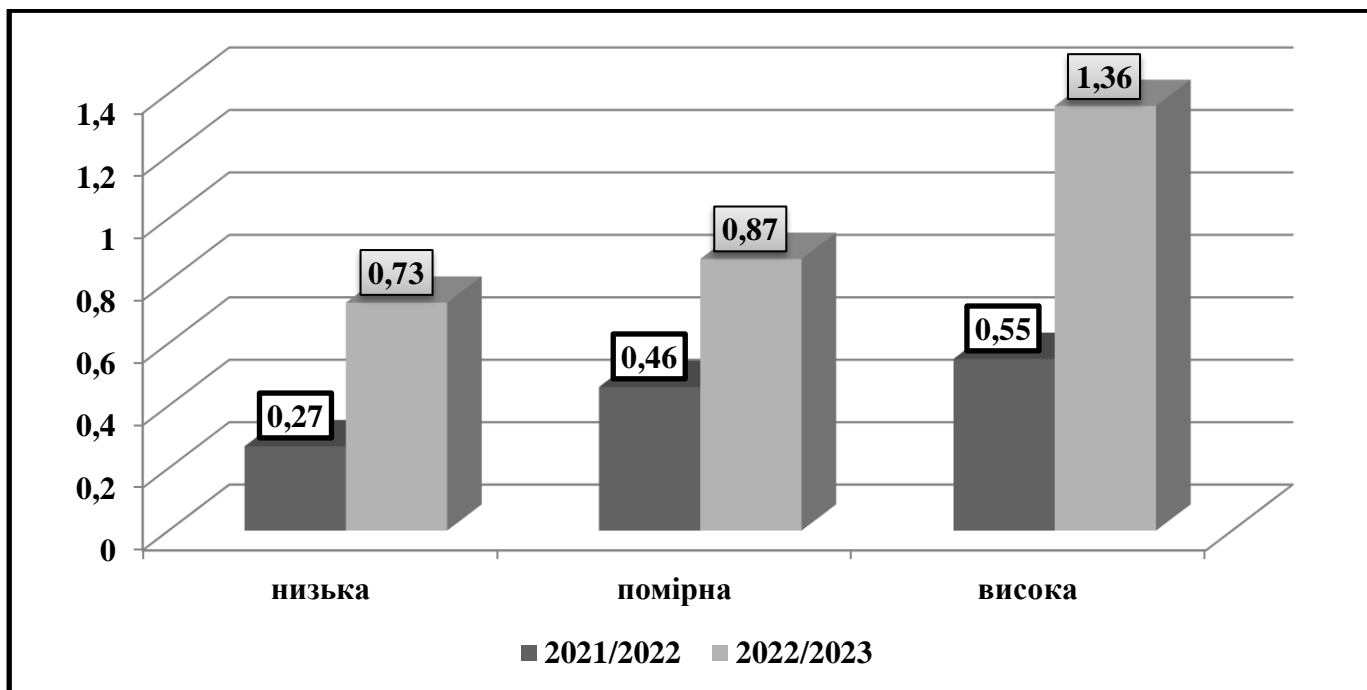

Рис. 3.1. Зміна суми чистого імпорту пшениці, кукурудзи та рису для країн із високим ризиком боргової скрути, (у відсотках ВВП 2020 року; порівняно з 2020/2021 роками).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Найбідніші економіки, особливо в Африці, виявляються виключно залежними від імпорту продовольства з росії та України. Цілих 25 африканських країн, включаючи кілька найбільш бідних, імпортують принаймні одну третину своєї пшениці з цих двох країн; для 15 з них частка перевищує 50 відсотків. У найближчій перспективі можливості для пошуку альтернативних джерел в Африці мізерні: регіональні пропозиції відносно невеликі, а транспортна інфраструктура та потужності для зберігання в будь-якому випадку обмежені.

Крім того, заборгованість була зростаючою проблемою для цих економік ще задовго до пандемії COVID-19. На кінець 2020 року державний і гарантований державою борг цих країн перед іноземними кредиторами становив рекордні 123,8 мільярда доларів США, збільшившись майже на 75 % порівняно з 2010 роком.

Платежі з обслуговування боргу цих країн зараз становлять майже 10 % їх доходи від експорту в порівнянні з менш ніж 4 % десять років тому [61].

Ці країни вже були погано підготовлені до шоку, викликаного COVID-19, через що багато з них опинились у борговій скруті. Враховуючи мільярдні виплати в рахунок обслуговування боргу, які їм потрібно буде зробити цього року за своїм державним і гарантованим державою зовнішнім боргом, їхня здатність впоратися з наближенням продовольчої кризи буде майже неіснуючою. Їм знадобиться допомога з-за кордону.

Першим кроком має бути збільшення термінової допомоги країнам ризику. Протягом наступних 15 місяців Група Світового банку виділить до 30 мільярдів доларів США для покращення продовольчої безпеки в країнах, що розвиваються. Крім того, лідери країн G7 пообіцяли виділити 4,5 мільярда доларів на ту ж мету. Міжнародні кошти мають спрямовуватися до людей, які перебувають у безпосередній небезпеці, допомагаючи урядам здійснювати цільові, економічно ефективні грошові перекази найбільш уразливим домогосподарствам. Такі кошти також мають допомогти країнам із ризиком зробити необхідні інвестиції для покращення доступу фермерів до добрив і трансформації внутрішніх продовольчих систем, щоб вони могли стати більш продуктивними, ефективними та стійкими [58].

Окрім надання екстреної допомоги, усі країни зобов'язані не погіршувати ситуацію для країн, які стикаються з найбільшим ризиком продовольчої кризи. Проте багато з них уже повторюють помилки продовольчої кризи 2008 року. Щоб знизити внутрішні ціни, занадто багато країн вводять обмеження на експорт продовольства та добрив. Станом на початок червня це зробили 34 країни – це майже стільки, скільки було під час продовольчої кризи 2008-2012 років. Такі зусилля неминуче призводять до зростання цін на продукти харчування, а не до падіння [61].

Нарешті, для країн із непосильним борговим тягарем реструктуризація боргу та полегшення боргового зобов'язання має бути невідкладним пріоритетом. Зростаюча кількість країн з низьким рівнем доходу зіткнеться з труднощами з обслуговуванням свого боргу цього року. Якщо вони наближаються до цієї позиції, вони повинні

подати заявку на послаблення відповідно до Загальної системи управління боргами G20. Наразі лише три країни зробили це, і повільні темпи прогресу для них можуть переконувати інших.

Світовий банк і МВФ запропонували кілька варіантів, щоб прискорити процес і заохотити більш повну участь приватних кредиторів. Найбідніші країни стикаються з небезпеками, з якими вони не стикалися десятиліттями. Але небагато результатів є більш руйнівними для бідних, ніж одночасна продовольча та боргова криза. Ось чому політики в усьому світі зобов'язані діяти швидко та рішуче, щоб запобігти цьому [58, 61].

Країни Західної Європи мають фінансову спроможність купувати зерно дорожче, але подальше підвищення ціни на кінцевий продукт буде доволі болісним. До того ж ці країни десятки років намагаються боротися з голодом по всьому світу. Однак людей, які голодують, за останні роки ставало все більше, а початок війни в Україні дав поштовх до поглиблення світового голоду.

Доречно згадати, що за міжнародними даними, країни з високим рівнем доходу (наприклад, Німеччина) не відчують критичної загрози для їхньої продовольчої безпеки. Ціни на продукти в країні зростають, проте більшість зможе з цим впоратися. Для цих країн може виникнути інша проблема - критика Заходу з боку росії та звинувачення в тому, що це їхня провина. Країна-агресор може шантажувати тим, що у неї є продовольство для експорту, але через економічні та фінансові санкції росія не може допомогти. Тобто такий собі «продовольчий шантаж».

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства країни наша країна сьогодні має запаси пшениці на 2 роки, олії – на 5 років, кукурудзи – на 1,5 року. Проте Уряд й надалі робить превентивні заходи, щоб зменшити ризик настання продовольчої кризи в Україні.

По-перше, Уряд видав постанову, що встановлює нові правила експорту. Продавати за кордон такі продукти як овес, просо, гречка, цукор, сіль, жито, жива велика рогата худоба - заборонено. Водночас Уряд дозволив експортувати пшеницю та суміші пшениці, жито (меслин), кукурудзу, м'ясо та яйця свійських курей, олію

соняшникову, але за наявності відповідної ліцензії, погодженої з Урядом. Щодо кукурудзи та соняшnikової олії Уряд спочатку обмежив експорт цієї продукції, але за новою постановою відновив постачання без жодних обмежень. Деякі аграрні асоціації стверджують, що попереднє ліцензування на ці товари створювало лише бюрократичні перешкоди, адже й так логістика ускладнена. Тобто країна повністю або частково обмежила вивезення соціально важливих товарів, які забезпечать підтримку для українців та українок на її території.

По-друге, Уряд і профільне Міністерство активно працюють над наданням фінансової державної підтримки аграріям під час посівної. Важливо, що ця державна підтримка надається винятково малим і середнім аграрним виробникам, які обробляють до 10 000 га. Саме малі фермери, сімейні ферми змогли оперативно адаптуватися до умов воєнного стану, налагодити логістичний ланцюг постачання своєї продукції. Їхня діяльність особливо важлива для сільської місцевості, яка залишається поза межами великих логістичних магістралей, або ж яка стає центром приймання внутрішньо переміщених осіб з усієї України. Тому державі важливо докласти більше зусиль для підтримки малих фермерів та сімейних ферм для забезпечення продовольчої безпеки на локальному рівні.

По-третє, Україна активно готується до посівної кампанії. Понад 30% усіх оброблюваних земель в Україні розташовані у районах, де відбуваються воєнні дії або є ризик їх настання (Чернігівська, Сумська, Херсонська, Миколаївська, Харківська, Донецька тощо), тому ведення там сільського господарства може бути небезпечним. Проте основну частину полів аграрії активно готуються засівати. Полтавщина є однією з перших областей, де оголосили про початок посівної кампанії на території всієї області.

Українська влада активно впроваджує заходи для мінімізації ризиків продовольчої кризи як в Україні, так і світі. Проте наскільки ці заходи допоможуть - складно передбачити.

Доставлення продукції як за кордон, так і всередині країни, ускладнюється. Великі портові міста перебувають у центрі бойових дій, тому море як шлях для

відвантаження продовольства закрите. Експорт автомобільним чи залізничним транспортом можливий лише через вузький прохід, що не дозволить експортувати у таких масштабах, як, наприклад, порт. Логістика у межах України також не є простою. Окупанти руйнують інфраструктуру, обстрілюють міста, дороги, що ускладнює транспортування.

Структура посівних площ в Україні буде змінюватися та адаптуватися до внутрішніх потреб і залежно від наявності насіння, добрив тощо. Уже зараз на Хмельниччині планують збільшувати посіви гороху, ячменю, цукрового буряку та водночас зменшувати посіви кукурудзи та сої.

Експорт пшениці та її суміші, жита хоч і дозволений, але він підлягає ліцензуванню, що означає контроль Держави за кількістю експорту. Тобто якщо ситуація погіршуватиметься і Україна потребуватиме більше харчів для власних громадян та громадянок, продаж продукції за кордон може скоротитися ще більше.

Війна росії проти України поставила світ у дуже незручне становище з точки зору продовольчої безпеки. Чимало країн залежать від експорту українських продуктів, який нині став обмеженим або й узагалі недоступним.

Дії росії на території України призводять не лише до виникнення локальної гуманітарної катастрофи у Маріуполі, Харкові чи Херсоні, а можуть спричинити продовольчу кризу у десятках країн. Тож весь світ, кожна країна без винятків, має докласти зусиль, щоб негайно зупинити російську агресію проти України.

Висновки до розділу 3

Таким чином, продовольство зараз є дуже затребуваним ресурсом у світі, так само як вода та енергоресурси. Україна може бути конкурентоздатною на світовому ринку продовольства, тому що небагато країн світу можуть збільшити виробництво аграрної продукції. Це Україна, США, Бразилія та Аргентина. У нас є природні конкурентні переваги для того, щоб виходити на зовнішні ринки. АПК України має

величезний експортний потенціал. Наприклад, виробництво зернових зараз становить понад 50 млн. тонн на рік, та можна його збільшити до 120-150 млн. тонн на рік. Якщо Україні вдасться закріпитися як ключовий експортер аграрної продукції на зовнішніх ринках, вона стане країною, яка забезпечує продовольчу стабільність в багатьох регіонах світу. Китаю, Індії, Саудівській Аравії та іншим країнам стануть не вигідні будь-які конфлікти в Україні, тому вони робитимуть на міжнародному рівні все можливе для того, щоб в нашій країні була збережена стабільність. АПК може стати гарантом безпеки України.

Визначальними позиціями у товарній структурі вітчизняного агропродовольчого експорту є зернові та олійні культури, олія, залишки і відходи, а також м'ясо. Їх сукупна частка становить близько 85% в аграрному експорті.

Для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку в Україні необхідно забезпечити умови для підвищення конкурентоспроможності продукції АПК: створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгосптоваровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності експортного спрямування; забезпечити надання інформаційної підтримки інвестуванню в розвиток сільськогосподарського виробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій та надання гарантій захисту землекористування інвесторам

ВИСНОВКИ

Світовий ринок сільськогосподарської продукції формується за рахунок реалізації виробниками свого товару на міжнародному рівні. Причому на цьому ринку реалізується сільськогосподарська продукція у вигляді сировини або та, яка пройшла первинну обробку. Класифікація ринку сільськогосподарської продукції

здійснюються за горизонтальним принципом в розрізі трьохрівневого встановлення видів ринків та з урахуванням видів продукції, яку пропонують продавці. Основний поділ ринку сільського господарства це поділ на ринки продукції рослинництва; ринки продукції тваринництва; ринки відходів. Країни виробники розподіляються на 6 груп залежно від вартості їх ЗТО сільськогосподарської продукції.

Проаналізувавши структуру та динаміку розвитку світового ринку продовольства варто зазначити, що основною ознакою сучасного світового продовольчого ринку є підвищення обсягів виробництва та споживання продовольчих товарів. Дисбаланс попиту та пропозиції на ринку посилюється і через постійне скорочення стратегічних запасів продовольчої сировини, що впливає на зростання індексу цін.

Індикатор світових цін на продовольчі товари знизився шостий місяць поспіль у вересні, причому різке падіння котирувань на рослинні олії з лишком компенсувало зростання цін на зернові. Індекс цін на продовольство ФАО у вересні становив у середньому 136,3 пункту, що на 1,1 відсотка менше, ніж у серпні, але залишалось на 5,5 відсотка вищим за своє значення роком раніше. Індекс відстежує щомісячні зміни міжнародних цін на продовольчі товари, які зазвичай торгуються.

За прогнозами світової Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO), до 2050 року при збереженні нинішньої динаміки і темпів росту населення планети збільшиться до 9,7 млрд осіб. Внаслідок цього глобальний попит на різні види аграрної продукції буде стабільно зростати.

Найважливішим продуктом з точки зору продовольчої безпеки є зерно. Наша країна у 2019-2021 роках регулярно експортувала понад 50 млн т зернових культур, в тому числі 50,8 млн т за підсумками 2021 року, причому майже весь цей обсяг перевозиться морським транспортом. Тож під великим ризиком опиниться продовольче забезпечення в тих країнах Азії та Африки, де поставки зерна з України займають значну частку в імпорті (Китай, Єгипет, Індонезія, Туніс, Лівія, Туреччина, Пакистан та інші).

Подальші перспективи продовольчого забезпечення України та відновлення аграрного експорту залежатимуть, головним чином, від термінів завершення активних бойових дій на території України. Також ключову роль відіграватимуть загальні площі, на яких вдасться провести заплановану посівну кампанію, підсумковий урожай 2022 року найважливіших для нас сільськогосподарських культур і об'єктивні можливості для максимального завантаження підприємств харчової і переробної промисловості, зокрема олійно-жирового сектору. Все це сприятиме експорту за умови відновлення доступу до українських морських портів, адже можливості автомобільного та залізничного транспорту сильно обмежені.

Україна є одними з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції у світі. Україна увійшла до трійки найбільших світових експортерів пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку та ріпакової олії, насіння соняшнику та соняшnikової олії. Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним із гарантів продовольчої безпеки у світі та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зерна.

Таким чином, продовольство зараз є дуже затребуваним ресурсом у світі, так само як вода та енергоресурси. Україна може бути конкурентоздатною на світовому ринку продовольства, тому що небагато країн світу можуть збільшити виробництво аграрної продукції. Це Україна, США, Бразилія та Аргентина. У нас є природні конкурентні переваги для того, щоб виходити на зовнішні ринки. АПК України має величезний експортний потенціал. Наприклад, виробництво зернових зараз становить понад 50 млн. тонн на рік, та можна його збільшити до 120-150 млн. тонн на рік. Якщо Україні вдасться закріпитися як ключовий експортер аграрної продукції на зовнішніх ринках, вона стане країною, яка забезпечує продовольчу стабільність в багатьох регіонах світу. Китаю, Індії, Саудівській Аравії та іншим країнам стануть не вигідні будь-які конфлікти в Україні, тому вони робитимуть на міжнародному рівні все можливе для того, щоб в нашій країні була збережена стабільність. АПК може стати гарантом безпеки України.

Визначальними позиціями у товарній структурі вітчизняного агропродовольчого експорту є зернові та олійні культури, олія, залишки і відходи, а також м'ясо. Їх сукупна частка становить близько 85% в аграрному експорті.

Для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку в Україні необхідно забезпечити умови для підвищення конкурентоспроможності продукції АПК: створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгосптоваровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності експортного спрямування; забезпечити надання інформаційної підтримки інвестуванню в розвиток сільськогосподарського виробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій та надання гарантій захисту землекористування інвесторам

Локомотивом економіки однозначно буде сільське господарство, а його основою — земельні ресурси країни, які мають максимально ефективно забезпечувати економіку країни надходженнями.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки сьогодні стоїть доволі гостро перед нашою країною, попри значний потенціал сільськогосподарського сектору. Військові дії, низька купівельна спроможність населення, технологічне відставання сільськогосподарських підприємства, нераціональне використання земельних ресурсів, зростання імпорتنих продуктів харчування та інші фактори вимагають активізації та наукового обґрунтування шляхів досягнення достатньої кількості продуктів харчування, забезпечення доступності продовольства для усіх верств населення; механізмів контролю за складом та якістю продуктів, а також стабільністю їх поставок. Важливо підкреслити, що в поточних умовах продовольчу безпеку доцільно трактувати як гарантію незалежності, а її забезпечення залежить як від темпів розвитку сільського господарства, так і від стабільності національної економіки. Складність та важливість досліджуваної проблеми вимагає в подальшому

зосередження уваги на розгляді стратегічних пріоритетів та механізмів реалізації державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Україна є одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграє вирішальну роль у цьому постачанні олійних культур та зерна на світовий ринок. Понад 55 відсотків території України займає рілля. Сільське господарство забезпечує роботу для 14 відсотків населення України. Сільськогосподарська продукція є найважливішою статтею експорту України. У 2021 році вони становили \$27,8 млрд, що становить 41 відсоток від загального експорту країни в 68 мільярдів доларів.

Виробництво сільськогосподарських культур в Україні різко впало через вторгнення Росії, створюючи потенційні побічні ефекти для глобального сільськогосподарського землекористування. Зростання цін на продовольство через дефіцит збільшує ймовірність того, що лісові землі, наприклад, можуть бути знищені для сільського господарства, оскільки є стимул для розширення виробництва.

Серія нових моделей показує потенційні наслідки падіння врожайності українських сільськогосподарських культур у всьому світі, з найгіршим прогнозом, що 45 мільйонів акрів нових земель можуть бути використані для сільського господарства, що призведе до величезного зростання викидів вуглецю.

Якщо війна в Україні суттєво скоротить експорт зерна, різке зростання цін може збільшити відсутність продовольчої безпеки та викиди вуглекислого газу, оскільки маргінальні землі будуть витіснені під рослинництво. Це прогноз ланцюгової реакції моделювання на основі нових досліджень.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991, N 29, редакція станом на 01.01.2016р.

3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» № 2982-IV від 18 жовтня 2005 року.

4. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24 червня 2004 року.

5. Закон України «Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України» від 9 грудня 2005 року.

6. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 27 листопада 2003 року, редакція станом на 07.08.2015р.

7. Закон України «Про громадські об'єднання» № 5026-VI від 22.03.2012 р.

8. Закон України «Про ціни і ціноутворення» N 5007-VI від 21.06.2012р.

9. Закон України «Про фермерське господарство» № 1067-VIII від 31.03.2016р.

10. Постанова Кабінету Міністрів України № 364 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» від 22.04.2013р.

11. Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. від 26 жовтня 2015р.

12. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року» від 5 липня 2019 р. № 595-р.

13. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018рр» від 14.08.2013р.

14. Розпорядження КМУ «Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року» від 12.06.2018р.

15. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року» від 10.07.2019р. № 588-р.

16. Антонюк О.П., Антонюк П.О., Лисюк В.М. Аналіз динаміки та структури експорту агропродовольчої продукції / О.П. Антонюк, П.О. Антонюк, В.М. Лисюк // Економіка харчової промисловості. – 2017. – Випуск 3. – Том 9. – С. 8-15.

17. Бабич М.М. Формування системи продовольчої безпеки: теорія, методологія, практика: монографія. Миколаїв: вид. відділ МНАУ. 2018. 360 с.
18. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний щорічник за 2021 рік / за ред. Н. С. Власенко; Держкомстат України. – К., 2022. – 59 с.
19. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико–методологічні засади формування і розвитку: Монографія / О.В. Березін . – К.: Центр учбової літератури. - 2013. – 184 с.
20. Бочарова Ю.Г. Світовий ринок продовольства: сучасний стан, особливості розвитку та конкуренції / Ю. Г. Бочарова //Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - № 9. - С. 28 -32.
21. Денисенко М. П., Новіков Д. В. Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства України. Агросвіт. 2019. № 12. С. 15–21.
22. Дідух С. М. Державне регулювання інклюзивного розвитку агропродовольчої сфери. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 4. С. 18-25.
23. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В.Юрчишин. — Київ: Центр Разумкова, 2022. 103 с.
24. Гладій М.В., Лузан Ю.Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020 № 5. С. 6—21.
25. Гринишин В.Є. Методологічні основи дослідження продовольчої безпеки країни. Економіка та держава. 2020. № 2. С. 141—146.
26. Гринишин В. Є. Кластерний аналіз самозабезпечення регіонів України продовольством. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 4. С. 65– 71.
27. Калюжна Н. Г., Ковтун Т. К. Критичні чинники та перспективи відновлення світової економіки в умовах глобальної рецесії COVID-19. Бізнес Інформ. 2020. № 12. С. 39–46.

28. Кириленко І. Г., Івченко В. Є. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. Економіка АПК. 2017. № 8. С. 5-14.
29. Коденська М. Ю., Сегеда С.А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 30-39.
30. Кропивко М. Ф. Напрями реформування системи управління аграрним сектором в умовах євроінтеграційних процесі / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2017. – №2. – С. 26–28.
31. Калетнік Г. М., Дармограй О. В. Методичні підходи до оцінки та аналіз індикаторів продовольчої безпеки України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 7—20.
32. Кундеева Г. О. Державне регулюванн агропродовольчого ринку: підтримка споживача. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 40. С. 96-102.
33. Мостова А. Д. Зовнішньоекономічні аспекти продовольчої безпеки держави. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 3. С. 86—96.
34. Непрядкіна Н.В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018. № 7. С. 60-65.
35. Пахуча Е. В., Філімонов Ю. Л. Структурні зміни зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією. Ефективна економіка. 2019. № 3. – С.48-57.
36. Панухник О.В.. Державна підтримка суб'єктів аграрної сфери. Актуальні проблеми інноваційної економіки. №1/2017. – С.6-12.
37. Побоченко Л.М., Циганков Е.В. Місце України на світовому продовольчому ринку // Стратегія розвитку України.– 2015.– №3. – С. 145-151.
38. Прокопенко О.С. Тваринництво в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2019. – 166 с.
39. Прокопенко О.С. Рослинництво в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2019. –220 с.

40. Прокопенко О.С. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2021. – 58 с.
41. Радченко О. Д., Ткач Л. Л., Дендебера О. П. Державне регулювання та підтримка аграрних інновацій в Україні. Економіка АПК. 2020. №11. С. 119-136.
42. Русанюк В. В. Державне регулювання розвитку підприємництва в аграрному секторі. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 94-102.
43. Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. Економіка АПК. 2019. № 2. С. 73 - 83.
44. Скидан О. В., Литвинчук І. Л., Николук О. М., Пивовар П. В., Іванюк О. В., Гринишин В. Є. Формування та реалізація державної політики продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020. № 7 (309). С. 20–32.
45. Скидан О., Гринишин В. Забезпечення продовольчої безпеки : сучасне бачення та ієрархічні рівні. Наукові горизонти. 2020. № 6 (91). С. 68– 77.
46. Черемісіна С. Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2021. № 2. С. 48-58.
47. Banse M. Der Ukraine-Krieg und seine Folgen: Auswirkungen auf die agrarpolitische Debatte Informations. 2022.
48. Câmpeanu V. The Effects Of The War In Ukraine – The Global Food Crisis Becomes More Real. Euroinfo. 2022. Vol. 6(1), P. 3 - 15.
49. Jonathan Pound. Food Outlook November 2019. FAO. 2019. 104 p.
50. Skydan O., Hrynyshyn V. Risks and threats to ensuring food security of Ukraine: methodological foundations and practical evaluation. Economics & Education. 2020. Vol. 5. № 2. P. 96–101.
51. World Agricultural Production. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service. Circular Series WAP 12-19 December 2019. 31 p.
52. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Офіційний сайт Державної служби статистики України.

53. <https://minagro.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України.

54. <http://www.in.gov.ua> - офіційний сайт Державного агенства з інвестицій та інновацій України.

55. <http://www.wto.in.ua> – офіційний сайт СОТ в Україні.

56. <https://www.apk-inform.com> – офіційний сайт Інформаційно-аналітичного агентства «АПК-Інформ».

57. <http://www.worldbank.org/> – офіційний сайт Світового банку.

58. <http://agroconf.org/content> – офіційний сайт Української аграрної конференції.

59. <http://agronews.ua/> – офіційний сайт АгроНовини.

60. <http://www.fao.org/home/ru/> – офіційний сайт Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

61. <http://www.undp.org.ua> – офіційний сайт Цілей Розвитку Тисячоліття ООН (ЦРТ).

62. <http://www.unctad.org> – офіційний сайт ЮНКТАД.

63. <http://www.weforum.org> – офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ).

64. <http://www.usda.gov> - офіційний сайт USDA (Міністерства сільського господарства США).

65. <http://www.un.org> - офіційний сайт ООН.

66. <http://www.imf.org> - офіційний сайт МВФ.

67. Інформаційно-аналітичний портал АПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/ua>.

68. Інфографічний довідник “Агробізнес України 2020/2021”. Агробізнес України: веб-сайт. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2021/>.

69. Український Клуб Аграрного Бізнесу (УКАБ). 2022. URL: <https://www.ucab.ua/>.

70. Бобильов О. Світовий ринок зернових культур в 2021/22 МР: в очікуванні високої конкуренції. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1520730>.

71. Кваша С. М., Григор'єв С. О. Сутність та особливості аграрного ринку. Вісник ОНУ ім. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 8(50). URL : http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_8/13.pdf.

72. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf>.

73. Місце України на світовому ринку торгівлі соєю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agronews.ua/node/81261>.

74. Нестеров О. Війна, агро, ПДВ: що нового в сфері оподаткування. 2022. URL: <https://www.ucab.ua/ua/pres>.

75. Ситуація на світовому ринку продовольства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org>.

76. Трофімцева О. Війна показала важливість агросектору. Як узяти нові висоти? Інтерфакс Україна. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.html>.

77. ТОП-10 країн-імпортерів зернових з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/top>.

78. Україна стане топовим гравцем світового ринку продовольства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua>.

79. Україна експортує сільгосппродукцію у понад 190 країн світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.unian.ua>.

80. Україна поступово збільшує свою присутність на європейському ринку продовольства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

81. Україна – світовий лідер з експорту ячменю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.agro-center.com.ua>.

82. Українські компанії готові розширити присутність на світовому продовольчому ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua>.

83. Україна четвертий рік поспіль оновила історичний рекорд аграрного експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/news>.
84. Які країни найбільше купують українську агропродукцію: цікава статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://24tv.ua>.
85. Японія – ринок у фокусі для українського аграрного експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
86. ФАО прогнозує зростання світового ринку м'яса птиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uki>.
87. Agricultural support estimates (Edition 2022). OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/545b3853-en>.
88. Environmental performance of agriculture - indicators. OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/ac0b4422-en>.
89. Environmental performance of agriculture - nutrients balances. OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787-en>.
90. FAO Guidance Note: Child labour in agriculture in protracted crises, fragile and humanitarian contexts 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i7403e.pdf>.
91. FAO Statistical Pocketbook 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>.
92. Food, beverage and agriculture industry in sights [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gecapital.com.pdf>.
93. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. July 2022. /Food and Agriculture Organization. 2022. URL: <http://www.fao.org/3/CA0239EN/ca0239en.pdf>.
94. Food, beverage and agriculture industry in sights. Food and Agriculture Organization. 2021. URL: <http://www.gecapital.com.au/knowledge-hub/2019/food-and-beverage-industry/foodbeverageand-agriculture-industry-insights.pdf>.
95. Jonathan Pound. Food Outlook November 2019. FAO. 2019. 104 p.

96. KSE Агроцентр. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд дол. США. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/>.
97. The state of food security and nutrition in the world 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en>.
98. The Global Competitiveness Report 2021-2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports>.
99. The importance of Ukraine and the Russian federation for global agricultural markets and the risks associated with the war in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fao.org/3/cb9013en/cb9013en.pdf>.
100. OECD-FAO Agricultural Outlook 2018-2027, OECD Publishing, Paris/ Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 2021. URL : https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2021-en.
101. OECD Agriculture Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/agr-data-en>.
102. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service. URL : <https://www.fas.usda.gov/>.
103. World trade report, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report14_e.pdf.
104. World Trade Statistical Review 2022 // World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org>.
105. World Investment Report 2022: Global Value Chains: Investment and Trade Development [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <http://unctad.org>.